

ELÄKÖÖN SIVISTYS

Näkökulmia uudistuvaan sivistysajatteluun

Tuomo Tamminen

© Sitra 2022

Sitran selvityksiä 216

**Eläköön sivistys –
Näkökulmia uudistuvaan sivistysajatteluun**

Kirjoittaja: Tuomo Tamminen

Ohjausryhmä: Vesa-Matti Lahti, Pia Mero,
Sanna Rekola, Sitra

Toimitussihteeri: Anna Wartiovaara, Sitra

Tuottaja: Mervi Itkonen, Kaskas

Visuaalinen suunnittelu: Topias Dean, Sitra
ja Jussi Lehtonen, PunaMusta Oy

Taitto: PunaMusta Oy

ISBN 978-952-347-280-8 (nid.)
ISBN 978-952-347-281-5 (PDF) www.sitra.fi
ISSN 1796-7104 (nid.)
ISSN 1796-7112 (PDF) www.sitra.fi

PunaMusta Oy 2022

SITRAN SELVITYKSIÄ -sarjassa julkaistaan Sitran
tulevaisuustyön ja kokeilujen tuloksia.

Sitran selvityksiä 216

**Eläköön sivistys –
Näkökulmia uudistuvaan sivistysajatteluun**

Kesäkuu 2022

Sisällys

Esipuhe	2
Tiivistelmä	3
Sammanfattning	4
Summary	5
Johdanto	6
Sivistysnarratiivin laajentaminen	15
Yhteiskunnallisen keskustelun lisääminen sivistyksestä	33
Uudenlaisen sivistystyön vahvistuminen	49
Loppupäätelmiä	61
Liite 1: Sivistys+-hankkeita ja muuta toimintaa	64
Liite 2: Haastateltavat	67
Lähteet	68
Kirjoittajasta	71

Esipuhe

Sivistys+-projekti loppuu kesällä 2022. Kaksi ja puoli vuotta kestänyt antoisa matka on sisältänyt monimuotoista yhteistyötä sivistyskentän toimijoiden kanssa, lukuisia tilaisuuksia ja keskusteluja sivistyksen tilasta ja tulevaisuudesta sekä yhteisen ymmärryksen etsimistä siitä, millaista sivistystä tässä viheliäisten ongelmien ajassa tarvitaan.

Projektimme lähtökohtana oli ajatus sivistyksestä yhteiskunnallisena muutosvoimana. Ekologinen kestävyysmurros ja muut vastassamme olevat ongelmat haastavat meitä kokonaisvaltaiseen muutokseen. Murrokset ovat kohtia, joissa tulevaisuutta koskevat valinnat ovat erityisellä tavalla läsnä. Ei riitä, että etsimme ratkaisuja käytännön haasteisiin, jos ajattelumallit, arvot ja ihanteet niiden taustalla eivät muutu. Sivistys on näkökulma, jonka avulla voidaan keskustella yhteiskunnan arvoista ja ihanteista, jotka vaikuttavat valintojemme taustalla. Sen kautta voimme tavoittaa olemisemme kulttuurisen tason ja tutkailla sitä kriittisesti. Ajatus sivistyksestä yhteiskunnallisen transformaation kannalta välttämättömänä tekijänä on vain vahvistunut projektin myötä.

Tällä julkaisulla olemme halunneet tehdä näkyväksi sen, mitä kaikkea sivistyksen ympärillä projektimme näkökulmasta katsottuna on tapahtunut ja tapahtumassa. Kuten koko projektimme ajan, myös julkaisussa haluamme nostaa esille ja vahvistaa sivistystoimijoiden ääntä ja ajatuksia tämän päivän ja tulevaisuuden sivistyksestä. Lopputuloksena on pohdiskeleva julkaisu, jonka toivomme kutsuvan keskusteluun myös uusia toimijoita.

Projektimme tavoitteet, jotka toimivat tämän julkaisun päälukujen otsikkoina, tarjoavat eräänlaiset kurkistusikkunat sivistystyöhön ja -keskusteluun sekä niissä tapahtuviin muutoksiin. Niiden kautta piirtyy toiveikas kuva suomalaisesta sivistystyöstä ja tulevaisuuden sivistyksestä. Sivistysnarratiivi laajentuu ja kytkeytyy yhä vahvemmin ajassamme tapahtuviin muutoksiin, sivistyskeskustelua käydään monilla eri foorumeilla ja sivistystyöhön kasvaa uusia, tässä ajassa tarvittavia kerrostumia. Tulevaisuustalo Sitran näkökulmasta ilahduttaa, että ajatus sivistyksestä näyttäytyy yhä enemmän ylisukupolvisena vastuuna ja pyrkimyksenä hyvään tulevaisuuteen.

Lämpimät kiitokset kaikille yhteistyökumppaneille yhteisestä matkasta! Kiitos myös julkaisun kirjoittajalle Tuomo Tammiselle ja viestintätoimisto Kaskasille hyvästä yhteistyöstä näiden ajatusten ilmoille saattamisessa.

Sitran Sivistys+-projektitiimi,

Vesa-Matti Lahti

Pia Mero

Sanna Rekola

Tiivistelmä

Sivistys on menneinä aikoina nostanut tieteiden ja taiteiden merkitystä, auttanut hyvinvointivaltion rakentamisessa ja muovannut suomalaisista yhden maailman oppineimmista kansoista. Ihmiskuntaa uhkaavat viheliäiset ongelmat, kuten ilmastokriisi, luontokato ja demokratian yleismaailmallinen rapautuminen, ovat kuitenkin nostaneet esiin sivistykseenkin liittyviä heikkouksia, kuten ihmis-, yksilö- ja valtiokeskeisyyden. Aikamme suuret haasteet eivät ratkea vain yksilöiden tai yksittäisten valtioiden toimilla.

Jotta ihmiskunnalla ja maapallolla olisi kestävä tulevaisuus, ongelmiin tulee tarttua kokonaisvaltaisesti ja pitkälle tulevaisuuteen katsoen. Muutoksen täytyy sen tähden tapahtua paitsi käytäntöjen ja rakenteiden, myös arvojen ja ihanteiden tasolla. Muutoksen on siis oltava *transformatiivista*. Tämä ei silti tarkoita perinteisten sivistysarvojen hylkäämistä, vaan niiden päälle rakentamista – vanhan sivistyksen aukkojen paikkaamista. Meidän ajassamme sivistystä tarvitaan etenkin kestävänsä tulevaisuuden rakentamisessa. Jotta siihen päästäisiin, sivistysihanteestamme on käytävä yhteiskunnallista keskustelua. Se turvaa avoimen ja rakentavasti kriittisen tulokulman tulevaisuuspohdintoihin.

Näille lähtökohdille rakentui Sitran Sivistys+-projekti, joka käynnistyi tammikuussa 2020 ja päättyi kesäkuussa 2022.

Sivistys+-projekti halusi nostaa entistä vahvemmin esiin sivistyksen yhteiskunnallisena muutosvoimana ja ylisukupolvisena vastuuna. Projektilla oli kolme tavoitetta:

- 1.** Sivistysnarratiivin laajentaminen, jotta sillä olisi mahdollistava rooli nykymaailman haasteisiin vastaamisessa
- 2.** Yhteiskunnallisen keskustelun voimistuminen sivistyksestä megatrendien aiheuttamassa yhteiskunnallisessa murroksessa
- 3.** Uudenlaisen sivistystyön vahvistuminen.

Sivistys+ pyrki tavoitteisiinsa tuomalla sivistyskeskusteluun uusia näkökulmia ja ääniä, tukemalla niin sanottujen solmukohtatoimijoiden työtä uudenlaisen sivistystyön kehittämiseksi ja toimimalla uudenlaisen ajattelun ja toiminnan megafonina. Sivistys+-projekti on saattanut yhteen paitsi perinteisiä sivistystoimijoita esimerkiksi museoista ja aikuiskasvatuksen piiristä, myös sellaisia toimijoita, jotka eivät ole välttämättä aiemmin mieltäneet itseään sivistystoimijoiksi. Moniäänistä keskustelua ja uudenlaista toimintaa tarvitaan, jotta vallitsevat sivistysihanteet päivittyisivät vastaamaan nykyajan monimutkaisiin, viheliäisiin ongelmiin.

Sivistys ei ole ikinä valmis tai täynnä, vaan se vaatii jatkuvaa kyseenalaistamista ja pohdintaa. Tätä työtä jatkavat nyt eri alojen sivistystoimijat, joita Sivistys+ on ollut kuluneiden kahden ja puolen vuoden aikana tukemassa.

Sammanfattning

Under förfluten tid har bildningen ökat betydelsen av vetenskap och konst, bidragit till att bygga upp en välfärdsstat och format finländarna till ett av världens bäst utbildade folk. De tuffa problem som hotar mänskligheten, såsom klimatkrisen, minskningen av biologisk mångfald och urholkningen av den globala demokratin, har emellertid lyft fram svagheter i samband med bildningen, såsom människo-, individ- och statscentreringen. Vår tids stora utmaningar löses inte enbart genom enskilda individers eller staters handlingar.

För att mänskligheten och jorden ska kunna få en hållbar framtid måste man ta tag i problemen på ett övergripande sätt och med blicken långt in i framtiden. Förändringar måste därför ske, förutom på ett praktiskt och strukturellt plan, även ske på en nivå av värderingar och ideal. Förändringen ska med andra ord vara transformativ. Detta innebär emellertid inte att de traditionella bildningsvärderingarna ska förkastas, utan att de påbyggs – gluggarna i den gamla bildningen täpps igen. I vår tid behövs bildning särskilt för att bygga en hållbar framtid. För att uppnå detta måste vi föra en samhällelig diskussion om våra bildningsideal. Diskussionen säkerställer en öppen och konstruktiv kritisk infallsvinkel på reflektioner över framtiden.

Utifrån dessa utgångspunkter byggdes Sitras Bildning+-projekt, som påbörjades i januari 2020 och avslutades i juni 2022.

Projektet Bildning+ ville ännu starkare än tidigare lyfta fram bildning som samhällelig förändringskraft och ett generationsöverskridande ansvar. Projektet hade tre mål:

- 1.** Att utvidga bildningsnarrativen för att de ska kunna ha en möjliggörande roll i att svara mot den moderna världens utmaningar
- 2.** Att stärka en samhällsdebatt om bildning i en omvälvande tid där megatrender förändrar samhället
- 3.** Att stärka ett nytt slags bildningsarbete.

Bildning+ eftersträvade sina mål genom att ta in nya perspektiv och röster i bildningsdiskussionen, genom att stödja så kallade knutpunktaktörers arbete för att utveckla ett nytt slags bildningsarbete och agera som en megafon för nya tankar och handlingar. Bildning+-projektet har fört samman förutom traditionella bildningsaktörer från till exempel museer och vuxenpedagogiken, även sådana aktörer som inte förr nödvändigtvis sett sig själva som bildningsaktörer. En flerstämmig diskussion och ny slags verksamhet behövs, så att de rådande bildningsidealerna ska kunna uppdateras så att de svarar mot nutidens invecklade och tuffa problem.

I denna publikation skapar bildningsaktörerna utsikter för bildningens aktuella läge och framtid. Hurdana förändringar kan vi iaktta i bildningsnarrativet? Hur ser den samhälleliga diskussionen om bildning ut? Hurdant slags nytt bildningsarbete växer fram på fältet? Bildningen är aldrig färdig eller fullständig, utan den fortsätter att ifrågasättas och diskuteras. Arbetet förs nu framåt av de bildningsaktörer inom olika branscher där Bildning+ varit ett stöd under de senaste två och ett halvt åren.

Summary

In times gone by, Bildung promoted the role of science and the arts, helped build the welfare state and shaped Finland into one of the most learned nations in the world. The pressing problems threatening humanity, such as the climate crisis, biodiversity loss and the general erosion of democracy, have highlighted the weaknesses that also concern Bildung, such as the excessive focus on human beings, the individual and the state. The great challenges of our time will not be solved by the actions of individuals or individual states alone.

For a sustainable future for humanity and the planet, we should tackle problems holistically and with a long-term perspective. Change must therefore take place not only at the level of practices and structures, but also in terms of values and ideals. This means that change must be transformative. It does not mean abandoning traditional Bildung values, but rather building on them – filling in the gaps of the old Bildung. In our time, Bildung is especially needed to build a sustainable future. To achieve this, we must have public debate on our Bildung aspirations. This will ensure an open and constructively critical approach to discussions about the future.

These were the starting points for Sitra's Bildung+ project, which began in January 2020 and ended in June 2022.

The purpose of the Bildung+ project was to more strongly highlight Bildung as a force for social change and as a cross-generational responsibility. The project had three goals:

- 1.** To broaden the narrative of Bildung, so that it would become an enabling force for facing current social challenges
- 2.** To boost public debate on Bildung amid the social changes brought about by megatrends
- 3.** To strengthen a new kind of Bildung.

Bildung+ sought to meet these goals by bringing new perspectives and voices to the Bildung debate, by supporting the work of operators with intermediary roles to develop Bildung activities and by amplifying new ways of thinking and acting. The Bildung+ project has brought together not only traditional Bildung protagonists, such as museums or the adult education arena, but also those that may not necessarily have thought of themselves as a part of Bildung in the past. Multi-voiced debate and new forms of action are needed to update the existing Bildung ideals to meet the complex problems we now face.

In this publication, Bildung actors create a vision of Bildung both in the present and the future. What changes can we observe in the Bildung narrative? How does the social debate on Bildung appear? What kind of new Bildung activities are growing on the ground? Bildung is a work that is continually in progress.. It requires constant questioning and reflection. Bildung operators across different sectors, which Bildung+ has supported for the past two and a half years, will now continue this work into the future.

Johdanto

”Miten määrittelette sivistyksen? Miten siitä voidaan keskustella, jos käsitettä ei ole määritetty?” Tällaisia kysymyksiä Sitran Sivistys+-projektin asiantuntijat saivat etenkin projektin alkuaikoina kuulla. Kysymysten sävy ei ollut aina utelias, vaan närkästynyt. Sivistyksen määrittelyä kaivattiin, mutta toisaalta kaikki eivät pitäneet siitäkään ajatuksesta, että sivistykselle annettaisiin uusi määritelmä. Ei niin vanhaa ja latautunut termiä kuin sivistys voinut noin vain päättää määritellä uudestaan.

Projektin alkuvaiheessa asiasta tuli joskus viestittyä väärillä sanoilla, puhuttua esimerkiksi ”sivistyksen uudesta tehtävästä”. Tämä saattoi luoda väärää vaikutelmaa. Sivistys+ ei ole kuitenkaan missään vaiheessa halunnut määrittää sivistystä uudelleen. Tämä on ollut tietoinen valinta, sitralaiset kertovat.

”Meillä on ollut hyvin selkeänä lähtökohdiana, että puhumme sivistyksestä merkityksessä *sivistys plus*. Plus viittaa muun muassa siihen, että kysymme, mitä sivistys on tulevaisuudessa”, Sitran asiantuntija Pia Mero kertoo.

Ei niin, että sivistyksestä olisi ollut valmiiksi olemassa jokin tyhjentävä määritelmä. Esimerkiksi Tieteen termipankissa sivistyksen on määritelty olevan *kasvatuksen kautta omaksuttu viisaus, avarakatseisuus ja henkinen kehittyneisyys*. Määritelmä kuulostaa osuvalta, mutta miten määritellä viisaus, avarakatseisuus ja henkinen kehittyneisyys? Mitä tahansa kautta asiaa yrittääkin lähestyä, tuntuu uppoavan suohon. Sivistys on dynaaminen ja ajassa elävä käsite, joka saa eri merkityksiä sen mukaan, missä historian hetkessä ja maailmankolkassa asiaa tarkastelee ja kuka tarkastelee.

Käsitteenmäärittelyä helpompaa on listata asioita, jotka ovat sivistystä. Koulutus on varmasti osa sivistystä. Niin myös tieteiden ja taiteiden tuntemus. Sydämen sivistys – kuten käytöstävät ja toisten ihmisten

huomioiminen – ehdottomasti. Muun muassa nämä ovat kaikki perinteisiä sivistysarvoja, eikä niitä ole missään tapauksessa tarpeen hylätä. Näin ajattelee Sivistys+-projektin vetäjä, johtava asiantuntija Vesa-Matti Lahti Sitrasta. Perinteinen ajattelu ei kuitenkaan nykymaailmassa enää yksin riitä. Aikamme suurista ongelmista selviytyminen vaatii uudenlaista ajattelua ja uudenlaista toimintaa, mutta niitä voi rakentaa myös vanhan päälle.

”Hankkeemme paikkaavat aukkoja, joita perinteisessä sivistysihanteessa on nähty. Jos sivistys aiemmin oli nationalistinen hanke, nyt se on globaali hanke. Ja jos se oli aiemmin ihmiskeskeinen, nyt ihminen nähdään osana elonkirjoa. Perinteisen sivistyksen hyvät puolet ovat edelleen hyviä, mutta ongelmat, joihin sivistys joutuu reagoimaan, ovat uudenlaisia. Halusimme Sivistys+:ssa pohtia, miten sivistys vastaa näiden ongelmien asettamiin haasteisiin”, Lahti kertoo.

Edistyksestä sivistykseen

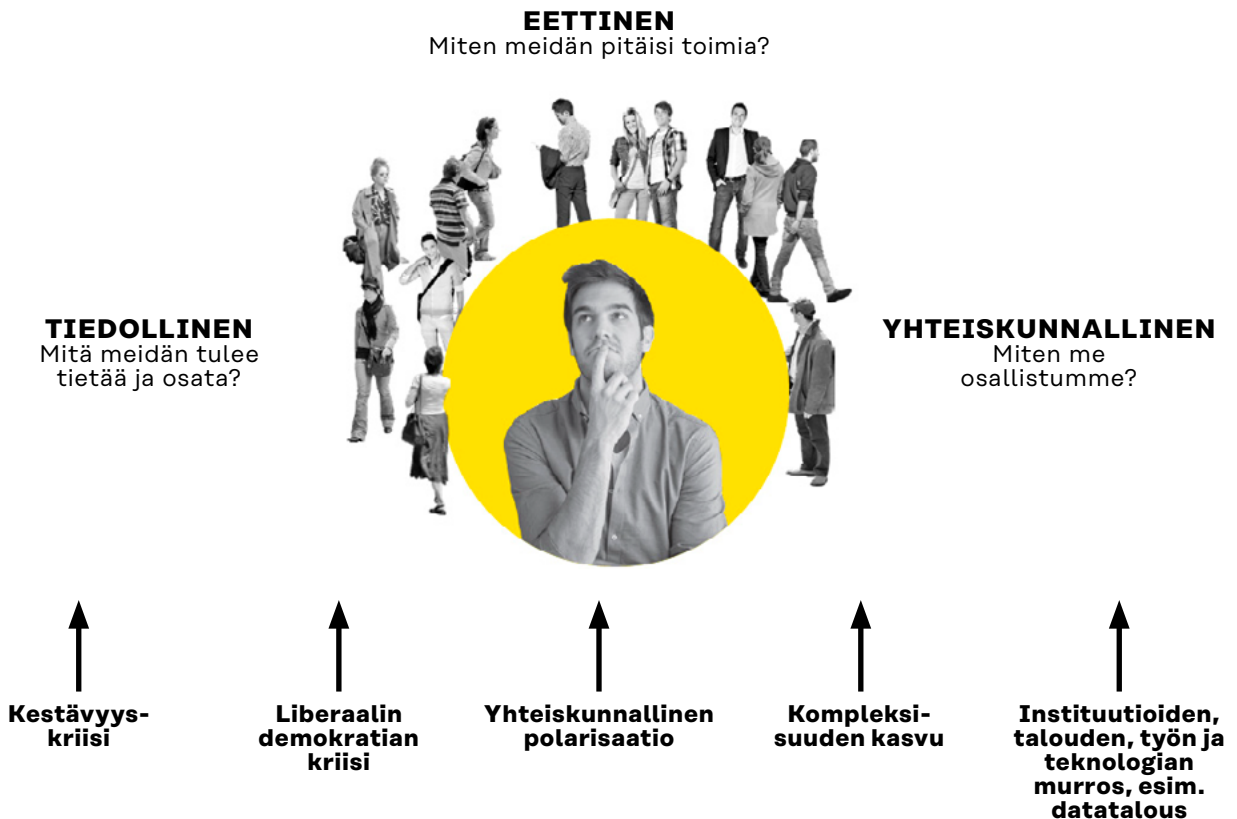
Sivistys+ sai ensikipinän vuonna 2018, jolloin julkaistiin *Hyvinvoinnin seuraava erä* -kirja (SKS 2018). Se oli Sitran tuottama visio hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuudesta suurten murrosten keskellä. Taustalla oli ymmärrys siitä, että teollisen aikakauden mallit ja rakenteet eivät riitä suojelemaan luonnon kantokykyä tai demokratiaa.

Vesa-Matti Lahti oli kirjan toimittaja ja mukana kirjoittamassa teoksen johdantoa. Vielä tuolloin keskeisenä terminä kulki *edistys*. ”Uskallammeko yhä tänäänkin, satavuotiaassa Suomessa, tehdä rohkeita valintoja ja uskoa edistykseen?” kysyi Sitran silloinen yliasiamies Mikko Kosonen esipu-

Kuva 1. Sivistyksen ulottuvuudet ja nykyajan haasteet.

Lähde: Mukailten Miettinen 2020.

heessa. Sivistys mainittiin vain osana yhdys-
sanaa, *yleissivistystä*.

Kirjassa puhuttiin paljon edistyksen uudenlaisista kytkennöistä ja siitä, miten niitä voisi vahvistaa. Lahti jäi pohtimaan edistystä ja sen rinnalla sivistystä. Mitä yhteistä käsitteillä on, entä mitä eroa? Sivistyksen suuntaan Lahden ajattelua ohjasi muun muassa tanskalaisen Lene Rachel Andersenin Helsingissä 2018 pitämä sivistystä käsitellyt esitelmä, jonka jälkeen Lahti luki myös Andersenin ja ruotsalaisen Tomas Björkmanin kirjan *The Nordic Secret – A European story of beauty and freedom* (Fri Tanke 2017). Kirjassa kuvataan Pohjoismaiden poikkeuksellisen rauhanomaista ja menestyksestä kehitystä feodaalisista maatalousyhteiskunnista teollistuneiksi demokratioiksi. Menestyksen keskeiseksi salaisuudeksi kuvataan kansansivistystyötä:

sitä, miten Pohjoismaissa on kehitetty ja hyödynnetty kaikkien kansalaisten potentiaalia.

Kun Sitran ennakointitoiminnossa alettiin vuonna 2019 miettiä uusia projekteja, Lahti esitti, että heidän kannattaisi tarkastella sivistystä. Hän ja Pia Mero ryhtyivät yhdessä laatimaan suunnitelmaa sivistysprojektille. Samaan aikaan Sitrassa mietittiin myös megatrendejä, joiden tarkastelu on olennainen ja toistuva osa Sitran ennakointityötä. Megatrendit luovat kokonaiskuvaa Suomen kannalta merkittävistä yhteiskunnallisista muutoksista. Sitran *Megatrendit 2020* -selvityksessä ekologisen jälleenrakennuksen kiireellisyys nostettiin keskeisimmäksi tulevaisuuteen vaikuttavaksi tekijäksi. Miten vastataan esimerkiksi ilmaston lämpenemiseen, luonnon monimuotoisuuden vähene-
miseen, epätasaisesti jakautuneisiin luon-

nonvaroihin ja jäteongelmaan? Myös Andersen ja Björkman katsovat kirjassaan, että Pohjoismaatkaan eivät ole valmistautuneet nykyhetken haasteisiin riittävästi, koska poliittiset järjestelmämme eivät ymmärrä edessämme olevia ongelmia.

”Poliitikot ja aktivistit ympäri maailmaa suuntaavat katseensa Pohjoismaihin, koska vaikuttaa siltä, että meillä olisi ratkaisu. Näin asia aiemmin olikin, mutta ei enää. Pohjoismaiden historiallisesta kokemuksesta voi kaikesta huolimatta ottaa oppia: me Pohjoismaissa keksimme, miten kehittää ja hyödynnä kaikkien potentiaalia, ja ihmiskunta tarvitsee tätä enemmän kuin koskaan”, Andersen ja Björkman kirjoittavat.

Tarvitaan kokonaisvaltainen muutos

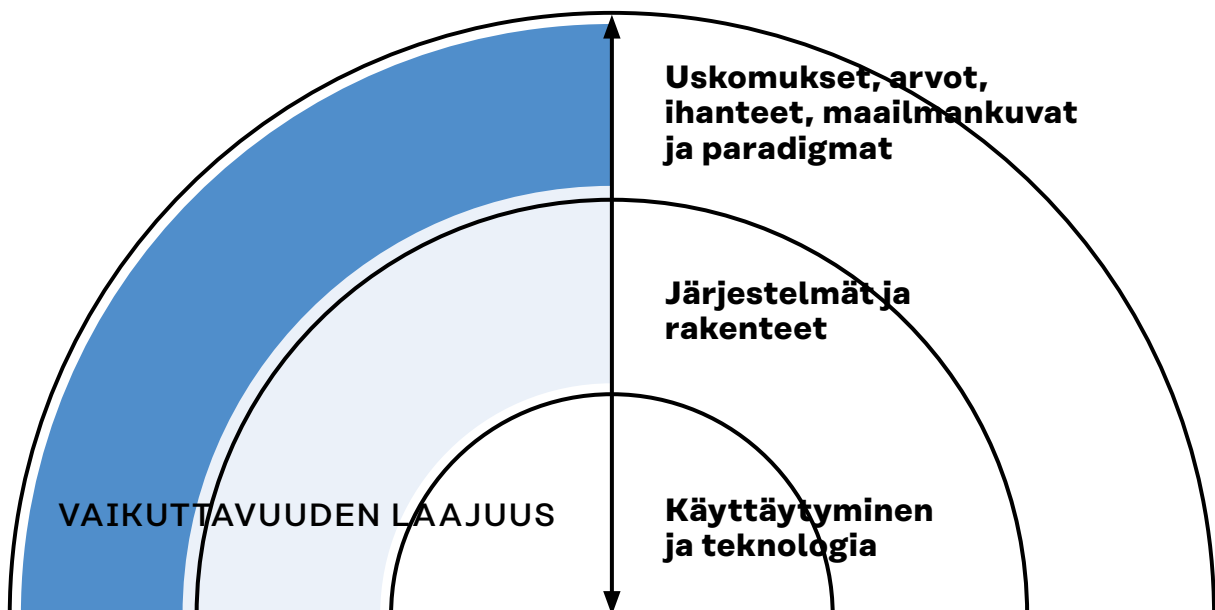
Projektin keskiöön päätettiin ottaa ekologisen jälleenrakentamisen ja demokratian kriisit, mutta niitä päätettiin tarkastella etäämmältä kuin tavallisesti. Teknologioita ja keinoja ekologisen kriisin torjumiseksi oli jo

olemassa. Tieteen ja sen tekijöiden ansiosta esimerkiksi ilmaston lämpenemisestä ja luontokadosta tiedettiin jo paljon. Ei kaikkea, mutta riittävästi, jotta osattiin sanoa, millaisista prosesseista on kyse ja miten niihin voitaisiin vaikuttaa. Oli olemassa aiempaa puhtaampia teknologioita, joilla hiilidioksidipäästöjä voi vähentää tai jopa poistaa hiilidioksidia ilmakehästä. Oli kehitetty tutkimuksen avulla uudenlaisia viljely- ja metsänhoitokeinoja, joilla saattoi ehkäistä maaperän köyhtymistä ja luonnon yksipuolistumista.

Ongelma oli kuitenkin siinä, miten olemassa oleva tieto ja osaaminen saataisiin ihmiskunnan käyttöön. Uusien asioiden opettelu ja käyttöönotto vaativat aina aikaa ja rahaa, ja edelleen lyhyen aikavälin taloudellinen kustannus painaa monen vaakakupissa enemmän kuin koko ihmiskunnan pitkän aikavälin hyvinvointi, selviytyminen jopa. Lyhytjänteinen ajattelu kytkee ympäristöongelmat myös demokratian kriisiin. 2000-luvun edessä demokratian arvostus näyttää monessa länsimaassakin hapertuneen. Vaaleilla on noussut valtaan autoritaarisia johtajia, jotka ovat ryhtyneet purkamaan

Kuva 2. Yhteiskunnallisen transformaation kehät.

Lähde: Mukailten Laininen 2018; O'Brien & Sygna 2013; Sharma 2007.

oikeusvaltion rakenteita omaa valtaansa maksimoidakseen. Usein näitä johtajia on yhdistänyt myös piittaamattomuus ympäristöarvoja kohtaan.

Ei siis riitä, että mietitään yksittäisiä ratkaisuja yksittäisiin ongelmiin. Tarvitaan kokonaisvaltaista muutosta, *transformaatiota*, joka läpäisee koko yhteiskuntamme ja elämäntapamme.

”Mitä vaatisi, että ekologinen jälleenrakennus saataisiin aikaan? Sitä pohtiessamme meille nousi mieleen ajatus transformaation kehistä”, Lahti kertoo.

Transformaation kehät on malli, jonka kehitti alkujaan intialainen, pitkään YK:ssa työskennellyt tutkija Monica Sharma. Sivistys+-projektissa mallia on kehitetty eteenpäin omiin tarkoituksiin sopivaksi. Sen perusajatuksena on, että yhteiskunnallinen muutos tapahtuu kolmella tasolla:

1. käyttäytymisen ja teknologian,
2. järjestelmien ja rakenteiden
3. uskomusten arvojen, ihanteiden, maailmankuvien ja paradigmojen tasolla.

Sitrakin on usein keskittynyt toiminnassaan kahdelle sisimmälle kehälle, vaikuttamaan käyttäytymiseen ja teknologiaan ja astetta abstraktimman tason keskimmaisella kehällä järjestelmiin ja rakenteisiin. Ekologisessa jälleenrakentamisessa on kyse kuitenkin niin perustavanlaatuisen ja kokonaisvaltaisen muutoksen tarpeesta, että on vaikutettava myös uloimmalla kehällä oleviin asioihin: yhteiskunnassa yhteisesti jaettuihin arvoihin ja ihanteisiin. Tätä kautta vaikutetaan myös kahdella sisemmällä kehällä tapahtuviin asioihin.

” Mikään pysyvä ja pitkäaikainen muutos ei ole mahdollinen, jos meidän kokonaisvaltainen maailmankuvamme ja tapamme selittää maailmaa eivät tue sitä ”

Maailmankuvien muokkaaminen on kuitenkin monella tapaa paljon hitaampi ja vaikeampi tehtävä kuin esimerkiksi uuden teknologian kehittäminen. Tässä kohtaa kuvaan astuu sivistys. Sen eteen on Suomesakin tehty työtä jo vähintään 1800-luvulta alkaen, ja menestyksekkäästi. Voisi jopa katsoa, että itsenäinen hyvinvointi-Suomi on eräänlaisen määrätietoisen ja pitkäjänteisen sivistystyön tulosta.

”Olen taustaltani sosiaaliantropologi, ja minulle on aina ollut luontaista tarkastella maailmaa ja yhteiskuntaa kulttuuristen tekijöiden kuten ajattelumallien ja yhteisen ymmärryksen kautta. Mikään pysyvä ja pitkäaikainen muutos ei ole mahdollinen, jos meidän kokonaisvaltainen maailmankuvamme ja tapamme selittää maailmaa eivät tue sitä”, Pia Mero sanoo.

Sitra rahoittaa, kirittää ja tukee

Kaksi- ja puolivuotinen Sivistys+-projekti sai käynnistyspäätöksen joulukuussa 2019. Projekti on ollut Sitran mittakaavassa suhteellisen pieni, asiantuntijoita on ollut mukana kolme: Vesa-Matti Lahden ja Pia Meron lisäksi projektiin palkattiin asiantuntijaksi Sanna Rekola. Mukana osittaisella työpanoksella ovat olleet myös projekti-koordinaattori Jenna Linneo ja johtava viestintäasiantuntija Anna Solovjew-Wartiovaara.

Projektissa ei lähdetty tavoittelemaan suurta yleisöä suoraan, vaan yhteistyökumppanit ovat asiantuntijoita eri sektoreilta; järjestöjä ja muita organisaatioita, jotka toimivat suuren yleisön parissa tai esimerkiksi kouluttavat omien alojensa asiantuntijoita. Solmukohtatoimijoita, kuten Vesa-Matti Lahti sanoo.

”Jos esimerkiksi Opintokeskus Sivis kouluttaa suomalaisia yhdistyksiä Punaisesta Rististä Suomen Partiolaisiin meidän tuellamme, se on paljon tehokkaampaa kuin jos me itse yrittäisimme tehdä saman.”

Sitra toimii itsenäisesti, mutta eduskunnan valvonnassa. Siksikin on tärkeää, että sen toimilla ja sen rahoittamilla hankkeilla on yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Tätä korostaa Sitran ennakointi- ja strategiajohtaja Katri Vataja, joka on Lahden, Meron ja Rekolan esihenkilö. Vaikuttavuuden merkitys näkyi siinä, minkälaisia kriteerejä projektista rahoitettaville hankkeille asetettiin. Kriteeritkään eivät syntyneet hetkessä, vaan lukuisten keskustelujen ja pitkien pohdintojen tuloksena.

”Vähitellen alkoi konkretisoitua, mikä edustaa uudenlaista sivistystä ja mikä ei. Saimme monenlaisia hanke-ehdotuksia, mutta meille ei riittänyt se, että niissä ollaan jotenkin sivistyskentällä. Hankkeissa täytyi olla jotain uutta, niiden piti ottaa huomioon isot yhteiskunnalliset ongelmat ja katsoa jollakin tapaa tulevaisuuteen”, Vataja kertoo.

Ehdotuksia arvioitiin kuuden kriteerin kautta:

1. Viheliäisten ongelmien esiintuonti saavutettavasti
2. Uutuusarvo, innovatiivisuus, kehittävä ote uuteen kiinni pääsemiseksi
3. Asiantuntijatason fokus
4. Skaalautuvuus, laajemman vaikutuksen aikaansaaminen sivistyskentällä
5. Tavoitteellisuus, omistajuus, yhteistyövalmius
6. Viestintähalukkuus, halu voimistaa yhteiskunnallista keskustelua ja kehittää sivistysnarratiivia

Vaikka Sivistys+ on pieni projekti Sitran mittapuulla, monien hankekumppaneiden näkökulmasta se on suuri. Etenkin pienillä järjestöillä rahoitus on usein niukkaa ja sirpaleista, mikä sitoo niiden toimintaa helposti arkiseen ”reaalipolitiikkaan ja asioista vääntämiseen”, kuten Sanna Rekola sanoo. Hän on aiemmin työskennellyt kansalaisjärjestökentällä muun muassa kehitysyhteistyön, kestävän kehityksen ja globaalin kansalaiskasvatuksen parissa toimivien kansalaisjärjestöjen kattojärjes-

tössä Fingossa (ent. Kepa) ja tuntee tätä kautta sivistystoimijoiden arkea.

”Sitra on kytkenyt sivistystä tulevaisuuskeskusteluun. Tulevaisuus on meidän kaikkien yhteinen asia. Se ei ole kenenkään yksittäisen toimijan agenda. Näin keskusteluun on helpompi kutsua mukaan erilaisia toimijoita”, Rekola sanoo.

Hankkeet ovat siis olleet yhteistyökumppaneiden omia ideoita. Tämä on ollut tärkeää, koska näin kumppanit ovat olleet lähtökohtaisesti sitoutuneita uudenlaisen sivistystyön kehittämiseen ja pitkäkestoiseen vaikuttavuuteen. Sitran roolina on ollut rahoittaa, sparrata ja tukea niitä, ja Sivistys+-projektin asiantuntijat ovat toimineet hankkeiden ohjausryhmissä. Käytännössä kaikki asiantuntijat ovat olleet enemmän tai vähemmän tekemisissä kaikkien hankkeiden kanssa.

”Sitra ei ole perinteinen sivistystoimija, emmekä halunneet ottaa asemaa, jossa ylhäältä päin kerromme, mitä kumppanien pitää tehdä. He ovat saaneet käyttää meitä vipuvartena”, Sanna Rekola sanoo.

Kumppanit ovat lähettäneet aluksi alustavia hanke-ehdotuksia, joita on sitten käyty läpi ja kehitelty yhdessä Sitran asiantuntijoiden kanssa. Hankkeen lopullinen muoto on usein löytynyt vasta tässä vaiheessa.

Pia Merolle on jäänyt mieleen esimerkiksi ensimmäiset keskustelut Turun yliopiston tutkijoiden Dynamo-hankkeen ihmisten kanssa. Hankkeen pidempi nimi on *Dynaaminen museo ja tulevaisuusperintöverstas ekologisen jälleenrakentamisen työkaluiksi*. Keskusteluissa oli aluksi päälimmäisenä museoiden työ kestävän kehityksen edistämiseksi sekä työkalut, joilla tätä työtä voisi edistää. Asiaa läpi käydessä alkoi kuitenkin hahmottua, että museot eivät ole ”vain museota”, vaan ne ovat konkreettisesti tekemisissä kulttuurimme kanssa kokoelmiensa kautta.

”Oli hieno todeta keskustelun kuluessa, että hehän puhuivat ihan samasta asiasta kuin me puhuessamme transformaatiosta, he vain käyttivät eri sanoja. Silloin näki, että

”Sitra on kytkenyt sivistystä tulevaisuuskeskusteluun. Tulevaisuus on meidän kaikkien yhteinen asia. Se ei ole kenenkään yksittäisen toimijan agenda.”

tämä oli oivallus heillekin, että niinhän me tosiaan puhummekin”, Mero sanoo.

”Joku voisi kyynisesti sanoa, että niin tietenkään, koska te olette rahoittaja. Mutta ei se näinkään ollut, heidän puhumisensa asioissa oli aidosti kyse transformaatiosta, ne vain oli sanoitettu toisin.”

Tavoitteena pitkäkestoiset vaikutukset

Kaksi- ja puolivuotinen projekti osui lähes kokonaisuudessaan koronapandemian aikaan. Joihinkin hankkeisiin sillä ei ole ollut suurta vaikutusta, joidenkin suunnitelmat on pitänyt vääntää kokonaan uuteen uskoon. Esimerkiksi Ateneumin taidemuseon Ajan ja vallan näkökulmia -keskustelut oli tarkoitus pitää museoympäristössä. Pohtia siellä, miten museot tuottavat tietoa, käyttävät valtaa ja vaikuttavat maailmankuviimme, millaista sivistystä ne edistävät. Keskustelut toteutuivat, mutta eivät aivan alkuperäisten suunnitelmien mukaan. Keskustelijat kohtasivat Ateneumissa, mutta yleisö seurasi tilaisuuksia etenkin ensimmäisissä keskusteluissa tietokoneruutujen välityksellä Teamsissä. Etäyhteydet ovat tietysti tulleet tutuksi muissakin hankkeissa.

Helmikuussa 2022 Venäjä hyökkäsi Ukrainaan, mikä näkyi heti myös sivistyskeskustelussa. Yhtäkkiä arvokeskustelut sivistyksestä, demokratiasta ja rauhasta nousivat taloudellisten etujen ja valtiollisen mukavuu-denhalun edelle. Vielä on mahdotonta sanoa, miten kauan tämä muutos tulee näkymään keskustelussa sivistyksestä.

Tätä julkaisua kirjoitettaessa projekti on vasta lopuillaan, ja lopputilinpäätös teke-

mättä. Kokonaisuuteen ollaan kuitenkin tyytyväisiä.

”On ollut hetkiä, jolloin on ollut epäuskoinen olo, että onko kaikki tämä tapahtunut meidän projektissamme. Kun ajattelee, miten abstrakti projektin lähtökohta on ollut, jo se on hyvä tulos, että olemme pystyneet mahdollistamaan näin paljon konkreettisia hankkeita”, Pia Mero toteaa.

Siitä, kun projektin suunnittelu aloitettiin, on kulunut vasta kolme vuotta. Vielä on aikaista sanoa, mitä kaikkia vaikutuksia projektilla ja sen hankkeilla tulee olemaan. Tavoiteltuhan on nimenomaan pitkäkestoista vaikutusta. Vaikea on erottaa sitäkö, mikä on Sivistys+:n ansiota, mikä olisi tapahtunut siitä riippumatta. Toisaalta sama vaikutusten mittaamisen ongelma toistuu kaikissa projekteissa. Suuret muutokset ilmenevät usein aluksi pistemäisesti, sitten valtavirtaistuvat.

”Sitra on usein muutoksen alkuvaiheessa mukana käynnistämässä aaltoa, joka jossain tapauksissa saattaisi lähteä käyntiin ilman meitäkin, mutta myöhemmin ja hitaammin”, Katri Vataja sanoo.

Sitrassa ei ole keksitty täysin uudenlaista näkökulmaa sivistykseen, mutta se on tukenut toimijoita, jotka ovat itse löytäneet omat näkökulmansa. Tärkeänä tarkoituksena projektissa on ollut myös tuoda eri alojen sivistystoimijoita yhteen keskustelemaan sivistyksestä ja sen tulevaisuudesta. Usein järjestöt toimivat kukin omilla tahoillaan, vaikka niillä voisi olla paljon annettavaa toisilleen. Sivistys+ on tarjonnut foorumeita, joilla esimerkiksi museoiden, vapaan sivistystyön, tutkimuksen ja järjestöjen edustajat ovat voineet pohtia tulevaisuuden sivistystä yhdessä. Yhtenä foorumina ovat olleet verkossa järjestetyt Sivistys+-aamukahvit. Aamukahvitilaisuuksia järjestettiin 12 kertaa, ja niille osallistui kerrallaan noin 30–80 ihmistä.

Jotkut toimijat taas ovat vasta projektin myötä mieltäneet olevansa sivistystoimijoita: sivistys ei kuulu vain kansanopistoille ja koulutukseen vaan myös kansalaisyhteisöille, kulttuuritoimijoille tai vaikka kierrätyskeskuksille, jotka toteuttavat ympäristökasva-

”Sitra on usein muutoksen alkuvaiheessa mukana käynnistämässä aaltoa, joka jossain tapauksissa saattaisi lähteä käyntiin ilman meitäkin, mutta myöhemmin ja hitaammin.”

tusta. Seta ry, Eettisen kaupan puolesta ry, Martat – sivistystoimijoita kaikki.

”Olimme jo alun perin selkeästi sitä mieltä, että uudenlainen ajattelu muhii sivistystoimijoiden keskuudessa. Sivistysnarratiivin laajeneminen taas on näkynyt sitä kautta, kun julkiseen keskusteluun tulee uusia sävyjä ja uusia ryhmiä. Ja yhteiskunnallisen keskustelun vahvistuminen on kai edellytys sille muutokselle, että tätä aikaa heijasteleva sivistysajattelu vähitellen muuttuu julkiseksi diskurssiksi”, Mero pohtii.

Tarkoituksena on, että projektin aikana syntyneet ideat ja käytännöt jäävät elämään hankekumppanien toiminnassa. Tätä tukee myös se, että hankkeet ovat olleet kumppaneiden omia, eivät Sitran. Lähitulevaisuudessa tapahtuu ainakin seuraavaa:

- Kvs-säätiön eli Kansanvalistusseuran perustama sivistyksen tiedekeskus Soppi avaa ovensa kesällä 2022, ja laajentaa toimintaansa lähivuosina.
- Fingon luoma globaalin sivistyksen verkosto jatkaa toimintaansa.
- Ateneumin uusi pysyvä kokoelmanäyttely avautuu alkuvuonna 2023.
- Dynamo-hankkeessa luodut dynaamisen museon ja tulevaisuusperintöverstaan konseptit jäävät museokentän hyödynnettäviksi.
- Sivistys+:n toiminta-ajan puitteissa ilmestyy myös blogisarja, jossa hankekumppanit kertovat tulevaisuudensuunnitelmistaan.

Projektin perintönä on Suomeen lanseerattu Sivistyspäivä ja -viikko. Idean taustalla on tanskalaisten tulevaisuudentutkijoiden Nordic Bildung -ajatushautomon vuodesta 2019 alkaen järjestämä Eurooppalainen

sivistyspäivä, johon Sivistys+:kin on osallistunut. Eurooppalaista sivistyspäivä vietetään 9. toukokuuta. Sivistyspäivä ja siitä avautuva kokonainen sivistysviikko ovat nyt rantautumassa Suomeen. Ideaan on tarttunut Kvs-säätiö. Sivistysviikkoa päästiin pienimuotoisesti pilotoimaan jo vuonna 2022, täysipainoisesti sitä vietetään vuodesta 2023 alkaen. Sivistyspäivä ja -viikko voisivat toimia sivistystä kunnioittavana teemakautena, jota eri toimijat voisivat viettää kukin itselleen luontevalla tavalla. Se voisi olla sivistystoimijoille myös eräänlainen juhlahetki, jolloin seisahtua arvostamaan oman työnsä yhteiskunnallista merkitystä.

Yksi projekti ei tyhjennä sivistysideapankkia

Sivistyksen eteen voisi tehdä paljon enemmänkin kuin kahden ja puolen vuoden aikana oli mahdollista. Projektiin mahtui mukaan vain kapea otos mahdollisista hankkeista.

”Toivottavasti kenellekään ei silti jäänyt käsitystä, etteikö sivistystoimijoita ja hienoja ideoita olisi löytynyt enemmänkin”, Pia Mero pohtii.

”Täytyy toivoa, että projekti on toiminut yhtenä sysäyksenä ideoille, jotka sitten toteutuvat jossain muussa yhteydessä toisten toimijoiden toimesta. Sitran rooliinkin kuuluu saada asioita liikkeelle niin, että vähitellen ajan myötä ne saavat yhteiskunnassa jalansijaa laajemmin.”

Myös Sitran toimintaan Sivistys+ on jättänyt merkkinsä. Transformaation kehät on jo otettu työkaluksi muissakin projekteissa: muutosta tarkastellaan suhteessa, paitsi käytäntöihin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin, myös arvoihin ja ihanteisiin.

”Tämä voi kuulostaa aika pieneltä asialta, mutta kun se menee läpi koko toimintamme, sillä voi olla isot vaikutukset. Emme voi löytää ratkaisuja suuriin ongelmiin, elleimme ota myös arvojen ja ihanteiden tasoa mukaan”, Vataja sanoo.

Tätä kautta toivotaan saatavan enemmän yhteiskunnallista keskustelua arvoista ja ihanteista, joille tulevaisuutta rakennetaan, ja keskustelun piiriin myös uusia toimijoita, kuten yrityksiä.

Saatteeksi lukijalle

Sivistys on aiheena laaja ja siihen on lukemattomia mahdollisia näkökulmia. Tässä julkaisussa aiheeseen on paneuduttu ensisijaisesti Sitran Sivistys+-projektin lähtökohdista käsin, mutta mukaan on otettu muitakin näkökulmia silloin, kun se on tuntunut tarpeelliselta aiheen käsittelyn kannalta.

Kyseessä ei ole tavanomainen projektin loppuraportti tai arviointiraportti vaan sivistysajattelua ja -työtä monipuolisemmin valottava toimittajan laatima julkaisu.

Julkaisun kolme päälukua rakentuvat Sivistys+-projektin tavoitteiden ympärille, yhtä tavoitetta kohti yksi luku. Projektilla oli kolme tavoitetta: sivistysnarratiivin laajentaminen, yhteiskunnallisen keskustelun lisääminen sivistyksestä ja uudenlaisen sivistystyön edistäminen. Julkaisun tausta-aineisto koostuu pääosin Sivistys+-projektin tuottamasta materiaalista, mutta tarpeen mukaan muutakin kirjallista materiaalia on hyödynnetty. Lisämateriaalina on ollut eri tahojen haastatteluja.

Sivistys eri kielissä

Sivistyskäsitteen laaja-alaisuudesta kertoo esimerkiksi se, miten vaikeaa sana on kääntää eri kieliin. Suomen kielen sanan *sivistys* taustalla on sana *sivistää*, eli siistiä, kohentaa ja viimeistellä. Esimerkiksi pellavan kuituja on voitu sivistää eli harjata suoriksi. Sanan toi suomen kirjakieleen kangasniemeläinen tutkija Reinhold von Becker 1820-luvulla.

Etenkin 1800-luvulla *sivistyksen* nähtiin usein vastaavan saksan kielen sanaa *Bildung*, joka pohjaa verbiin *bilden*, joka tarkoittaa muokkaamista, muovaamista ja kasvattamista. Sivistyksen ja *Bildungin* liittyy ajatus yksilöstä, joka kehittää jatkuvasti omia kykyjään. Esimerkiksi englannista aivan vastaavaa käsitettä ei löydy. Käsitteitä avaa tarkemmin eurooppalaiseen filosofiaan, aatehistoriaan ja politiikkaan erikoistunut tutkija Timo Miettinen Sitralle tekemässään Sivistysihanteen jäljillä -muistiossa.

<p>Ihminen <i>Bildung (saksa)</i></p>	<p>Ihmiskunta/ kansakunta <i>Civilization (englanti)</i></p>	<p>Julkisuus/ kansalaisyhteiskunta <i>Civility (englanti)</i></p>
<p>Sivistynyt ihminen jatkuvasti omia kykyjään kehittäväenä olentona</p>	<p>Sivistys kulttuurin tuotteiden ja saavutusten kokonaisuutena: tiede, taide, käytännöt</p>	<p>Sivistys julkisuutta tai demokraattista kulttuuria kannattelevana periaatteena</p>

Sivistysnarratiivin laajentaminen

Perinteinen länsimainen sivistys luotiin valkoisten eurooppalaisten miesten johdolla. Matkan varrella demokraattinen järjestelmä ja yhteiskunta ovat muuttuneet muotoaan, mutta tästä ajasta juontuvat vinoumat näkyvät yhä. Luonto, globaali etelä ja vähemmistöt unohdetaan päätöksenteossa usein edelleen. Jotta voisimme vastata koko maapalloa ja ihmiskuntaa uhkaaviin viheliäisiin ongelmiin, asioita on katsottava monesta suunnasta ja otettava kaikki mukaan tekemään päätöksiä.

Minna Salami

”Meidän pitää voida sanoa, että haluan oppia sinulta”

Kirjoittaja ja luennoija Minna Salamille sivistys on ennen kaikkea kriittistä ajattelua. Se tarkoittaa kokonaisvaltaista maailmankuvaa, uteliaisuutta ja toisten ihmisten kohtaamista.

”Sanalle ’sivistys’ ei ole vastaavaa käsitettä englannissa. Taustani on feministisessä traditiossa, missä käytetään termejä kuten *consciousness raising*, *bildung* ja *realization*. Mutta mikä olisi parhaiten sivistystä vastaava käsite englannissa? Ehkä *critical thinking*, kriittinen ajattelu, kuvastaa ajatuksiani parhaiten. Sivistys on sellaisen yhteiskunnan rakentamista, missä ihmiset voivat ajatella kriittisesti.

Kriittisen ajattelun kannalta erityisen suuri merkitys on kokonaisvaltaisella, moniulotteisella maailmankuvalla. Se on tärkeää tässä ajassa, jossa informaatiota on tarjolla niin paljon. Elämme maailmassa, jossa on monenlaisia jännitteitä ja jossa mielikuvitustamme vedetään moniin suuntiin. Kyky katsoa maailmaa moniulotteisesti on tärkeää, jotta voisi ajatella kriittisesti.

Miten ihmiset saataisiin heräämään, ajattelemaan kriittisesti, sivistymään – ulos kuplistaan? Jos tietäisin vastauksen, voittaisin varmaankin Nobelin. Silti sitä pitää yrittää. Tämä kysymys ajaa minua kirjoittajana ja ajattelijana.

Koko ihmiskuntaa yhdistää uteliaisuus. Toiset ihmiset ovat tietysti uteliaampia kuin toiset, mutta uteliaisuus on meissä kaikissa vähintään piilevänä ominaisuutena, jonka voi herättää uudelleen.

On helppoa sanoa, että ’tähän minä uskon, tämä on minun maailmankuvani’. Silloin elämme omissa kaikukammioissamme, ja menetämme uteliaisuuden toisia ihmisiä kohtaan. Mutta jos ilmaisemme itseämme niin, että herätämme ihmisessä uteliaisuuden, istutamme siemenen, josta ajatus voi itää.

Aiempina vuosisatoina ihmiset uskoivat usein sokeasti uskontoihin ja siihen, mitä vaikkapa Raamatussa tai Koraanissa sanottiin. Tietysti uskonnot ovat edelleen monille tärkeitä, mutta aiempaa harvempi heistäkään pitää enää sokeasti pyhää kirjaansa kirjaimellisesti jumalan sanana. Uskon, että juuri uteliaisuus ajoi meidät lajina laajentamaan yhteiskuntiamme ja ymmärryksemme rajoja.

Kun aloin kirjoittaa kirjaani Aistien viisaus (S&S 2021, engl. *Sensuous Knowledge*), halusin esittää maailmankuvan, joka perustuu omaan elämäni, omaan tutkimukseeni. Tajusin pian, että maailmankuvani on kritiikkiä jollekin, jolle minulla ei vielä tuolloin ollut sanoja. Aloin käyttää termiä europatriarkaalinen tieto, koska tunnistin sen hallitsevaksi näkökulmaksi suhteessa tietoon, ihmiskuntaan ja ympäristöömmme. Termi viittaa Eurooppa- ja mieskeskeisyyteen. Ajatus sivistyksestä on saanut alkunsa valistuksen aikana, jolloin naiset

eivät päässeet yliopistoihin, vaan olivat sidottuja koteihin. Muut kuin valkoiset ihmiset olivat kolonialisoituja, elleivät orjuutettuja. Paljon on tietenkin muuttunut, jos katsomme vaikka naisten tai mustien ihmisten asemaa sata vuotta sitten. Mutta iso osa muutoksesta on ollut teknistä ja teknologista. Emme ole vielä käsitelleet kunnolla sitä, mitä syvällä mielessämme on. Pahinta europatriarkalisessa ajattelussa ei ole sen Eurooppa- ja mieskeskeisyys, vaan sen pakkomielteinen suhde asioiden arvottamiseen mittaamalla, mikä johtaa konemaiseen ajatteluun.

En ole kovin hyvin perehtynyt suomalaisen sivistyskeskusteluun, mutta olen huomannut, että siinä sivuutetaan usein geopolittiset kysymykset. Näen sokeita pisteitä esimerkiksi globaalin etelän ja globaalin pohjoisen välisissä suhteissa. Siirtolaisuus, nälänhädät, sodat – mitä vaikutuksia niillä on sivistyskeskusteluun? Tai uraanin louhi-

misella Kongosta? Tällaiset kysymykset aiheuttavat refleksinomaisen reaktion, että 'ei ei, emme me ole niihin osallistuneet'. Suomi ja Pohjoismaatkin ovat kuitenkin osa maailmanjärjestystä, jossa länsimailla on valtaa yli muun maailman. Oma yhteiskuntaansa ei voi ymmärtää kunnolla, jos ei katso sen asemaa maailmanlaajuisessa yhteisössä.

Meidän pitäisi kohdata toisemme oikeasti, ja se tarkoittaa myös kriittistä ajattelua. Liberaalissa lännessä valkoiset ihmiset usein kokevat, etteivät he voi suhtautua kriittisesti mihinkään, mikä tulee globaalia etelästä. Tämä johtuu syyllisyydestä.

Syyllisyys on vahva osa maailmasta ja muista ihmisistä välittävän länsimaisen, liberaalin ihmisen ajatusmaailmaa. Syyllisyyttä ja jopa siitä seuraavaa vastuunkantoa tärkeämpää on kuitenkin kuunnella, mitä muilla ihmisillä on sanottavana. Ja kun heitä kohtaan on utelias, on luontevaa ottaa selvää, miten ihmiset elävät vaikka Zimbabwessa tai Afganistanissa, millaisia koulutusfilosofioita heillä on, onko heillä sanaa sivistykselle. Tällainen kohtaaminen rikastuttaa ihmisiä. Syyllisyys sen sijaan johtaa helposti vain uudenlaiseen hierarkkiseen ajatteluun, ajatukseen valkoisesta pelastajasta.

Kun ajattelemme kaikkia kriisejä, joita maailmassa on, meidän pitää alkaa nähdä toisemme tavalla, jossa voimme myös sanoa ei, olet väärässä, riippumatta siitä, missä keskustelukumppanimme tai me itse olemme maailmassa. Meidän pitää voida sanoa, että haluan oppia sinulta.”

Minna Salami on nigerialais-suomalainen kirjoittaja ja luennoija. Lontoossa asuva Salami pitää palkittua MsAfropolitan-blogia, joka käsittelee feminismiä ja nykykulttuuria afrikkalaisesta näkökulmasta.

Länsimainen sivistyskäsitys on pitkään perustunut ajatukselle, että ihminen on luonnon yläpuolella, että luonto on ihmistä varten ja että ihmisen pitää valjastaa luonto. Maailmaa on järjestetty kahtiajaoilla kuten *kulttuuri ja luonto* tai *ihmiset ja eläimet*.

Karsinointi ei ole jäänyt myöskään ihmisen ja luonnon välille, vaan sivistys on jakanut myös ihmisiä. Sivistyneet länsimaat, kehittymätön etelä. Urotöihin tarkoitettut miehet, kotiin sidotut naiset.

Näin ajatellen on ollut luontevaa asettaa ihmisen hyvinvointi ja mukavuus luonnon edelle, eurooppalaiset ja pohjoisamerikkalaiset afrikkalaisten ja aasialaisten edelle, miehet naisten edelle ja materia henkisten arvojen edelle. Tällaiset luokittelut eivät enää ole esimerkiksi Suomessa poliittisesti korrekteja tai ainakaan itsestään selviä. Siitä huolimatta länsi-, mies- ja ihmiskeineen historiamme on jättänyt jälkensä moniin edelleen vaikuttaviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin, arvoihin ja tottumuksiin, joiden takia koko nykyinen elämäntapamme on ilmastokriisin ja luontokadon takia vaarassa. Tilanne kertoo perinteisen sivistyksen aukoista, joita Sivistys+-projektissa on pyritty paikkaamaan. Tämä taas liittyy yhteen Sivistys+-projektin kolmesta tavoitteesta: *sivistysnarratiivin laajentamiseen*.

Narratiivin käsite, johon törmää tällä hetkellä usein varsinkin akateemisissa keskustelussa, viittaa tietynlaiseen kerronnalliseen traditioon, jossa asioista on totuttu kertomaan tietyllä tavalla. Siinä on tärkeää kerronnalliset tavat ja kontekstit. Sivistyksen asettaminen samalla tavoin kerronnalliseen

raamiin ei ole aivan ongelmatonta, mistä Sivistys+-projekti on saanut kritiikkiäkin. Tarkoitus ei kuitenkaan ole ollutkaan puhua narratiivista akateemisessa merkityksessä. Kyseessä on Sivistys+-projektin asiantuntijan Pia Meron mukaan laskelmoitu ratkaisu.

”Otimme narratiivin arkikieliseen käyttöön, koska käyttämällä tietoisesti narratiivi-sanaa ajattelimme asian saavan paremmin huomiota ja edes jollain tavoin kiinnittyvän laajemminkin käytävään ajankohtaiseen keskusteluun narratiiveista. Meitä siis kiinnosti mistä puhutaan sivistyksen yhteydessä, eikä niinkään se, miten puhutaan. Tämä on ollut meille tapa tuoda näkyväksi sisällöllisiä aiheita ja sitä, mistä asioista sivistys-otsikon alla puhutaan ja voidaanko näitä asioita yrittää lisätä.”

Sivistysnarratiivin laajentamista voisi siis ajatella sen sateenvarjon suurentamisena, jonka alla sivistyksestä keskustellaan. Enää ei riitä, että varjon alle mahtuvat koulutetut valkoiset miehet ja muutama kiintiönainen, ja puheenaiheet pyörivät heidän välittömän elämänpiirinsä ympärillä. Jotta maailmaamme uhkaavista viheliäisistä ongelmista selvittäisiin, varjon alle pitäisi mahtua kaikkien halukkaiden ja kaikkien ääntä pitäisi kuunnella.

Sivistyksen narratiivi on siis aina heijastellut oman aikansa ihanteita ja historiallisia reunaehtoja. Meidän aikamme ei ole poikkeus, vaikka lähelle onkin usein vaikeinta nähdä. Jos sivistys ainakin länsimaissa on aiemmin ymmärretty yksilön tai kansakunnan henkisenä kasvuna, meidän aikamme vaatii laajempaa näkökulmaa.

Viheliäinen ongelma (*wicked problem*)

Ongelma, jonka ratkaiseminen on erityisen vaikeaa. Viheliäiseen, pirulliseen tai ilkeään ongelmaan liittyy yleensä paljon tekijöitä ja muuttujia, jotka tekevät ongelmasta monimutkaisen. Tällaiseen ongelmaan liittyy usein myös erilaisia arvoja ja näkökulmia ja niitä voidaan luonnehtia avoimiksi ja ajassa muuttuviksi. Viheliäiset ongelmat ovat uniikkeja, jolloin ratkaisumallit eivät ole suoraan siirrettävissä ongelmasta toiseen. Siksi niitä tuleekin käsitellä poikkiyhteiskunnallisesti ja laaja-alaisesti. Viheliäisiä ongelmia ovat esimerkiksi eriarvoistuminen, ilmastokriisi, luontokato ja demokratian rapautuminen.

Liian ylivoimainen ihminen

Ilmastonmuutos ei ole nykyihmisen keksimä huoli. Ruotsalainen tutkija Svante Arrhenius esitteli luonnonilmiön jo vuonna 1896 tutkimuksessaan *Ilmassa olevan hiilidioksidin vaikutuksista maanpinnan lämpötilaan*. Nimen *kasvihuoneilmiö* Arrheniuksen teorialle antoi ruotsalainen meteorologi Nils Ekholm vuonna 1901.

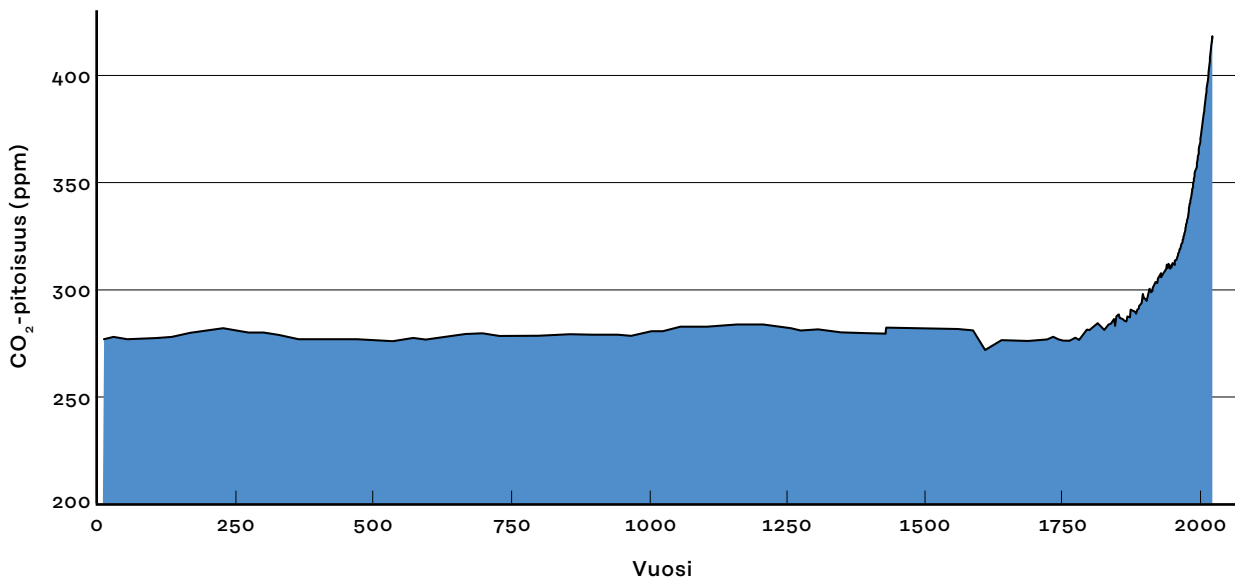
Tuolloin asia ei vielä herättänyt merkittävää vastakaikua tiedeyhteisössä. Siihen tarvittiin ilmakehätutkija Charles Keelingin 1950-luvun lopulta alkaen tekemät kenttäko-

keet, joissa hän osoitti, että hiilidioksidin määrä ilmakehässä oli kasvanut 1800-luvulta asti. Vuonna 1963 vaikutusvaltainen Yhdysvaltain kansallinen tiedesäätiö totesi, että hiilidioksidipitoisuuden nopea nousu johtui ihmisen toiminnasta ja se saattaisi nostaa maapallon lämpötilaa.

Tämän jälkeen tutkimusta on karttunut valtavasti lisää. Tiedeyhteisön ylivoimainen enemmistö on jo vuosia ollut sitä mieltä, että syyppää ilmaston nykyisenkaltaiseen lämpenemiseen on ihminen. Myös ilmaston lämpenemisen seurauksista on varoiteltu jo vuosikymmeniä.

Kuva 3. Hiilidioksidin määrä ilmakehässä.

Lähde: Scripps Institution of Oceanography.

Päivittyvä tutkimustieto on tarkentanut näkymää riskeistä, joista osa on jo toteutunut. Kansainvälisen ilmastopaneelin IPCC:n mukaan jo miljardit ihmiset elävät alueilla, jotka ovat erittäin herkkiä ilmastonmuutokselle. Ekologinen kestävyyskriisi uhkaa koko ihmiskunnan tulevaisuutta.

Miksi kasvihuonekaasupäästöt kasvavat silti edelleen? Miksi ihmiskunta ei ymmärrä omaa parastaan?

Taustalla vaikuttaa ihmisen luontosuhde, joka on menneinä vuosisatoina rakentunut pitkälti ajatukselle, että ihminen on toimija ja luonto toiminnan kohde. Jo 1600–1700-luvuilla valistusajattelijat pohtivat luonnonvarojen riittävyttä ja kestävää käyttöä. Näkökulmana oli kuitenkin se, miten luontoa voitaisiin mahdollisimman tehokkaasti hyödyntää. Samalla tavalla Suomessakin padottiin sotien jälkeen koskia

ja hakattiin metsiä – edistyksen nimissä. Tällainen ajatus on ollut oman aikansa sivistystä, jos toki toisinajattelijoitakin on ollut. ”Luontosuhteemme kuvastavatkin syvälle juurtuneita käsityksiä ja uskomuksia maailmasta ja ihmisen roolista maapallolla. Nämä käsitykset eivät kuitenkaan ole staattisia, vaan ne ovat tähänkin asti kokeneet monia muutoksia, ja näin ollen voivat muuttua tulevaisuudessakin kehittyvän tieteellisen tiedon mukaisiksi ja ihmisyhteisöjen sekä luonnon tarpeita palveleviksi”, kirjoittavat Risto Haverinen, Kirsikka Mattila, Aleks Neuvonen, Rinna Saramäki ja Otso Sillanauke *Sivistys+*-projektin tilaamassa Ihminen osana elonkirjoa -muistiossa.

Useiden eri alojen tutkijoiden artikkeleista koostuva muistio tarkastelee luontosuhteiden ja luontokäsitysten sisältöä sekä sitä, mitä mahdollisia vaikutuksia näiden muutoksilla on länsimaisen sivistysihanteemme kannalta.

Tutkijoiden mukaan luontosuhteita ja -käsityksiä koskeva keskustelu on ottamassa uusia suuntia. Tämä näkyy esimerkiksi tieteessä. Eri tieteenaloille on syntynyt uusia suuntauksia, jotka käsittelevät ihmisen suhdetta luontoon: esimerkiksi ympäristö-, eläin- ja bioetiikka sekä ihmisekologia ja sosiobiologia. Uudet lähestymistavat katsovat maailmaa usein monimutkaisena suhdetverkostona, minkä takia niille on luontevaa tehdä yhteistyötä esimerkiksi ihmistieteiden ja luonnontieteiden välillä.

”Tutkijoiden kirjoituksista, haastattelusta ja kirjallisesta lähdeaineistosta välittyvä selkeä viesti murroskaudesta, jolla joudumme arvioimaan luontosuhteitamme ja käsityksiämme uudella tavalla”, Risto Haverinen kollegoineen kirjoittaa.

Ihminen osana elonkirjoa -muistion kirjoittaneiden tutkijoiden mukaan ihmiset ovat jo aiempaa tietoisempia siitä, että ihminen on osa luontoa ja siitä riippuvainen. ”Villi” luonto on monelle nykyihmiselle vieras, mutta luontoa voi kokea monin eri

tavoin. Lemmikkieläimet ja ikkunalaudalla kasvavat anopinkielet ja palmuvehkatkin voivat luoda luontosuhdetta.

”On tärkeää vahvistaa ajatusta, että luontoa meissä ja ympärillämme voi kokea monin tavoin arvottamatta yhtä yli toisen. Esimerkiksi metsässä kävely ja maiseman ihailu etäältä mökin kuistilta voivat molemmat yhtä lailla luoda ymmärrystä ja kokemusta itsensä ja yhteiskunnan kietoutuneisuudesta luontoon”, tutkijat kirjoittavat.

Suomalaisten koulujen opetussuunnitelmien perusteet tukevat tukeet tutkijaryhmän mukaan laajojen kokonaisuuksien hahmottamista ja siten uudenlaisten sivistyskäsitysten rakentumista, mikä taas voi tukea kestävien elämäntapojen omaksumista. Mutta jotta yhteiskunnallinen muutos eli transformaatio saataisiin toteen, pitäisi myös aikuiset saada pohtimaan tämänkaltaisia asioita.

Pysyvätkö arvomme muutoksen tahdissa?

Edelleen kuulee usein puhuttavan, että vähentäkööt kiinalaiset päästöjään ja ratkaisokoot afrikkalaiset omat ongelmansa. Ilmasto ei kuitenkaan tunne kansallisvaltioiden rajoja sen paremmin kuin nälkää, sotaa tai sortoa pakenevat ihmisetkään. Nykymaailman ongelmat ovat yhteisiä, vaikka oman myötätunnon piiriin mahtuisivat vain samaa kieltä puhuvat ja samalta näyttävät kanssaihmiset. Mutta jos tätä ei näe tai halua nähdä, riittävän laajaa ja pysyvää korjausliikettä on vaikea saada aikaan. Mitä tapahtuu, jos vallitsevat olosuhteet muuttuvat nopeammin kuin yhteiskunnan arvot ja ideaalit? Tätä pohdittiin Allegra Lab Helsingin raportissa *Arvot, ideaalit ja muutos*. Se oli yksi *Sivistys+*-projektin hankkeista.

Raportissa muistutetaan, että arvot ja ideaalit voivat muuttua nopeastikin. Esimerkiksi ihmisoikeuksista ei vielä toisen maailmansodan päättyessä puhuttu juuri missään.

” Mitä tapahtuu, jos vallitsevat olosuhteet muuttuvat nopeammin kuin yhteiskunnan arvot ja ideaalit?”

Vieläkään ne eivät toteudu riittävästi, mutta kuluneina vuosikymmeninä ihmisoikeuksien sisältämä tasa-arvon ajatus on raportin mukaan ”enenevästi noussut kansainvälisen yhteistyön ohjaavaksi ideaaliksi vähintään retorisella tasolla”. Lähtökohtana voi pitää YK:n Yleismaailmallisten ihmisoikeuksien julistusta (1948).

Pitkään ehti näyttää siltä, että ihmisoikeudet olisivat niin sanottu viimeinen jaettu utopia siitä, millaisille arvoille ja ihanteille yhteiskuntien tulisi rakentua, *Arvot, ideaalit ja muutos* -raportissa kirjoitetaan. 2000-luvun kuluessa tilanne on muuttunut. Ihmisten oikeudet eivät riitä, vaan arvojemme tulisi muuttua kokonaisvaltaisesti niin, että ihmisten ohella huomioidaan myös eläimet, luonto ja koko maapallo.

Muutoksen tarvetta konkretisoi esimerkiksi Maailman ylikulutuspäivä. Sen päivämäärä kertoo vuosittain laskennallisesti sen päivän vuodesta, jolloin ihmisten ekologinen jalanjälki ylittää maapallon vuotuisen biokapasiteetin eli kyvyn tuottaa uusiutuvia luonnonvaroja ja käsitellä fossiilisten polttoaineiden käytön aiheuttamia kasvihuonekaasupäästöjä. Vuonna 2021 tuo päivä oli maailmanlaajuisesti 29. heinäkuuta, Suomessa vuonna 2022 jo 31. maaliskuuta. Laskelman taustaoletuksista käydään keskustelua, mutta yleiskuvasta ei ole epäselvyyttä: maapallon kantokyky ei kestä ihmisen aiheuttamaa kuormaa.

Toinen esimerkki on tutkijoiden puheisiin ilmaantunut *antroposeenin* käsite. Se viittaa siihen, että ihmisen vaikutus maapalloon on jo niin suuri, että geologit kymmenien tai satojen tuhansien vuosien päästä voisivat erottaa ihmisen vaikutuksen sedimenteistä ja fossiileista, vaikka kaikki

muut jäljet nykyihmisen kulttuurista olisivat pyyhkiytyneet pois.

Yksilö- ja ihmiskeskeisiä näkemyksiä on alettu kyseenalaistaa, mutta huomio on edelleen etupäässä oireiden hoitamisessa, ei juurisyyden korjaamisessa. ”Tähän vaikuttaa kiistattomasti se, että jälkimmäisiin tarttuminen on merkittävästi vaikeampaa. Juurisyyt nivoutuvat käsityksiimme maailmankuvasta, ihmiskeskeisyys tärkeänä osana”, Allegra Lab Helsingin raportti kertoo.

Syvämmästäkin muutoksesta on kuitenkin jo nähtävissä merkkejä: Uudessa-Seelannissa alkuperäiskansa maoreille tärkeä Whanganui-joki sai ihmisoikeudet vuonna 2017, hieman myöhemmin samat oikeudet sai Ganges-joki Intiassa. Vuonna 2016 argentiinalainen tuomioistuin myönsi eläintarhassa kaltoin kohdellulle Sandra-orangille ei-inhimillisen oikeussubjektin aseman, minkä ansiosta se saatiin siirrettyä turvaan apinoiden suojelualueelle Floridaan.

Kokonaisvaltainen arvokeskustelu on vasta aluillaan, mutta esimerkit kertovat, että muutos on mahdollinen. Helppoa se tuskin tulee olemaan, ja kaikkia eteen tulevia vaikeuksia voi olla vaikea etukäteen hahmottaa. Allegra Lab Helsingin tutkijat pohtivat raporttinsa yhteenvedossa esimerkiksi kansalaistotelemattomuuden merkitystä. Siitä voi tulla merkittävä väylä muutokselle, jos yhteiskunta ei valtarakenteidensa sisällä kykene toteuttamaan uudistuksia, joita kansalaiset pitävät välttämättömänä. Samalla on kuitenkin pohdittava, mitä tämä tarkoittaisi oikeusvaltiolle, joka on toinen yhteiskuntamme tärkeä arvo ja ihanne. Näitä kysymyksiä on pohdittu muun muassa Elokapina-liikkeen herätteleminä.

”Onko ilmastonmuutos saanut aikaan sellaisen yhteiskunnallisen ja maailmanlaajuisen hätätilan, että oikeusvaltion ideaalista on tarpeen tinkiä yhteiskunnallisen muutoksen edistämiseksi?” raportin kirjoittajat kysyvät.

Oman maailmankuvan kyseenalaistaminen voi sattua

Rakenteisiin pinttyneitä arvoja ja ihanteita on vaikea karistaa yhteiskunnasta, mutta niistä ei ole ihan helppoa päästä irti yksilönkään, vaikka vaikuttimet olisivat hyvät. Moni valkoinen suomalainen kokee tulevansa syyllistetyksi, kun puheeksi nousevat vähemmistöjen asema Suomessa ja kansainvälisesti tai omat etuoikeudet. Voi olla vaikea hyväksyä sitä, että hyväosaisena suomalaisena hyötyy esimerkiksi siitä, kun länsimainen suuryritys polkee kolumbialaisen kahvinviljelijän ansioita tai elektroniikkajätti tai autonvalmistaja tekee akkuja kongolaisten lasten kaivamasta koboltista.

Kysymykset ovat kipeitä, mutta niitä on vaikea väistää. Monien globaalien ongelmien ja kriisin taustalta nimittäin löytyy juuri länsimaisen kulttuurin tapa toimia ja hahmottaa asioita valkoisen ihmisen ja tämän materiaalista hyvinvointia tukevan talouskasvun kautta. Näin ajattelee projektipäällikkö Anna Kivimäki-Pelluz suomalaisten kehitysjärjestöjen kattojärjestöstä Fingorystä. Samalla käsitys maailman keskinäisriippuvuuksista ja elämästä globaalissa etelässä on edelleen usein hyvin pinnallista.

”Meidän mediamme nostaa usein esiin hyvin stereotyyppisen tai yksipuolisen kuvan asiasta kuin asiasta, maasta kuin maasta. Median kuvasto globaalista etelästä on edelleen köyhyys- ja ongelmakeskeistä, ja se vaikuttaa suomalaisten ymmärrykseen siitä, millaista elämä on muualla maailmassa.

”Median kuvasto globaalista etelästä on edelleen köyhyys- ja ongelmakeskeistä, ja se vaikuttaa suomalaisten ymmärrykseen siitä, millaista elämä on muualla maailmassa. Haasteiden juurisyille ei päästä, jos asioita käsitellään yksipuolisesti.”

Haasteiden juurisyille ei päästä, jos asioita käsitellään yksipuolisesti”, Kivimäki-Pelluz sanoo.

Monia käsityksiämme vinouttavia asioita voi olla vaikea itse havaita. Yksi esimerkki ovat kartat: miten ne voisivat valehdella? Kuitenkin esimerkiksi yksi kuuluisimmista ja käytetyimmistä karttaprojektioista, Mercatorin projektio, vääristää maailman mittasuhteita huomattavasti. Pohjoisen pallonpuoliskon pinta-alat näyttävät suuremmilta kuin ovatkaan, ja päiväntasaajan alueet huomattavasti pienemmiltä. Eurooppa näyttää lähes Afrikan kokoiselta, vaikka todellisuudessa se on vain kolmannes Afrikan pinta-alasta.

Flaamilaisen kartantekijän Gerhardus Mercatorin tarkoitus lienee ollut vain palvelella löytöretkien ajan eurooppalaisia merenkulkijoita, mutta samalla hän on luultavasti tietämättään tullut vaikuttaneeksi siihen, millaisena maailma ihmisille näyttäytyy lähes 500 vuotta myöhemmin.

On vaikea sanoa, miten tällaiset asiat ihmisten maailmankuvaan lopulta vaikuttavat. On vaikea kuvitella, ettei niillä olisi mitään merkitystä. Oman maailmankuvan ja omien tottumusten kyseenalaistaminen voi kuitenkin tehdä kipeää.

”Eikö enää saa sanoa mitään tai onko minulla enää mitään merkitystä? Tällaisiin kysymyksiin törmää usein, kun toimii globaalikasvatuksen teemojen parissa. Ehkä taustalla on pelko siitä, että oma asema tulee uhatuksi ja kyseenalaistetuksi”, Kivimäki-Pelluz pohtii.

Hän vetää Fingossa Sivistys+:n rahoittamaa Globaalien sivistyksen edelläkävijät-hanketta. Elokuussa 2021 käynnistynyt hanke pyrkii vahvistamaan kokonaisvaltaista ymmärrystä YK:n Agenda 2030:n mukaisesta globaalista sivistyksestä. Hankkeessa muun muassa vahvistetaan erilaisten sivistystoimijoiden tietoja ja taitoja sekä levitetään hyviä käytäntöjä toimijoiden kesken. Osa työtä on uusien äänien ja näkökulmien nostaminen keskusteluun. Tässä keskeisiä

käsitteitä ovat Kivimäki-Pelluzin mukaan *myötätunnon piirin laajentaminen ja kriittinen myötätunto*. Niissä on kyse tunnetaidoista ja konkreettisista teoista: siitä, että osataan laajentaa myötätuntoa oman viiteryhmän ulkopuolelle ja pohtia kriittisesti, ketkä uhkaavat jäädä myötätunnon ulkopuolelle. Toisaalta myötätuntoon tarvitaan myös tekoja toisten auttamiseksi ja eriarvoisuuksien purkamiseksi.

”Olemme kokeneet tärkeäksi tuoda esiin myös ihmisten omaa roolia: sitä että olemme kaikki samantyyppisessä tilanteessa viheliäisten ongelmien edessä ja voimme teoillamme vaikuttaa. Ongelmiin vastaaminen vaatii oman mukavuusalueen ulkopuolelle tulemistä, omista ajattelukehistä poisoppimista”, Kivimäki-Pelluz sanoo.

Miten tunnistaa omat etuoikeutensa?

Osana Globaalin sivistyksen edelläkävijät-hanketta on järjestetty Globaalin sivistyksen iltapäiväkahveja, joilla edellä mainittuja teemoja on käsitelty. Tilaisuuksissa on pyritty tunnistamaan keinoja, joilla voidaan vaikuttaa ihmisten tunteisiin ja arvoihin – transformaation kehien uloimpaan ulottuuteen.

”Se, kun tehdään asioita eri lailla, voi olla usein aika ravisuttavaakin ihmisille”, Anti-Racist Forum ry:n hankekoordinaattori ja kouluttaja Akunna Onwen totesi iltapäiväkahveilla 27.10.2021.

”Kun olit lapsi, luettiin sinulle? Millaisia ystäviä vanhempasi halusivat, että sinulla on? Miten vaikka nämä asiat vaikuttavat käsitykseesi maailmasta, itsestä ja ihmisistä?” Onwen kysyi.

Tällaisten kysymysten kautta ihminen voi Onwenin mukaan alkaa hahmottaa sitä, mistä omat ajatusmallit ovat saaneet alkunsa. Ihminen, joka liikkuu ongelmitta, ei huomaa puuttuvia pyörätuoliramppeja. Virtasen tai

Korhosen ei tarvitse miettiä tulevansa sorsituksi työnhaussa nimensä takia – tai sitä, että saattaa jopa saada etua nimensä johdosta. Niin sanotulle tavalliselle suomalaiselle rakenteet voivat näyttäytyä ongelmatomina, ”normaaleina”, vaikka ne sortaisivat räikeästi joitakin muita ihmisryhmiä.

Tämä johtuu siitä, että rakenteet pohjautuvat yhteiskunnassa vallitseviin arvoihin ja ajattelumalleihin. Siihen, mitä olemme tottuneet pitämään normaalina. Esimerkiksi voi ottaa homoseksuaalisuuden, joka oli Suomessa rikos vuoteen 1971 ja sairaus vuoteen 1981. Vielä vuosisadan alussa homoihin ja lesboihin suhtauduttiin yleisesti jopa sallivasti; ei ehkä hyväksyen, mutta vähintäänkin sietäen. Suhtautuminen kiristyi 1930-luvulta alkaen ja etenkin sotien aikana natsi-Saksan vaikutuksesta. Homous nähtiin uhaksi syntyvyydelle ja sitä kautta sotaa käyvän maan tulevaisuudelle. Vaikka homoseksuaalisuus dekriminalisoitiinkin 1970-luvulla, uudistuneeseen lakiin lisättiin pykälä, jossa kiellettiin homoseksuaalisuuden kehottaminen – vaikka homous oli saman lain mukaan laillista.

Kun yhteiskunnassa arvostettiin lakia ja auktoriteetteja, oli luonnollista – joidenkin mielestä jopa sivistynyttä – paheksua ihmisiä, joita yhteiskunta paheksui, eikä sitä, että yhteiskunta paheksui näitä ihmisiä. Kun tietyt arvot on rakennettu kiinni yhteiskunnan rakenteisiin, ihmiset omaksuvat ne usein tiedostamattaankin.

Toinen esimerkki liittyy yksityisautoiluun. Tapaamme pitää itsestään selvänä, että kotitaloudessa on auto tai kaksi, ja että suuri osa taajamiemme pinta-alasta on pyhitetty niille. Ihmisten liikkumisen tarpeet olisivat ratkaistavissa etenkin kaupungeissa muutenkin, mutta silti autoilu näyttäytyy usein ihmisoikeutena, joka ajaa siihen liittyvien ongelmien edelle. Siitä huolimatta, että autoilun ongelmat niin ilmastolle, luonnolle kuin ihmisten terveydellekin tiedetään hyvin.

Akunna Onwen puhui Globaalin sivistyksen iltapäiväkahveilla ”sorrion systeemeistä”, vaikka kertoikin termin tuntuvan joskus ihmisistä hankalalta.

”Esimerkiksi rasismi, ableismi [eli vammaisuuden perusteella tapahtuvaa syrjintä], homofobia, transfobia, läskiviha, luokkaviha, naisviha ja kolonialismi. Kaikki ne sortavat tiettyjä ihmisryhmiä, mutta vaikuttavat meihin kaikkiin”, Onwen sanoi.

”Jokainen itsereflektion hetki voi tuntua kamalalta. Jokainen kysymys, jonka esität voi tuntua kamalalta, tai jopa pelottavalta.”

Globaalin sivistyksen edelläkävijät -hankkeen loppujulkaisussa asiantuntijat esittävät käytännön vinkkejä, miten sivistys- ja kasvatustoiminnassa voidaan puretua eriarvoisuuksiin ja niitä ylläpitäviin juurisihin. Yksi keino on harjoitella *kriittistä reflektiota* ja *omien etuoikeuksien tunnistamista*. Siis pohtia sitä, mitkä kaikki asiat ovat vaikuttaneet meihin itseemme ja siihen, minkälaisen linssien läpi maailmaa katsomme. Toinen keino on vahvistaa kokonaisvaltaista ajattelua eli sen hahmottamista, miten maailman eri ilmiöt kytkeytyvät toisiinsa ja miten me itse olemme osa tätä kokonaisuutta.

Sortavista rakenteista ei Akunna Onwenin mukaan tarvitse silti yksilönä potea liian suurta syyllisyyttä. Tiedostamalla omat etuoikeutensa ja paikkansa maailmassa on jo aloittanut sorrion systeemien haastamisen. Suurimmat ongelmat ovat kuitenkin rakenteiden ja yhteiskuntien tasolla, eivät yksilöissä. Uudistajat ja muutoksen tekijät joutuvat siis aina tarpomaan ylämäkeen. Heidän ei täydy ainoastaan vakiinnuttaa jotakin uutta käytäntöä tai ajatusta, vaan taistella vallitsevia arvoja ja normeja vastaan.

”Tiedostamalla omat etuoikeutensa ja paikkansa maailmassa on jo aloittanut sorrion systeemien haastamisen.”

Huomio yksilöistä yhteiskuntaan

Rakenteisiin ja yhteiskunnalliseen sivistysajatteluun keskittyminen on ollut Sivistys+-projektin näkökulmana laajemminkin, kertoo asiantuntija Pia Mero Sitrasta. Yksilön kasvu ihmisenä tai ”sydämen sivistys” ovat toki tärkeitä, koostuvathan yhteiskunnatkin yksilöistä. Sivistys+ssa on kuitenkin tehty rajausta keskittyä yhteiskunnalliseen näkökulmaan yksilöllisen sijasta. Ekologinen jälleenrakennuskin vaatii perustavaa laatua olevia muutoksia järjestelmien ja ajatusmallien tasolla. Ei riitä, että kannustetaan yksilöitä kierrättämään ahkerammin.

”Olemme tietoisesti pyrkineet etäämmälle yksilökeskeisestä sivistysajattelusta, vaikkamme ole sitä poiskaan sulkeneet. Olemme halunneet pitää tarkastelukulmana yhteiskunnan kehittymisen”, Mero sanoo.

Tästä syystä projektin rahoittamat hankkeetkin keskittyvät suuren yleisön sijaan järjestöihin ja muihin organisaatioihin. Ne puolestaan tavoittavat oman työnsä kautta myös suuret joukot.

Sivistysnarratiivin lisäksi projekti on pyrkinyt laajentamaan myös sitä järjestöjen, organisaatioiden ja ryhmien joukkoa, johon kuuluvat katsotaan sivistystoimijoiksi. Sivistyksen äärellä ei työskennellä vain kouluissa, kirjastoissa ja kuntien sivistystoimissa. Sivistyksen parissa töitä tekevät myös kunnanvaltuutetut päättäessään seuraavan vuoden talousarviosta, bloggaajat ja vloggaajat kertoessaan seuraajilleen tasa-arvosta tai eettisistä kulutusvalinnoista sekä datajättien koodarit sosiaalisen median algoritmeja säätäessään.

”Esimerkiksi kansalaisjärjestökentällä on pitkään painittu sivistyskysymysten parissa, mutta välttämättä kaikki järjestöt eivät ole jäsentäneet toimintaansa sivistyksen kautta”, asiantuntija Sanna Rekola Sitrasta sanoo.

Sivistysihanteita tuotetaan ja sivistysnarratiivia luodaan Rekolan mukaan käytännössä kaikessa yhteiskunnan toiminnassa. Millaisilla arvoilla ja ihanteilla päätöksiä

perustellaan, mitä pidetään tärkeänä, miten toimitaan?

”Kaikessa toiminnassa on taustalla arvovalintoja ja kaikkialla määritellään, välillä tiedostamattomastikin, millaista on hyvä elämä, millainen on hyvä yhteiskunta ja millainen on toivottu tulevaisuus. Uusinammeko vanhoja totuttuja ajattelumalleja vai uudistammeko niitä?” Sanna Rekola sanoo.

Suomalainen peruskoulu pohjautuu sivistykselle

Esimerkiksi suomalaisen peruskoulutuksen lakiin kirjattu arvopohja rakentuu vankasti sivistyksen ja tasa-arvon ihanteille. Peruskoululain mukaan ”peruskoulun opetus ja muu toiminta tulee järjestää siten, että se antaa oppilaalle persoonallisuuden monipuolisen kehittämisen, yhteiskunnan ja työelämän, ammatinvalinnan ja jatko-opintojen, elinympäristön ja luonnon suojelemisen, kansallisen kulttuurin ja kansallisten arvojen sekä kansainvälisen yhteistyön ja rauhan edistämisen kannalta tarpeellisia valmiuksia sekä edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa”.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa sama asiaa määritellään vielä runsassanasemmin. Koulujen paikalliset opetussuunnitelmat pohjautuvat tähän dokumenttiin. Siinä määritellyssä arvopohjassa on neljä alaotsikkoa, jotka ovat

1. Oppilaan ainutlaatuisuus ja oikeus hyvään opetukseen,
2. Ihmisyys, sivistys, tasa-arvo ja demokratia,
3. Kulttuurinen moninaisuus rikkautena sekä
4. Kestävän elämäntavan välttämättömyys.

”Sivistys ilmenee tavassa suhtautua itseän, muihin ihmisiin, ympäristöön ja tietoon sekä tavassa ja tahdossa toimia. Sivistynyt ihminen pyrkii toimimaan oikein,

itseään, toisia ihmisiä ja ympäristöä arvostaen. Hän osaa käyttää tietoa kriittisesti. Sivistykseen kuuluu myös pyrkimys itsesääntelyyn ja vastuunottoon omasta kehityksestä ja hyvinvoinnista”, perusteisiin on kirjattu.

Määritelmät vastaavat hyvin sitä käsitystä, mitä esimerkiksi Sivistys+-n piirissä ajetaan takaa. Tukevan oloisesta arvopohjasta huolimatta Suomessa on ollut kasvavaa huolta siitä, korostaako koulumaailmamme kuitenkin liikaa kilpailukykyä ja tehokkuutta. Yläkoululaiset stressaavat siitä, pääsevätkö haluamaansa lukioon, lukiolaiset siitä, pääsevätkö yliopistoon ja opiskelijat siitä, pääsevätkö riittävän hyvään työpaikkaan. Samalla yhä useampi aikuinen tuntuu painivan työssä jaksamisensa kanssa. Kerroo tämä opetussuunnitelman perusteiden peräämästä ”vastuunotosta omasta kehitymisestä ja hyvinvoinnista”?

Kysymys kietoutuu ajatukseen elinikäisestä oppimisesta. Käsite vakiintui 1970-luvulla, jolloin sillä oli pitkälti humanistinen sisältö: oppiminen oli ihmisoikeus, joka mahdollisti kasvun emansipoituneeksi, kriittiseksi ja demokraattiseksi kansalaiseksi. 1980-luvulta alkaen elinikäisen oppimisen nähtiin kuitenkin palvelevan yhä useammin taloudellista kilpailukykyä. Elinikäisen oppimisen käsitettä on tutkinut Sivistys+-projektin aamukahveillakin alustajana vierailnut tutkija Heikki Kinnari. Hän on kuvannut *Aikuiskasvatus*-lehden artikkelissaan *Elinikäisestä kasvajasta kykypääomaksi* (2020), miten ”yrittäjämäisen elämäntapa-asetteen ja minän murtautuminen elinikäisen oppimisen politiikkaan saattaa lisätä neuroottisen kansalaisuuden kokemista”.

”Kykypääomakoneen elämänmittaisena tehtävänä on kerätä erilaisia työmarkkinoilla muuttuvia pääomia ja ylläpitää kyvykkyyttä eli motivaatiota, minä-pystyvyyttä ja vaadittavaa asennetta. Selviytyäkseen, menestyäkseen ja säilyttääkseen työllistettävyytensä yksilön on reflektoitava niin omia voimavarojaan kuin työmarkkinoidenkin tarpeita

”Kansalaisjärjestökentällä on pitkään painittu sivistyskysymysten parissa, mutta välttämättä kaikki järjestöt eivät ole jäsentäneet toimintaansa sivistyksen kautta.”

tiedollisesti, taidollisesti ja emotionaalisesti”, Kinnari lopettaa artikkelinsa.

Kinnarin kuvaus elinikäisen oppimisen politiikan kehityksestä kuvaa hyvin sitä, miten yhteiskunnassa vallitsevat arvot läpäisevät organisaatiot ja instituutiot ja vaikuttavat sitä kautta hyvin konkreettisesti kaikkien ihmisten elämään. Jos katsotaan, että yhteiskunnan on kyettävä jatkuvaan talouskasvuun, kaiken voi katsoa toimivan tyydyttävästi. Koulussa, jatko-opinnoissa ja työelämässä koettu stressi on silloin hinta kasvavasta elintasosta.

Kysymys kuitenkin kuuluu, onko asiaa lopulta mietitty loppuun asti, vai onko vain menty virran mukana? Pidetäänkö materiaalisen hyvinvoinnin kasvua oikeasti ylikulutuksesta johtuvan ekokriisin ja kasvavan henkisen kuormituksen arvoisina? Koulutuksen sivistysihanteista tarvitaan Sitran Sanna Rekolan mukaan yhteiskunnallista keskustelua, sillä niillä on laajat ja syvät vaikutukset tulevaisuutemme.

”Koulutuksen tulevaisuuteen kohdistuu monenlaisia intressejä, jotka ovat osin ristiriitaisiakin. Pyritäänkö koulutuksella turvaamaan jatkuvuutta vai uudistamaan

yhteiskuntaa? Onko koulutuksen tehtävä edistää kilpailukykyä vai kestävää hyvinvointia? Mitä ovat ylipäänsä ne päämäärät, joita koulutus palvelee? Mihin suuntaan haluamme koulutusta kehittää?” Rekola kysyy.

Tällainen pohdinta on jo käynnissä laajemminkin. Maaliskuussa 2022 julkaistiin Kestävän kehityksen toimikunnan strategia vuosille 2022–2030. Strategiassa peräänkolutetaan tarvetta sivistysparadigman muutokselle ja todetaan, että ”kestävä elämäntapa rakentuu ekososiaalisen sivistyskäsitteksen omaksumisen, vastuullisten kulutus- ja toimintatapojen sekä yhteiskunnallisen vastuun oton kautta.” Ekososiaalisen sivistyksen edistämisen taas katsotaan vaativan työtä kaikkialla yhteiskunnassa: varhaiskasvatuksesta korkeakouluihin, urheiluseuroista kirjastoihin.

Samoja äänenpainoja käytettiin myös YK:n kasvat-, tiede- ja kulttuurijärjestö Unescon vuonna 2021 julkaisemassa *Reimagining our futures together* -raportissa. Sen keskeinen ajatus on, että tulevaisuutemme vaatii nopeita toimia, ja niitä varten tarvitaan uusi koulutusta koskeva yhteiskuntasopimus, jossa koulutuksen tehtävänä nähdään kestävä ja oikeudenmukaisen tulevaisuuden rakentaminen. Kaikilla pitäisi olla oikeus saada laadukasta koulutusta läpi elämänsä, ja opetus ja oppiminen pitäisi ymmärtää yhteisinä yhteisöllisinä pyrkinä.

Sivistys+-aamukahvit

- Sivistys+-aamukahvit olivat sivistystoimijoille ja sivistyksestä kiinnostuneille suunnattu verkkokeskustelujen sarja. Aamukahvit järjestettiin yhteensä 12 kertaa.
- Aiheina aamukahveilla olivat muun muassa sivistyskeskustelu mediassa, elinikäisen oppimisen ihanteet, tutkimuksen anti sivistyskeskustelulle sekä merkityksellinen elämä.
- Aamukahvi-tilaisuuksiin osallistui noin 30–70 ihmistä per tilaisuus.

Taloukasvu vai merkityksellinen elämä?

Useissa Sivistys+-hankkeissa on pyritty haastamaan luotuneita ajatuksia ja katsomaan asioita uudesta näkökulmasta. Fingon marraskuussa 2021 järjestämässä Globaalinvivistyksen hackathonissa eli ideariihessä rakennettiin muun muassa erilaisia skenaarioita mahdollisista tulevaisuuksista. Näiden skenaarioiden ympärille luotiin tulevaisuusmuseot, joissa tarkasteltiin menneisyyttä vuoden 2080 näkökulmasta. Museokierroksella matkattiin historiaan, vuoteen 2035, jolloin kestävä kehityksen tavoitteet oli lähes saavutettu, ja maapallo ja ihminen voivat hyvin. Museon huoneiden teemoina olivat esimerkiksi globaali talous, kohtuullistaminen ja empatia.

”Voitteko kuvitella, on ollut myös aika, jolloin tunne- ja vuorovaikutustaidot eivät olleet osa opetussuunnitelmaa”, opas päivitteli vuonna 2080.

Ajatuksena oli osoittaa draaman ja eläytymisen avulla, että kehityksen suunta on mahdollista kääntää, kunhan asioita uskalletaan katsoa eri suunnista.

Sama pätee usein myös yksilön elämään. Tulevaisuus voi näyttää lohduttomalta, jos sitä katsoo vain työssä etenemisen kautta: edessä voi hämmöttää fiinimpi titteli ja isompi tilipussi, mutta lepoa on luvassa vasta eläkkeellä, jos eläkkeelle ikinä pääsee.

Aihetta ovat käsitelleet muun muassa kestävä talouden ja vastuullisen liiketoiminnan tutkija Maria Joutsenvirta ja kestä-

vään hyvinvointiin erikoistunut sosiaalipedagogiikan professori Arto O. Salonen *Sivistysvaurautena* -kirjassaan (Basam Books 2020). Heidän mukaansa tehokkuuden, tuottavuuden ja kilpailukykyyn piti alun perin taata ihmisille enemmän aikaa perheelle ja ystäville ja muille elämän henkisille rikkauksille. Sen sijaan materiaalisen vaurauden tavoittelun voi katsoa kääntyneen ihmisten henkistä hyvinvointia vastaan.

”Onko vaurastumisen tavoite kaventanut elämää niin, että ihminen unohtaa, mitä varten tekee tiettyjä asioita joka päivä? Monet elävät ja tekevät töitä vuosikausia ilman tunnetta elämän mielekkyydestä ja omana itsenään kuulluksi tulemisesta. Yleiseksi kansantaudiksi on tullut merkityskato. Tämä on ilmastonmuutoksen ohella nykyajan materialismin suurimpia tragedioita, jonka vaikutuksiin on vasta hiljattain alettu herätä”, Joutsenvirta ja Salonen kirjoittavat.

Joutsenvirta oli puhumassa aiheesta myös Sitran Sivistys+-aamukahveilla helmikuussa 2022. Sitran verkkosivuille tehdyssä haastattelussa hän kertoi, että muutos on jo käynnissä: ainakin vauriissa maissa ollaan jo siirtymässä jälkimateriaalisiin arvoihin. Yhä useampi vaihtaa työtä tai alaa saadakseen enemmän aikaa perheelleen tai tehdäkseen työtä, jonka kokee merkitykselliseksi. Kulutuskeskeinen elämäntapa kuluttaa myös ihmistä.

”Monet haluavat vähentää kulutusyhteiskuntaa ylläpitävään työhön käytettyä aikaa. Halutaan tehdä työtä vastuullisempien asioiden parissa. Moni löytää merkityksen palkkatyön ulkopuolisesta toimeliaisuudesta”, Joutsenvirta sanoi.

”Ihmisillä tulisi olla mahdollisuus kohdata hitaammassa ajassa ja päästä pois suorittavasta moodista. On tärkeää antaa arvoa kohtaamisille tässä hetkessä. Sivistyminen avautuu ennen kaikkea tekemisenä, jossa on sydän mukana.”

Myös tutkimuksista löytyy tukea sille ajatukselle, että maailman katsominen kokonaisvaltaisesti kohentaa myös yksilöi-

”Ihmisillä tulisi olla mahdollisuus kohdata hitaammassa ajassa ja päästä pois suorittavasta moodista. On tärkeää antaa arvoa kohtaamisille tässä hetkessä. Sivistyminen avautuu ennen kaikkea tekemisenä, jossa on sydän mukana.”

den hyvinvointia. Nuorisobarometrin tilastoaineiston pohjalta nuorten tyytyväisyyden ja arvojen yhteyttä tutkineet Arto O. Salonen ja filosofi Jyrki Konkka havaitsivat tutkimuksessaan jo vuonna 2016, että ”hyvä elämä, hyvinvointi ja onnellisuus ovat vain osittain kytköksissä teollisen aikakauden tyyppisiin arvoihin kuten pysyvyyteen, järjestykseen, ennustettavuuteen, yksilökeisyyteen, ulkoiseen ohjautumiseen sekä omistamisen merkityksen ja talouskasvun korostamiseen hyvää elämää tavoiteltaessa.” Kulttuuriseen moninaisuuteen, ekologiseen kestävyteen ja yhteiskunnan eheyteen liittyvät arvot näyttivät tutkimuksen mukaan olevan aiempaa suuremmissa asemassa nuorten ja nuorten aikuisten koetun hyvinvoinnin kannalta.

”Haasteeksi kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin kannalta muodostuu se, että suomalaisessa yhteiskunnassa vallalla oleva edistysajattelu korostaa materiaalista hyvinvointia”, tutkijat kuitenkin totesivat päätelmissään.

Silmät avoinna tulevaisuuksille

Sivistyksen ystävän voi välillä olla vaikea välttää toivottomuuden tunnetta. Ilmasto lämpenee, luonto köyhtyy, demokratia on

hahtaalla. Etäisten ja vieraiden maiden lisäksi nyt soditaan jo Euroopassakin. Kaiken lisäksi pitäisi vielä miettiä omia etuoikeuksia ja ymmärtää, että globaalissa katsannossa ne perustuvat monella tapaa muiden ihmisten hyväksikäytölle tai suoranaishille sorrolle. Sivistys voi tuntua heiveröiseltä suojalta viheliäisten ongelmien edessä.

Kuitenkaan ilman sivistystä – arvoista, ihanteista ja maailmankatsomuksesta lähtevää kokonaisvaltaista ja kestävä muutosta – mitään ylläkuvatuista ongelmista ei voida pysyvästi ratkaista. Perinteinen sivistys on ollut luomassa mekanismeja, jotka maapallon elonkirjoa ja ihmiskuntaa sen osana uhkaavat, mutta uudella tavalla nähtynä sivistys voi tuoda ratkaisuja, joilla suunta käännetään. Sivistystä ei voikaan nähdä irrallaan polttavista ongelmista kuten ympäristökriisistä, eriarvoisuudesta ja sodista, kirjoittaa väitöskirjatutkija Antti Moilanen vierailijablogissaan Sitran verkkosivuilla.

”Ollakseen sivistynyt, ihmisen on kyettävä perustelevaan omia näkemyksiään, esittämään ja ottamaan vastaan kritiikkiä, ratkaisemaan konflikteja ja rakentamaan konsensusta. Siten sivistys ei edellytä valmiita vastauksia viheliäisiin ongelmiin, vaan se koostuu tiedollisista ja taidollisista valmiuksista, joita ratkaisujen kehittäminen yhdessä muiden ihmisten kanssa edellyttää. Esimerkiksi ymmärrys viheliäisten ongel-

Taulukko 1. Kansansivistyksen kolme vaihetta Pohjoismaissa.

Lähde: Lahti: Aukkoja sivistyskäsityksessä, 2019. Mukailen Andersen & Björkman: The Nordic Secret, 2017.

Vaihe 1	Vaihe 2	Vaihe 3
1850-luvulta alkaen	1900-luvulta alkaen	Alkaen nyt
Konkreettisesta lähiyhteisöstä kohti kansakuntaa	Kansakunnasta osaksi länsimaita ja yhä abstraktimpia kuviteltuja yhteisöjä (<i>imagined communities</i>)	Paikallisyhteisöistä, kansakunnasta ja maanosasta (Eurooppa) kohti korkeampia tavoitteita kuin vain omat intressit (globaali hyvinvointi, tulevat sukupolvet?)
Herääminen, sosialisointi ja voimaantuminen	Yksilöllistyminen	Systeeminen näkökulma
Kohti itsehallintaa ja autonomisuutta (self-governing)	Itsehallinnasta kohti itseohjautumista (self-authoring)	Kohti itsemuuntautuvaa ja muutosta hallitsevaa (self-transforming)
Olenko hyvä joukkuepelaaja?	Pystynkö panemaan alulle muutoksen omassa elämässäni?	Edistänkö muiden ihmisten kasvua ja hyvinvointia?

mien rakenteesta ja historiasta sekä jo kehitetyistä ratkaisuksista ja niitä perustelevista näkemyksistä ja intresseistä kuuluvat sivistykseen. Demokraattisissa yhteiskunnissa kaikki ihmiset ovat enemmän tai vähemmän osallisina viheliäisissä ongelmissa. Siksi sivistynyt ihminen ottaa voimavarojensa puitteissa osaa ratkaisujen kehittämiseen ja toimeenpanemiseen. Sivistys tarjoaa hänelle tässä työssä vaadittavat henkiset resurssit”, Moilanen toteaa.

Olennaista ongelmiin tarttumisessa on katsoa tulevaisuuteen. Siihen perustuu myös Sitran toiminta. Jos tulevaisuutta kuitenkin katsotaan vain nykyhetken jatkumona, se alkaa helposti näyttää valmiiksi määrätyltä: kannattaako edes pyristellä vastaan, jos peli on jo menetetty? Paljon hyvääkin on tapahtunut ja tapahtuu koko ajan. Lukuisat maat ovat tiukentaneet viime vuosina päästötaivoitteitaan – myös Kiina, missä sivistyskäsitös on monella tapaa erilainen kuin länsimaissa. Aurinko- ja tuulisähkön osuus energiantuotannosta kasvaa kohisten. Vähemmistöjen asema ja oikeudet tunnustetaan paljon paremmin kuin vielä 20 vuotta sitten.

Tähänastinen kehitys ei riitä, mutta edistystä tapahtuu. Tärkeää on kuitenkin

myös se, ettei tuodittaudu pessimismiin sijaan myöskään edistysuskoon, luota asioiden korjaantuvan omalla painollaan. Aina voi tulla yllätyksiä, niin hyviä kuin huonojakin.

”Maailmanlaajuinen pandemia ja siitä johtuvat rajoitukset ovat hyvä esimerkki tulevaisuudesta, jota moni ei pitänyt vielä hetki sitten kovin todennäköisenä. Tulevaisuusajattelun avartaminen on tarpeen varauduttaessa vaihtoehtoisin tulevaisuuksiin, mutta myös silloin, kun todennäköisin tulevaisuus ei näytä toivottavalta. Millaista tulevaisuutta kohti haluamme silloin kulkea?” Sitran asiantuntija Sanna Rekola kysyy artikkelissaan Sitran verkkosivuilla.

Rekola viittaa heikkoihin signaaleihin, joiden avulla pitäisiin laajentamaan tulevaisuuden näkökenttää ja tunnistamaan aiempaa herkemmin orastavia, uusia ilmiöitä. Heikoilla signaaleilla tarkoitetaan ensioireita muutoksesta tai merkkejä nousevista asioista, jotka voivat tulevaisuudessa osoittautua merkittäviksi. Tällaisia signaaleja on Rekolan mukaan kiinnostavaa tarkastella myös sivistyksen näkökulmasta, sillä ne voivat avata silmämme vaihtoehtoisille tulevaisuuksille.

Välttämätön kansainvälisyys

Ajatus globaalista sivistyksestä ja kansainvälisyyden merkityksestä ei ole uusi. Jo J. V. Snellman (1806–1881) piti kansainvälistä keskustelua välttämättömänä osana sivistystä.

”Yksikään kansakunta ei voi muodostua pelkästään itseensä pitäytyen, vaan se liittyy kokonaisuudeksi vasta olemalla vuorovaikutuksessa muiden kansakuntien kanssa ja sen sivistys saa tietyn muodon suhteessa niihin (...) Riittääköön sen oivaltaminen, että erityinen kieli sisältää jo erityisen kansallisen sivistyksen ja edellyttää tätä ja että tämän sivistyksen on aina oltava yhteydessä ihmiskunnan sivistykseen”, Snellman kirjoitti *Valtio-oppi*-teoksessaan (*Läran om staten*) vuonna 1842.

On esimerkiksi alettu pohtia ajatusta hyvästä esivanhemmuudesta: että pohtisimmekin valintojamme emme ainoastaan omasta tai lastemme vaan myös lastenlastenlapsiemme näkökulmasta. Entä jos nuoret luopuvatkin meritokratian ihanteista ja hylkäävät kilpailun parhaista opiskelu- ja työpaikoista? Tai entä jos lapset ja nuoret otettaisiinkin mukaan suunnittelemaan samaansa opetusta, kuten joissakin kouluissa on maailmalla tehty? Olennaista ei ole se, ovatko edellä kuvatut mahdollisuudet toivottavia vai eivät, vaan se, että niitä edes ajatellaan.

”Heikot signaalit auttavat meitä varautumaan vaihtoehtoihin tulevaisuuksiin ja

näkemään vaihtoehtoja, jotka voivat muuten jäädä huomiotta. Ne auttavat myös pohtimaan, mikä on meille arvokasta ja tärkeää tässä ja nyt, mistä haluamme pitää kiinni myös tulevaisuudessa. Millaisia asioita haluamme vahvistaa yhteiskunnassamme ja mitä suitsia? Tässä mielessä heikot signaalit tarjoavat oivallista peilauspintaa myös sivistyksen tulevaisuuden pohtimiseen. Mikä on meille tärkeää nyt, entä tulevaisuudessa?”
Rekola kysyy.

Näitä kysymyksiä pohtimalla tulee samalla laajentaneeksi myös omaa sivistysnarratiiviaan.

Kasvatusperiaatteet kokivat transformaation

Vallitsevien arvojen ja ihanteiden muuttaminen on aina suuri urakka, mutta ei suinkaan mahdoton. Yksi esimerkki ovat suomalaisten koulujen ja kasvattajien kasvatusihanteet.

1900-luvun alussa sivistys toimi Suomessa pitkään itsenäisen kansakunnan ja vähitellen hyvinvointivaltion rakentajana. Sen tehtävä oli määritelty tarkoin. Esimerkiksi koulutus ja oppivelvollisuus nähtiin aluksi keinoina kasvattaa lukutaitoisia ja demokratian periaatteet sisältäneitä kansalaisia. 1920–30-luvuilla mukana oli myös vahva kansallismielinen eetos – etenkin 1930-luvulla kaikkialla Euroopassa valmistauduttiin henkisesti sotaan, usein uhmakain mielin. Tämä näkyi myös kouluissa, joissa lapsista kasvatettiin uhrauksiin valmiita sotilaita, työmiehiä ja perheenäitejä.

1940-luvulla sotien jälkeen yleistyi kuitenkin kasvatustieteilijöiden keskuudessa uudenlainen ajattelutapa, jossa alkoivat korostua sosiaaliset arvot. Pedagogiikassa alaa valtasi lapsilähtöinen näkökulma, jossa koululuokan tärkeimpänä toimijana nähtiinkin lapsi, oppija itse – ei entiseen tapaan opettaja, joka kaataa tietoa lasten päähän. Lapset ja ihmiset ylipäänsä alettiin nähdä paitsi yksilöinä myös jäseninä yhteisössä, jossa jokaisella oli oma roolinsa ja merkityksensä.

Vuonna 1946 julkaistussa kansakoulun opetussuunnitelman ensimmäisessä osassa jo todettiin, kuinka ”kansanvaltainen elämä edellyttää, että tulevia kansalaisia kasvatetaan itsenäisiksi, vapaiksi persoonallisuuksiksi, joiden yksilöllisiä ominaisuuksia pidetään arvossa. Kansanvaltainen elämä käy kuitenkin mahdolliseksi vain siten, että nämä yksilöt kasvatetaan yhteistoimintaan.”

Opetussuunnitelmaa oli laatimassa muun muassa kasvatustieteilijä, professori Matti Koskenniemi. Hän jatkoi tätä ajattelua *Sosiaalinen kasvatus koulussa* -kirjassaan vuonna 1952: ”Kasvatustyön merkittävimpiä edistysaskeleita on, että kasvatettavan yksilöllisyyden huomioon ottaminen ja kunnioittaminen on kiteytynyt kasvatusta ohjaavaksi pääperiaatteeksi, lasta ei enää kuten aikaisemmin pyritä puristamaan ennakoita tarkoin määritettyyn kaavaan, vaan hänen yksilölliset kehitysmahdollisuutensa otetaan huomioon, vieläpä pyritään jo varhaisessa vaiheessa vahvistamaan hänen myönteisiä erikoistaipumuksiaan. Vain siten pidetään mahdollisena kehittää itsenäisesti harkitsevia ja toimivia yhteiskunnan jäseniä.”

Tällainen ajattelutapa ei rajoittunut vain lapsiin. Sosiaalisista taidoista tuli kansalaistaitoja, joita tarvittiin myös työelämässä. Uusissa johtamisoppaissa esihenkilöiltä vaadittiin kykyä asettua alaistensa asemaan. Samaa odotettiin monissa muissakin tehtävissä. Vuonna 1949 raittiusjärjestöt lanseerasivat Suomen Kansan Ryhtiliike -kampanjan, johon kuului muun muassa Ystävällisyyden viikko. Helsingin olympialaiset lähestyivät, ja valistajat olivat huolissaan, osaavatko suomalaiset käyttäytyä kansainvälisen yleisön kisaisäntinä. Ihmisten henkisen hyvinvoinnin nähtiin palvelevan myös yhteiskuntaa.

Tähän asti suomalaisten elämää ja ihanteita oli hallinnut työ, osin pakostakin. Siitä oli perheen selviytyminen kiinni, kun yhteiskunnallisia turvaverkkoja ei vielä juuri ollut. Työn merkitys oli toki suuri myöhemminkin, mutta ei enää yhtä läpitunkevasti kuin aiemmin.

Muutos ei tapahtunut hetkessä eikä kaikkialla samaan aikaan, mutta lopulta silti varsin nopeasti. Vielä sodan aikana päätään oli nostanut perinteinen käsitys, jonka mukaan ”nöyrä pelokkuus on merkinä kasvatuksen tuloksellisuudesta”, kuten Matti Koskenniemi asian ilmaisi.

Yhteiskunnallisen keskustelun lisääminen sivistyksestä

Sivistys on monen mielestä elitistinen tai hieman pölyttynyt keskustelunaihe. Jos sivistyksestä puhutaankin, aiheet usein rajoittuvat koulutukseen, yleissivistykseen ja muihin perinteisiin teemoihin. Sivistys on kuitenkin muutakin kuin puheenaihe. Se on näkökulma, joka avartaa aihetta kuin aihetta. Erityisen tärkeää on nostaa sivistys mukaan keskusteluun yhteiskunnallisesta muutoksesta.

Tarja Halonen

”Osallisuus on elävän kulttuurin ja sivistyksen ehto”

Presidentti Tarja Halosen mukaan rakentava sivistyskeskustelu perustuu sille, että ihmiset voivat vapaasti kokoontua keskenään.

”Sivistyksestä kyllä puhutaan Suomessa, mutta miten laajasti ja mitä sivistyksellä tarkoitetaan? Julkisuudessa sivistyksestä oli hyvin pitkään elitistinen kuva. Ajateltiin, että suurin osa kansasta oli lähinnä tutkimuskohde, ei subjekti, jolta olisi kysytty, mitä sivistys heidän mielestään on. Suomessa on silti erittäin laaja tuki sivistykselle, on se sitten teatteria, musiikkia, kansantanssua – mitä tahansa. On hämmentävää, miten 1900-luvun alussa rakennettiin niillä työajoilla ja siinä köyhyydessä ne mahtavat työväentalot ja nuorisoseurojen talot, joita me emme enää pysty pitämään pystyssä.

Sivistys oli olennainen osa suomalaisen kansallisuuden luomista 1800-luvulla, ja sieltä vahva tuki periytyy. Nykykeskustelussa on kuitenkin välillä ongelmia siinä, miten sivistys ja kulttuuri ymmärretään: ajatellaanko niitä kanssakäymisenä, joka tapahtuu kansallisesti vai kansainvälisesti?

Viime vuosikymmenien tieto koko maapalloamme koskevasta kehityksestä on vahvistanut globaalin ymmärtämisen merkitystä. Siitä huolimatta YK:ssa hyväksymästäme kestävän kehityksen ohjelmasta eli Agenda 2030:n tavoitteista puuttuu kulttuuri. On ajateltu, että kulttuuri tai ehkä paremmin sivistys on se koko pohja, jolle tämä uusi kestävän kehityksen arkkitehtuuri rakentuu. Uskomme, että ihmiskunta ja sen

yksittäiset jäsenet pystyvät ja haluavat hahmottaa tulevaisuutemme ekologisesti ja eettisesti oikein. Erillisistä kestävyystavoitteista alleviivataan koulutuksen tai oppimisen oikeutta kaikille.

Oman maan kulttuurin ja historian tunteminen on tärkeää, mutta kansallinen kulttuuri ei kehity umpiossa, vaan sivistykseen kuuluu myös kansainvälinen kanssakäyminen – antaminen ja saaminen. Ukrainan sota vahvistaa toki sen, että kansallisuus on edelleen suurin sellainen yksikkö, jonka useimmat ihmiset mieltävät omakseen ja jonka puolesta ollaan valmiita taistelemaan. Toisaalta sivistys ja kulttuuri eivät ole pelkästään valtiosidonnaisia, vaan ihmiset voivat omaksua identiteettinsä suuremmasta tai pienemmästä ihmisryhmästä. Lisäksi ihmisillä on useita päällekkäisiä tai limittäisiä identiteettejä.

Oikeanlainen pohja sivistyskeskustelulle rakentuu siitä, miten vapaasti ihmiset voivat kokoontua keskenään ilman, että heidän tarvitsee pyytää siihen keneltäkään lupaa. Kansalaisjärjestöt ja kansalaisten oma toiminta luovat pohjan demokratialle. Osallisuus on myös elävän kulttuurin ja sivistyksen ehto.

Internet on tuonut mahdollisuuden aikaisempaa helpompaan kanssakäymiseen etäälläkin olevien ihmisten kesken. Nykyi-

nen some-keskustelu ei kuitenkaan anna helposti mahdollisuuksia tähän. Taipumuksena näyttää pikemminkin olevan samanmielisten tiukka yhteen sitoutuminen eli kuplaantuminen, mielipiteiden kärjistäminen ja toisin ajattelevien teilaaminen.

Kun mietitään, miten yhteiskunnallista keskustelua voisi lisätä, pitäisi ehkä pohtia syitä siihen, miksi ihmiset, jotka ovat olleet aikaisemmin keskustelussa mukana, eivät ole enää. Tiedän monia aktiivisia ihmisiä, jotka koettavat nykyisin välttää julkisuutta mahdollisimman paljon. Jotkut teemat kuten seksuaalisuus, etnisyys ja sukupuolten tasa-arvo aiheuttavat kovin särmikästä keskustelua. Etenkin naispuolisia keskustelijoita arvioidaan tietoisesti ilkeästi.

Keskustelukulttuuriin vaikuttaa myös media. Toimittajat alkoivat parikymmentä vuotta sitten vaatia, että meidän poliitikkojen pitäisi alkaa puhua selkeämmin ja värikämmin. Ollakseen uutisotsake television

iltauutisissa asian pitäisi mahtua maksimissaan kolmeen minuuttiin. Toimittajat eivät ole itsekään keksineet, miten kolmeen minuuttiin voisi tuoda positiivisia asioita, mutta negatiivisen asian saa vaikka miten lyhyeen rakoon. Lopputuloksena voi olla, että ison – sinänsä ehkä myönteisen – asian sivujuonne nousee pääosaan ja vinouttaa koko keskustelun.

Eduskunnassa on ollut perinteisesti tapana, että puheenvuoroa käyttäessään ei saa loukata toista kansanedustajaa. Ei saanut esimerkiksi sanoa, että joku valehtelee, vaan piti arvioida, että edustaja sejase käyttää faktoja kovin säästeliäästi? Kun oli lisäksi pakko vastata edustajakollegalle puhemiehen kautta, muodostui kolmio, joka viilensi tunteita. Keskustelu ei ollut niin railakasta, mutta pysyi asiassa.

Nykyeduskuntaan on tullut ihmisiä, jotka eivät piittaa näistä säännöistä. Keskustelu on nyt kansanomaisempaa, suurempaa ja myös raaempaa. Sääntöjen on kuitenkin tarkoitus suojata debattia, niin että ihmiset uskaltaisivat puhua keskenään.

Meidän kaikkien tulisi herättää henkiin aktiivinen mutta arvostava puhetapa niin sosiaalisessa mediassa kuin muussakin kanssakäymisessä. Suomi on oikeasti monipuoluemaa. Se on etu. Mikään nykyisistä puolueista ei yksinään pysty muodostamaan enemmistöhallitusta. Se voi mahdollistaa oikean keskustelun kompromisseineen ja antaa ehkä tilaa erilaisille koalitiioille. Näin voimme välttyä monessa maassa levinneeltä jäykältä vastakkainasettelulta.”

Tarja Halonen oli Suomen tasavallan 11. presidentti ja ensimmäinen naispuolinen valtionjohtaja vuosina 2000–2012. Hän vaikuttaa nykyisin muun muassa Sitran hallituksessa ja Kvs-säätiön valtuuskunnan puheenjohtajana.

Kuvaaja: Lasse Keltto

Fingon projektipäällikkö Anna Kivimäki-Pelluz tekee työtään sivistyksen parissa, mutta työn ja asiantuntijatuttujen kanssa käytävien keskusteluiden ulkopuolella sivistyksestä on välillä vaikea puhua. Aihe tuntuu monista vieraalta, jopa elitistiseltä, ja keskustelu tyrehtyy helposti.

”Paljon pitää miettiä, miten asian sanalistan, ettei tule vastareaktioita ja että viesti tulee ymmärretyksi.”

Moni liittyy sivistykseen Kivimäki-Pelluzin mielestä Eurooppa-keskeisen näkökulman ja ajatuksen ylhäältä alaspäin tapahtuvasta sivistämisestä: joku ylempiarvoinen haluaa, että muut muuttuvat hänen tahtomallaan tavalla. Se saa monen kokemaan asian vieraaksi tai itsensä ulkopuoliseksi. Jos asiaa lähestyy sivistys-käsitteen sijaan vaikka kestävän tulevaisuuden tai globaalien vastuun kautta, vastaanotto on Kivimäki-Pelluzin mukaan toisenlainen. Ne ovat esimerkiksi kestävän kehityksen ammattilaisille ja järjestöaktiiveille tutulta ja tärkeältä kuulostavia aihepiirejä, joista on useimpien helppo innostua. Sivistyksessä on kyse pitkälti samoista asioista, mutta tätä ei usein nähdä.

”Myös meidän hankkeessamme on välillä ollut aika vaikeaa tasapainoilla näiden käsitteiden välillä”, Kivimäki-Pelluz sanoo.

”Sivistykseen kaivattaisiin hankkeemme kokemusten mukaan lisää osallisuutta, kriittistä tarkastelua ja dialogia erilaisista taustoista ja eri puolilta maailmaa tulevien ihmisten välillä. Ja enemmän puhetta niin kutsutusta sydämen sivistyksestä – merkityksellisyydestä, toisen arvostamisesta ja vastuun kantamisesta niin muista ihmisistä kuin yhteisestä planeetastammekin.”

Samanlaisia kokemuksia on monella muullakin sivistyksen parissa työskentelevällä. Sivistyksestä puhuminen kuulostaa monen mielestä turhan fiiniltä, vähän hienostelevalta. Voikin miettiä, tarvitseeko hieman hahmotonta sivistys-termiä edes käyttää, jos asian voi kiertää tarkemmin rajattuja käsitteitä käyttämällä.

Sivistys ei kuitenkaan ole sananakaan turha, sanoo humanistisen ajatuspajan

Kriittisen korkeakoulun johtokunnan puheenjohtaja Severi Hämäri. Hän on tehnyt Sitran kanssa yhteistyötä Sivistys+-projektin valmisteluvaiheessa ja on ollut mukana tuottamassa työpajoja projektin rahoittamassa Kvs-säätiön Sivistystila-hankkeessa.

”Sivistys-termi on luotu ihan tarkoituksella, että näistä asioista voitaisiin puhua. Se on luotu suomen kieleen sitä varten, että sivistystyön kehittämistä voitaisiin tehdä jollakin tapaa johdetusti ja että ymmärrettäisiin, miten sivistystyötä voidaan ohjata ylhäältä päin”, Hämäri sanoo.

Ajatus sivistyksestä jonakin yhteiskunnan eliitiltä alas kohti kansaa valuvana suureena edustaa tietenkin vanhaa maailmaa. Hämärin mukaan se ei kuvastanut koko totuutta edes sata tai sataviisikymmentä vuotta sitten. Esimerkiksi työväen sivistys on hänen mukaansa ollut pitkälti vertaisoppimista. Työläiset ovat itse rakentaneet työväentalot itselleen pitkälti talkoilla ja järjestäneet niissä näytelmiä, puhetilaisuuksia, konsertteja ja tansseja. Esimerkiksi vuonna 1906 Suomeen nousi 129 työväentaloa. Niissä vertaiset ovat vaihtaneet ajatuksia keskenään ja ehkä myöhemmin jalostaneet niitä eteenpäin uusissa keskusteluissa tai kirjoituksissa paikallisen työväenlehden yleisönosastolla. Samaa on tehty nuorisoseurojen ja maamiessurojen taloissa. Ja vaikka muunkinlaisia esimerkkejä löytyy, ei akateemiseenkaan eliitti suhtautunut tavallisen kansan sivistyspyrkimykseen aina suinkaan väheksyvästi. Hämäri muistuttaa, että jo J. V. Snellman (1806–1881) halusi tukea sivistysprosessia, joka lähtee alhaalta ylöspäin. Historian professori ja Työväen Sivistysliiton perustaja, ministerinäkin toiminut Väinö Voionmaa (1869–1947) puolestaan katsoi, että tavallisen työläisen pitää kasvattaa itse itsestään vapaa.

”Tällainen itsekasvatus ja omatoimisuus ovat olleet koko ajan suomalaisessa sivistysajattelussa mukana”, Hämäri toteaa.

Jos ”sivistyskeskustelu” kuulostaa elitistiseltä, se johtuu hänen mukaansa siitä, että

”Sivistys-termi on luotu ihan tarkoituksella, että näistä asioista voitaisiin puhua.”

sanaa käyttävät vain tietyt ihmiset. Ei siitä, että sivistys itsessään olisi elitististä.

”Tämä on enemmän imago-ongelma kuin todellinen ongelma, jos katsotaan, että tuolla ne filosofit miettivät sivistystä. Aina ei välttämättä osata tunnistaa, milloin sivistyskeskustelua käydään”, Hämäri sanoo.

Sivistys pitäisi tuoda laajemmin esiin

Yksi Sivistys+-projektin kolmesta tavoitteesta on sivistyksestä käytävän yhteiskunnallisen keskustelun voimistuminen. Projektia aloitettaessa oletuksena oli, että keskustelu perustuu edelleen vahvasti perinteiselle sivistyskäsitteelle, jossa sivistys tarkoittaa etupäässä yksilön tietoja, taitoja ja osaamista. Tämän ennako-oletuksen vahvisti mediaseurantaan ja julkisuusanalyysiin erikoistuneen Meedius International -yrityksen Sivistys+-projektille tekemät kartoitukset. Meedius seurasi toimituksellista mediaa ja sosiaalista mediaa tammi–kesäkuussa 2019, tammi–maaliskuussa 2020 ja puolen vuoden jakson syyskuun 2021 alusta helmikuun 2022 loppuun ja kokosi sivistyskeskustelusta tuhansien artikkelien ja julkaisujen aineiston. Kartoituksissa pyrittiin selvittämään

1. Miten puhutaan sivistyksestä ja missä kontekstissa?
2. Missä medioissa sivistyskeskustelua esiintyy ja kuka on äänessä?
3. Missä hengessä keskustelua käytiin?

Toimituksellisille artikkeleille – kuten lehtijutuille – tehty analyysi kertoo, että sivistystä pidetään tärkeänä arvona. Kansalaisten sivistys turvaa yhteiskuntarauhaa, lisää taloudellista toimeliaisuutta ja kansalaisten hyvinvointia. Poliittinen keskustelu halutaan pitää ”sivistyneenä”.

Yleisin teemoista oli yleissivistys. Se nousi esiin, kun keskusteltiin esimerkiksi lukutaidosta, käytöstavoista, eläinten oikeuksista, liikennekulttuurista, kielitaidosta tai eri kulttuurien tuntemuksesta. Muita yleisiä teemoja olivat esimerkiksi demokratian tila (puhuttaessa esimerkiksi tieteen väheksymisestä, valeutisista tai populistisista liikkeistä), laaja sivistyskäsitte (ekososiaalinen sivistys tai sivistys kriittisyytenä, eettisyytenä, tunnetaitoina tai sydämen sivistyksenä) sekä eriarvoisuus, koulutus, tiede ja taide.

Kartoituksissa esiin nousseiden aiheiden kirjo on laaja, mutta keskustelijoiden ei. Sivistystä käsittelevissä toimituksellisissa jutuissa ylivoimaisesti eniten äänessä olivat poliitikot, selvän kakkospaikan ottivat tutkijat. Poliitikkoja oli aineistossa äänessä yli kaksi kertaa enemmän kuin tavallisia kansalaisia, kulttuurin tai liike-elämän edustajia, virkahenkilöitä, asiantuntijoita (muita kuin tutkijoita) ja opettajia yhteensä. Tämä ehkä osaltaan selittää sitä, miksi sivistyskeskustelu voi edelleen tuntua elitistiseltä.

Kartoitukset keskittyivät valtakunnallisiin toimituksellisiin medioihin ja sosiaaliseen mediaan, eivätkä siten anna täydellistä kuvaa sivistyskeskustelusta. Sitä käydään myös esimerkiksi sivistystoimijoiden omilla foorumeilla, luultavasti huomattavasti moniulotteisemmin. Mutta jotta sivistysnäkökulma läpäisisi kaiken yhteiskunnallisen keskustelun, se pitäisi liittää yhä useampiin puheenaiheisiin ja se pitäisi tuoda entistä suurempien yleisöjen saataville.

Kartoituksista näkee, miten tietyt tapahtumat nostavat sivistyksen puheenaiheeksi. Tammikuussa 2020 tuli kuluneeksi 75 vuotta Auschwitzin vapauttamisesta, ja puheenaiheena oli sivistysvaltio. Sivistysvaltiosta puhuttiin myös Turkin ja Kreikan pakolaistilanteen kriisiytymisen yhteydessä ja vanhusien hoidosta puhuttaessa. Lokakuussa 2021 keskusteltiin tiede- ja kulttuurirahojen

suunnitelluista leikkauksista sekä Afrikan tähti -lautapelin rasistisuudesta ja kolonialistisuudesta. Joulukuussa 2021 puhutti emeritusprofessori Esko Valtaojan ja toimittaja, aktivisti Renaz Ebrahimin keskustelu woke-

ja cancel-kulttuurista Marja Sannikan ohjelmassa. Mitään jatkuvaa, syvällistä keskustelua sivistyksen olemuksesta kartoitukset eivät paljastaneet.

Esimerkkejä sivistyskeskustelusta

Sitaatit n poimittu Meedius Internationalin Sivistys+:lle tekemästä mediakartoituksesta 2019–2021.

"Tällaisen optimoinnin ja suorittamisen ilmapiirissä riskinä on, että unohdamme Suomessa lukion perimmäisen päämäärän, yleissivistyksen. Yleissivistys kuulostaa nyky-yhteiskunnassa terminäkin jo lähes vanhanaikaiselta, jollain tapaa hitaalta ja kankealta – tuottavasta työelämästä vieraalta."

- Päätoimittaja Erja Yläjärvi ylioppilaskirjoitusten suorituspainesta Iltalehden pääkirjoituksessa 12.3.2019.

"Vedin pe-la kaiken huomioni nielevää intensiivivalmennusta. Nyt selvisi, että @marjasannikka'n showssa on wokedettu maan sivistyneimpiin ihmisiin lukeutuva emeritusprofessori Esko Valtaoja. Ja että #Nenäpäivä'kin on ongelmallinen?!? Woketus on mielenvikaisuutta."

- Jari Sarasvuo Twitterissä 21. marraskuuta 2021

"Urheilijana oleminen on etuoikeutettua ja ammattilaisurheilijana vielä etuoikeutetumpaa. Olen etuoikeutetussa asemassa myös siinä, että olen syntynyt Suomen kaltaiseen länsimaalaiseen sivistysvaltioon valkoiseksi mieheksi. On mahdollisuus ottaa kantaa ja vaikuttaa asioihin, että pystyy ehkä auttamaan jotain ihmisryhmää, joka on heikommassa asemassa."

- Jääkiekkoilija Aapeli Räsänen, Yle.fissä 19. helmikuuta 2022

"Pian kohtaamiset opiskelijan kanssa ovat varmaan asiakasrajapinnassa tapahtuva prosesseja. Ja koko ajan systeemin pitäisi olla myllerryksessä, muutoksesta on tullut itseisarvo. Mutta ei koulumaailma tarvitse disruptiota tai luovaa tuhoa. Päinvastoin, koulu tarvitsee pysyvyyttä ja vakautta. Nuori tarvitse ympärilleen pysyvät turvalliset rakenteet."

- Opettaja, kirjailija Arno Kotro Helsingin Sanomien haastattelussa 20.5.2019.

"Sivistys on muiden huomioimista ja etenkin kykyä kuunnella. Nämä taidot eivät ole kiinni siitä, kuinka paljon on opiskellut tai tehnyt työtä."

- Eduskuntavaaliehdokas Piia Kleimola Puruvesi-lehden mielipidekirjoituksessa 18.3.2019.

Venäjän hyökkäys nosti arvot pinnalle

Aivan uudella tavalla arvot, ihanteet ja sivistys nousivat kuitenkin pinnalle ja puheenaiheeksi, kun Venäjä hyökkäsi Ukrainaan helmikuun 24. päivä 2022. Länsimaat asettuivat yllättävänkin tiiviiksi rintamaksi Ukrainan tueksi, ja arvot ja ihanteet nousivat ainakin hetkellisesti taloudellisen laskelmoinnin edelle.

”Ei ole varmaa, kuinka kauan on näin, mutta ainakin tällä hetkellä on ikkuna auki keskusteluille arvoista ja ihanteista – toki ikkuna on nyt auki täysin epätoivottavista syistä, mutta auki se on kuitenkin. Arvo- ja ihannepohjaista keskustelua käyvät nyt aiempaa huomattavasti laajemmat piirit. ’Eurooppalaisten arvojen’ puolustajiksi ilmoittautuu uusia tahoja, jotka aiemmin ovat olleet arvokeskusteluista aika lailla poissa”, johtava asiantuntija Vesa-Matti Lahti kirjoitti Sitran sivuille maaliskuussa.

Ukrainalaisille on tulvinut apua ja heidät on toivotettu tervetulleeksi lähes kaikkialla Euroopassa. Vielä emme tiedä, miten kauan myötämielisyys jatkuu, mutta samalla esiin on väistämättä noussut vertailu muiden pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden kohteluun Euroopassa.

”Kun tilannetta vertaa vuoden 2015 tilanteeseen, jossa pakolaiset olivat tummempi-ihaisia ja usein muslimeja, on ero huomattava. Ei voi olla ajattelematta, etteikö tässä kaikessa olisi mukana myös rasmin kaikuja ja kaksinaismoraalia”, Lahti kirjoitti.

Keskusteluihin alkoi nopeasti ilmaantua vastakkainasettelua tyyliin sivistynyt länsi vastaan barbaarinen itä. Oli helppo löytää yhtymäkohtia vuoteen 1939 ja talvisotaan, jolloin Suomen eduskunta anoi apua, ettei ”sivistynyt maailma” jättäisi Suomea yksin. Samaan tapaan Ukrainan parlamentin puhemies Ruslan Stefantšuk vetosi puolestaan puheessaan Euroopan parlamentille: ”Tänään Ukraina taistelee sivistyneen maailman reunalla.” Pitkälti kotimaisen koulutuksen ja yleissivistyksen ympärillä pyörivä

sivistyskeskustelu laajenikin nopeasti kansainväliseksi. Samalla näyttää uhkaavasti siltä, että sivistyksestä on tulossa tekijä, joka jakaa kansainvälistä yhteisöä leireihin: läntiset ”sivistysmaat” yhtäällä, autoritaariset suurvallat Kiina ja Venäjä toisaalla ja välissä joukko maita, jotka yrittävät tasapainoilla kahden suuren blokin välissä.

Sivistystä onkin jo käytetty lyömäaseena myös vastapuolella. Sodanjulistuspuheessaan 24.2.2022 Venäjän presidentti Vladimir Putin syytti tilanteesta Yhdysvaltoja ja sen liittolaisia, joiden olisi pitänyt hänen mukaansa kunnioittaa Neuvostoliiton hajotamisen jälkeen kaikkien maiden etuja ja ymmärtää oma vastuunsa. ”Mutta ei – euforia absoluuttisesta ylivoimasta, eräänlaisesta nykyajan itsevaltiudesta, jonka taustalla kaiken lisäksi oli niiden henkilöiden alhainen yleinen sivistystaso ja pöyhkeys, jotka valmistelivat, hyväksyivät ja tunkivat läpi vain itselleen edullisia ratkaisuja.”

Putinilla ja hänen hallinnollaan vaikuttaa väkivaltaisista ja epädemokraattisista otteistaan huolimatta olevan laaja kannatus venäläisten keskuudessa. Länsimaissa on tehnyt sodan alettua kipeää huomata, että iso osa venäläisistä ei tunnu kaipaavan eurooppalaista tai globaalia sivistystä. Heille riittää oma sivistyksensä.

Samoin on Kiinassa. Maan kasvatusta ja koulutusfilosofia ei meidän näkökulmaltamme painota sivistystä, mutta tehokasta se on ollut, ainakin jos katsoo Kiinan talouden ja koulutustason nopeaa nousua viimeisten 50 vuoden aikana. Myös Kiinassa kansa on isänmaallista ja tuntuu laajasti luottavan autoritaarisiin johtajiinsa – vaikka luotettavaa tietoa tästä onkin vaikea saada.

Kiinalainen entinen propagandapiirtäjä Li Kunwu kertoo omaelämäkerrallisessa sarjakuvatrilogiassa *Minun Kiinani* (käsikirjoittanut Philippe Ôtie) sekä omasta elämästään että kotimaansa vaiheista syntymävuodestaan 1950 aina 2010-luvulle asti, läpi kulttuurivallankumouksen, nöyryytysten, nälänhätien ja pitkän taloudellisen nousukauden. Viimeisessä osassa Kunwu selittää

lukijoilleen, miksi hän ei halua keskittyä nyky-Kiinan epädemokraattisuuteen: ”Niiden, jotka tuntevat tai ymmärtävät kovan onnemme, pitäisi voida käsittää, kuinka kipeästi minä tarvitsen vakautta ja järjestystä, joita pidän maani uuden tulemisen ja kehityksen edellytyksenä”, Kunwu kertoo katsellessaan kannon päällä horisonttiin muutamassa vuodessa nousutta modernia suurkaupunkia.

”Mutta jokaisella on oikeus mielipiteeseen. Joku voisi esimerkiksi huomauttaa minulle, että ihmisoikeudet ovat tärkeämpiä kuin kehitys. Minä jättäisin sen väittelyn mielelläni seuraaville sukupolville, jotka eivät ole kokeneet kaikkea sitä sanoin kuvaa-matonta piinaa, jota meidän piti pitkään kestää.”

Kiinan hallinnon ote kansalaisistaan on kiristynyt sarjakuvatrilogian ilmestymisen jälkeen, emmekä tiedä, mitä hän ajattelee maansa tilanteesta nyt. Hänen aiempi pohdintansa kuvaa kuitenkin hyvin sitä, miten erilaisista lähtökohdista eri ihmiset maailmaa katsovat.

Voiko sivistys olla globaalia?

Esimerkit Kiinasta ja Venäjältä kertovat, miten eri tavalla sivistyksestä voi ajatella. ”Sivistyneen” länsimaisen ihmisen on mahdollonta hyväksyä Venäjän hyökkäystä Ukrainaan, mutta silti ymmärtäjiä, jopa kannustajia, löytyy miljoonia niin Serbiasta, Intiasta kuin Kiinastakin. Myös Euroopassa jotkut ovat valmiita vähintäänkin hiljaa hyväksymään hyökkäyksen ja jatkamaan

yhteistyötä Venäjän kanssa. Voiko heidän mielipiteensä ohittaa laittamalla se sivistymättömyyden tai tietämättömyyden piikkiin? Onko globaali sivistyskeskustelu edes mahdollista, jos käsitykset siitä eroavat näin valtavasti?

Kriittisen korkeakoulun puheenjohtaja Severi Hämäri kehottaa ottamaan ensin muutaman askeleen taaksepäin. Sivistystä ei hänen mukaansa ensinnäkään pidä ajatella tiettyjen konkreettisten raamien sisään mahtuvana kokonaisuutena, joka olisi ikinä yksittäisen ihmisen tai edes parrakkaan miesjoukon hallussa.

Sivistys on hänen mukaansa ”prosessi ja tapahtuma, jotakin, jonka olemassaolon tapana on se, että se kehittyy ja muuttuu”. Suomalaisen sivistyksen muodostavat kaikki ne ihmiset ja toimijat, jotka keskustelevat sivistyksestä ja mahdollistavat sivistyskeskustelun. Sama pätee myös eurooppalaiseen ja globaaliin sivistykseen. Globaali sivistyskään ei tarkoita, että olisi yhtä maailmanlaajuisesti jaettava sivistyskäsitystä. Kyse on vuoropuhelusta, johon kuka tahansa voi ottaa osaa ja jolla ei ole päätepestettä.

”Ideat siirtyvät paikasta toiseen ja muovautuvat. Suomalaiseen yhdistystoimintaan on vaikuttanut paljon esimerkiksi se, miten yhdistykset ovat organisoituneet Ruotsissa ja Tanskassa. Meidän peruskoulumme taas vaikuttaa ympäri maailmaa koululaitoksiin, joissa mietitään, mitä sillä voisi tehdä. Tai kun Helsingin kaupunginkirjasto sai Bill ja Melinda Gatesin säätiön palkinnon tunnustuksena työstään internetin käyttömahdollisuuksien kehittämisessä, se toi kansainvälistä julkisuutta, jonka seurauksena ihmisiä tuli katsomaan kirjastolaitostamme ja miettimään, mitä sillä voisi tehdä omassa maassa. Tätä kautta globaali sivistys muodostuu”, Hämäri sanoo.

Ajatus globaalista sivistyksestä ei siis ole mahdoton, vaan päinvastoin väistämätön. Se ei kuitenkaan johda arvorelativismiin, jossa kaikki erot kulttuurissa ja arvoissa pitäisi yrittää hyväksyä.

”Globaali sivistyskään ei tarkoita, että olisi yhtä maailmanlaajuisesti jaettava sivistyskäsitystä. Kyse on vuoropuhelusta, johon kuka tahansa voi ottaa osaa ja jolla ei ole päätepestettä.”

”Sivistyneen ihmisen pitäisi tunnistaa ja käyttää asioista niiden oikeita nimiä. Venäjän kohdalla kyse on hyökkäyssodasta. Sivistykseen liittyy rehellisyys ja totuudellisuus”, Hämäri sanoo.

Sivistyksellä on kuitenkin myös rajansa, eivätkä kaikki maailman ongelmat ratkea hänen mukaansa sillä, että keskustellaan, kasvatetaan ja koulutetaan. Suomikin on Hämärin mukaan ”valtava sivistysmaa”, jossa on koulutettu väestö ja valtavasti kulttuuria, mutta silti meillä on esimerkiksi paljon parisuhdeväkivaltaa.

”Me emme välttämättä voi tehdä ihmisistä sivistämällä sellaisia, että he toimisivat vastuullisesti yhteiskunnan ja ympäristön kannalta. Ihmisillä on erilaisia ajattelun taipumuksia, joita ei välttämättä voida muuttaa minkäänlaisella määrällä sivistystä ja kasvatusta. Täytyy vain miettiä, miten niiden kanssa tullaan toimeen.”

Somekeskustelua käydään poteroista

Usein suurin ongelma sivistyskeskustelussa – kaikenlaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa – tuntuu olevan se, että keskustelu ei ikinä pääse alkuun. Osapuolet vain huutelevat poteroistaan. Kuten kirjailija Sirpa Kähkönen sanoi Suomen Kuvalehden haastattelussa huhtikuussa 2022: ”Pelkään sitä, miten puhe kovenee. Nyt kun Euroopan tilanne on tällainen, ja maailmankin.

Keskustelun ilmapiiristä tulee autoritaarinen, jopa aggressiivinen. Pitää esittää selviä ja nopeita mielipiteitä. Sellaiseksi keskustelu

muuttuu. Jos harkitsee tai empii, pohtii toista näkökulmaa, joutuu helposti vastaamaan syytöksiin: Tätäkö sitten haluat? Haluatko, että meille käy näin?

Tällaisina aikoina sovittelevammille näkökannoille ja ajatusten välimuodoille ei ole tilaa, ja se tuntuu kauhean pelottavalta. Esimerkiksi rauhanomaisuudesta puhumista saatetaan väheksyä. Niin kuin se olisi typerää lässytystä.”

Tällainen polarisaatio näkyi Meediuksen toimituksellisen median kartoituksessakin, mutta vielä enemmän se leimaa sosiaalista mediaa. Toisaalta sosiaalista mediaa voi pitää niin sivistys- kuin kaiken muunkinlaisen keskustelun tasa-arvoistajana. Siellä välissä ei ole toimitusta, joka päättää, ketä haastatellaan tai kenen mielipidekirjoitus julkaistaan. Ihannemaailmassa sosiaalinen media olisi täydellinen foorumi sivistyskeskustelulle, jossa kukaan ei pääse dominoimaan yhteiskunnallista keskustelua sen takia, että omistaa sanomalehden tai tv-kanavan tai vaikuttaa kunnanvaltuustossa tai eduskunnassa.

Somen sivistyskeskustelijoista aktiivisimpia olivat Meediuksen kartoituksen mukaan silti tietynlaisen eliitin edustajat, jos näin voi sanoa: aktiivisimpien vaikuttajien kärjessä oli esimerkiksi työnantaja- ja ammattijärjestöjä, rehtoreita ja professoreita. Aktiivisuus on kuitenkin eri asia kuin vaikuttavuus. Kun katsotaan vaikuttavimpia some-julkaisijoita eli niitä, joiden julkaisut saavat eniten jakoja, kommentteja ja tykkäyksiä, listalla on kummallakin tarkastelujaksolla etupäässä poliitikkoja ja julkkiksia.

Meediuksen sosiaalisen median aineistossa korostuu yhteiskunnan polarisaatio ja sivistyskäsitteen ristiriitaiset merkitykset. Kahtiajako näkyy etenkin sananvapauskeskustelussa. Osa keskustelijoista näkee rajoittamattoman sananvapauden länsimaisen sivistysvaltion edellytyksenä. Uhkana länsimaiselle sivistykselle koetaan esimerkiksi islam ja muualta kuin länsimaista saapuvat maahanmuuttajat. Vastapuolella sivistyspuolestaan nähdään demokraattisen ja suvaitsevaisen sivistysvaltion peruspilarina,

”Tällaisina aikoina sovittelevammille näkökannoille ja ajatusten välimuodoille ei ole tilaa, ja se tuntuu kauhean pelottavalta. Esimerkiksi rauhanomaisuudesta puhumista saatetaan väheksyä. Niin kuin se olisi typerää lässytystä.”

jota vihapuhe, suvaitsemattomuus ja eriarvoisuus uhkaavat. Ääripäiden välille mahtuu tietenkin monenlaista keskustelua, mutta kärjekäs ja aggressiivinen some-keskustelu tuppaa hallitsemaan ilmatilaa.

Sullivan ja avoimen keskustelukulttuurin voi katsoa olevan välttämätöntä sivistykselle. Siksi terveen keskustelukulttuurin kehittäminen on asia, joka vaati muutoksia ihmisten asenteissa – transformaation kehien uloimella kehällä.

Millaiset mielipiteet ovat "ideologisia"?

Keskustelukulttuurin tulehtuminen näkyy myös monissa järjestöissä. Kymmeniä vuosia tai jopa 1800-luvulta asti jatkunut sivistystyö ei enää nauti kaikkien suomalaisten arvostusta. Tämän on huomannut myös elinikäisen oppimisen asiantuntija Nina Hjelt Kvs-säätiöstä. Hänkin on työssään nähnyt, että kaikki eivät jaa Kvs-säätiön arvoja, kuten moniarvoisuutta. Moni on uusien ajatusten edessä hämillään ja kaipaa ”perinteisiä suomalaisia arvoja”, olkoot ne sitten vaikka koti, uskonto ja isänmaa.

Perinteisillä arvoilla ja käytännöillä on kuitenkin edelleen usein etumatka, vaikka niiden kannattajat monesti kokevatkin olevansa alakynnessä. Vanhat tottumukset ja tavat haastamalla asettuu helposti radikaalin rooliin, vaikka järkisyiden voisi ajatella puhuvan nimenomaan muutoksen puolesta – kuten nyt vaikka ihmiskuntaa uhkaavan ilmastokriisin yhteydessä. Tämä vaikeuttaa keskustelua sivistyksestä.

”Tunnistan epäluulon ja naureskelun, jota aktivistit meillä herkästi kohtaavat. Meillä Suomessa on iso arvo, että ollaan ’tolkun ihmisiä’, ja siihen ei kuulu mikään mielenosoittaminen. Mutta tosi moni asia lähtee ruohonjuuresta. Meidän aktiivisimmat aktivistimme ovat lapsia ja nuoria, joiden

pitäisi saada käydä koulua. He ovat vaatimassa päätöksiä, joita aikuiset eivät tee”, Hjelt toteaa.

Tottumusten takana olevien ideologioiden näkeminen on Hjeltin mukaan vaikeaa. Yhden viikoittaisen kasvisruokapäivän ajamista kouluihin pidetään ideologisena tuputtamisena, mutta ei nähdä sitä, että myös vallitsevan tilanteen taustalta voisi löytyä joku ideologia. ”Kun joku vaatii muutosta, sitä pidetään helposti aivopesuna. On todella vaikea nähdä meidän nykyisen todellisuutemme ideologisuutta ja sopimuksenvaraisuutta. Monikulttuurisuus ja moninäkökulmaisuus voisivat antaa ymmärrystä siihen, että näitä asioita voi ajatella ihan toisinkin.”

Hjelt myöntää, että tällaiset ajatukset ovat monelle ”perinteisesti” ajattelevalle punainen lippu. ”Ei meillä silti ole halua kärjistä vastakkainasettelua vaan käydä vuoropuhelua ja ottaa erilaiset äänet mukaan keskusteluun. En halua uskoa, että meillä Suomessa juurikaan on pahantahtoisuutta. Kaikki varmasti edustavat omasta mielestään oikeita ja hyviä arvoja. Pitäisi vain päästä keskustelemaan, että miten maailma järjestetään niiden mukaiseksi”, Hjelt sanoo.

Rakentavaa yhteiskunnallista keskustelua on edistetty vuodesta 2016 alkaen Sitran ennakointitoiminnon ja sen kumppaniverkoston kehittämässä Erätauko-projektissa. Siinä on kehitetty rakentavan yhteiskunnallisen keskustelun toimintamalli, jonka avulla erilaiset toimijat voivat käynnistää dialogin ja rakentaa ymmärrystä käsiteltävästä aiheesta sekä omasta että muiden näkökulmasta. Työ sai herätteen Sitran Seuraava erä -visioprojektissa, kun huomattiin, että yhteiskunnassa tarvitaan uudenlaisia osallistumisen keinoja. Ajatuksena oli, että demokraattiset yhteiskunnat tarvitsevat rakentavaa yhteiskunnallista keskustelua, mutta edellytykset siihen olivat heikentyneet.

”Kun joku vaatii muutosta, sitä pidetään helposti aivopesuna. On todella vaikea nähdä meidän nykyisen todellisuutemme ideologisuutta ja sopimuksenvaraisuutta.”

Erätauko-keskusteluihin on reilun viiden vuoden aikana osallistunut jo yli 60 000 suomalaista ja sitä käyttää ja on käyttänyt yli 350 eri organisaatiota ja toimijaa. Touko-kuussa 2019 Sitran käynnistämä työ sai pysyvän kodin, kun Jenny ja Antti Wihurin rahasto, Sitra, Suomen Kulttuurirahasto ja Svenska kulturfonden perustivat Erätauko-säätiön. Kesällä 2021 varmistui säätiön jatko ainakin vuoteen 2025 asti. Erätauko nousi spontaanisti esiin myös useissa keskusteluissa Sivistys+-projektin hankekumppanien kanssa. Erätauko ei ole Sivistys+-hanke, mutta sen voi katsoa olevan yksi sivistyneen keskustelun ja sitä kautta myös sivistyskeskustelun mahdollistajista. Monet sivistystoimijat ovatkin hyödyntäneet toimintamallia aktiivisesti.

Datatalouskin on sivistyskysymys

Viime aikoina julkiseen keskusteluun on noussut mielenkiintoisia uusia aiheita, joita ei välttämättä heti osaa yhdistää keskusteluun sivistyksestä. Eräs tällainen aihe on datatalous, talouden osa-alue, jossa liiketoimintamalli perustuu jollain tavalla tiedon hyödyntämiseen ja käyttöön. Data ja talous: kovia, suoraviivaisia, mitattavia asioita – siksi arvokeskustelun ulkopuolella? Aihetta kannattaa raaputtaa pintaa syvemmltä.

Datatalouden jättejä ovat esimerkiksi Googlen emoyhtiö Alphabet, Facebookin emoyhtiö Meta sekä verkkokirjakauppana aloittanut ja vähän kaikkialle levittäytynyt Amazon. Ne keräävät netinkäyttäjistä jatkuvasti dataa: aina kun klikkaamme tykkäysnappia, teemme verkkohaun tai katsomme tuotetta verkkokaupassa, digijätit tietävät meistä vähän enemmän. Ne voivat sitten käyttää tietoa myydäkseen meille jotakin tai kaupataksaan tietomme mainostajille. Yritysten arvo perustuu pitkälti dataan, jonka me tavalliset ihmiset olemme jakaneet heille vastineena ilmaisesta sähköpostista tai verkkohausta.

Kuva 4. Sivistys muutoksessa: arvot datataloudessa.

Kuvan tekijä: Eero Saarikoski, Tussitaikurit

Sivistyskysymys datataloudesta tulee viimeistään siinä vaiheessa, kun ajatellaan datajättien algoritmien vaikutusta siihen, miten ihmiset maailmaa katsovat: millaista tietoa he saavat esimerkiksi ilmastokriisistä, koronarokotteista tai Yhdysvaltain presidentinvaaleista.

Muun muassa näitä teemoja käsiteltiin Sivistys+:n maaliskuun 2022 alussa järjestämässä Arvot datataloudessa -keskustelutaloudesta (Kuva 4.). Verkossa järjestetty tapahtuma oli osa Sivistys muutoksessa -keskusteluserjaa, jonka muissa tapahtumissa aiheina olivat tulevaisuuden demokratian ihanteet ja ekologinen jälleenrakennus (katso lisää kuva 5. ja 6.).

Datatalous on näihin päiviin asti pohjannut ajatukseen teknologiasta ihmiskunnan ongelmien ratkaisijana ja talouskasvusta uskonkappaleena, jota on kiellettyä kyseenalaistaa. Dataa on pidetty ehtymättömänä luonnonvarana, jota datajätit voivat käyttäjistään ammentaa. Arvot datataloudessa -keskustelussa lähtökohdaksi asetui kuitenkin pian ajatus siitä, että asetelma pitäisi kääntää toisin päin: ihmisten ei pitäisi tukea datataloutta vaan datatalouden ihmistä, sivistystä. Pitäisi pohtia, ketkä datataloudesta hyötyvät ja ketkä kärsivät, ketkä dataan pääsevät käsiksi, ketkä eivät.

”Datatalous tarvitsee rinnalleen humaanin ja ihmislähtöistä sivistystä, jotta muun muassa osallisuus, reiluus ja eettiset näkökulmat tulevat huomioiduksi. Parhaimmillaan hyvä datatalous edistää myös ekososiaalisen sivistyksen keskeisiä tavoitteita”, totesi hallintokoordinaattori Viljami Wiirilinna Kansalaisopistojen liitosta.

”Datatalous tarvitsee rinnalleen humaanin ja ihmislähtöistä sivistystä, jotta muun muassa osallisuus, reiluus ja eettiset näkökulmat tulevat huomioiduksi. Parhaimmillaan hyvä datatalous edistää myös ekososiaalisen sivistyksen keskeisiä tavoitteita.”

Tehokkuusajattelu jyllää myös kouluissa ja yliopistoissa

Samanlainen tehokkuus- ja hyötyajattelu, joka on hallinnut keskustelua taloudesta, näkyy myös sivistyksen kenties vankimassa linnakkeessa, yliopistoissa. Viime vuosien aikana on tullut tavaksi, että tiede ja tutkijat nousevat tasaisin väliajoin esiin jonkinlaisina edistyksen tulppina. ”Kaiken maailman dosentit” ja ”perustuslakitalubanit” hidastavat yhteiskunnan kehitystä. Etenkin humanistisen tutkimuksen tarpeellisuutta kyseenalaistetaan säännöllisesti. Kyse ei ole vain somehuutelijoista, vaan tällaisia puheenvuoroja ovat käyttäneet niin ministereit kuin päätoimittajatkin. Esimerkiksi Iltalehden päätoimittaja Perttu Kauppinen kirjoitti tiederahoituksen priorisoinnista syyskuussa 2021 näin:

”Suomen taloudellinen menestys ja hyvinvointivaltion perusta rakentuvat tutkimuksen ja tuotekehityksen varaan, sillä uudet innovaatiot ja osaamisen lisääntymisen nostavat työn tuottavuutta ja luovat uusia työpaikkoja, yrityksiä ja vientituotteita.

Tältä kannalta tärkeintä olisi löytää ja rahoittaa yliopistoissa sellaisia tutkimushankkeita, joiden tuloksia voidaan jalostaa, kaupallistaa ja hyödyntää yrityksissä tai jotka synnyttävät itsessään yritystoimintaa.

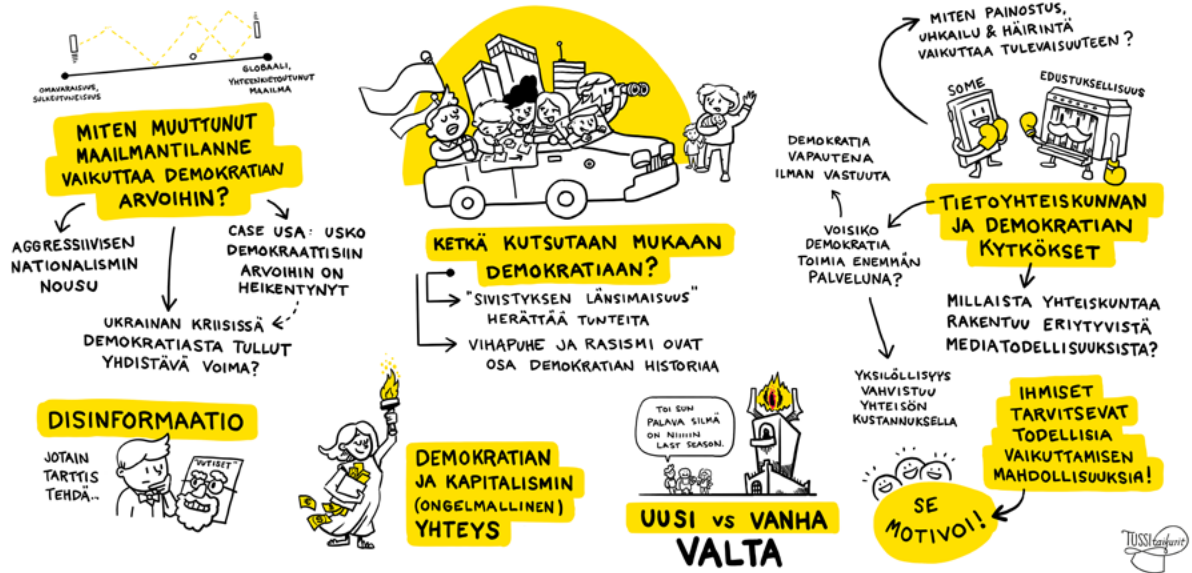
Tämä pitää pitää mielessä, kun tiedesäästöjä kohdennetaan. Jos tutkimusrahoja on valtion rahapulassa säästettävä, rahoitettavat hankkeet tulisi priorisoida nykyistä paremmin.”

Tiedettä, etenkin perustutkimusta, jota lähtökohtaisesti ei tehdä konkreettinen hyöty tai taloudellisesti jalostettava sovellus mielessä, rahoitetaan pääosin verovaroilla. Silloin se ei voi myöskään olla julkisen kritiikin ulkopuolella. Tieteen vapaus on kuitenkin kirjattu Suomen perustuslakiin ja yliopistolakiin, ja toisaalta hyödynkin näkökulmasta pikavoittojen tavoittelemisen tutkimuksessa on luultavasti lyhytnäköistä.

Kuva 5 ja 6. Sivistys muutoksessa -keskusteluissa tarkasteltiin sivistyksen suhdetta aikamme suuriin kehityskulkuihin: datatalouteen, demokratiaan ja ekologiseen jälleenrakennukseen. Tussitaikureiden laatimissa kuvakoosteissa summataan keskustelujen antia.

Kuvan tekijä: Eero Saarikoski, Tussitaikurit

Sivistys muutoksessa: tulevaisuuden demokratian ihanteet 10.3.2022

Sivistys muutoksessa: ekologinen jälleenrakennus 11.3.2022

”On monia selitysmalleja ja monet asiat voivat olla totta yhtä aikaa. Asioita vain pitäisi osata reflektoida. Haluaisin nähdä esimerkiksi kasvatustieteilijät ja filosofit nykyistä vahvemmin sanoittamassa näitä asioita yhteiskunnallisessa keskustelussa.”

”On ongelmallista penätä uudelta tutkimustiedolta hyötyä saman tien tai numeerisesti. Suhteellisuusteorian sovellus, gps-paikannus, keksittiin 100 vuotta teorian kehittämisen jälkeen. Aikajanaat ovat pitkiä, ja tulisi päästä eroon tarpeesta kontrolloida ja ennakoita hyötyä”, kulttuurisen äänentutkimuksen dosentti Taina Saarikivi sanoi haastattelussa Sitran verkkosivuilla.

Sama lyhytnäköinen kärsimättömyys, hyödyn haikailu ja ihmistieteiden sivuuttaminen on häirinnyt myös Kvs-säätiön Nina Hjeltiä. Esimerkiksi koulujen digitalisatiossa on hänen mukaansa edetty monesti väärässä järjestyksessä. Kouluihin on hankittu tietokoneita ja tabletteja hoppuillen – täytyy tehdä digivallankumous ja äkkiä etteivät lapset tipu kehityksen kelkasta! Ajatukselle ei Hjeltin mukaan kuitenkaan löydy tieteen antamaa pohjaa.

”Esimerkiksi Pisa-menestyksen myötä koulusta ja kasvatuksesta on tullut vähän kaikkien temmelyskenttä, kaikilla on omat mielipiteensä. Tutkimustiedon ja sekä alalla toimivien asiantuntijoiden yli kävellään helposti.”

Kvs-säätiön kesällä 2022 avattava Sivistys ja oppimisen tiedekeskus Soppi esimerkiksi pyrkii tuomaan vastapainoa luonnontieteille, jotka tieteen kentällä usein hallitsevat. Ei niitä kyseenalaistamalla, vaan muistuttamalla, että dualistinen jako koviin luonnontieteisiin ja pehmeisiin ihmistieteisiin ei vastaa todellisuutta. Molemmille on tilaa.

”On monia selitysmalleja ja monet asiat voivat olla totta yhtä aikaa. Asioita vain pitäisi osata reflektoida. Haluaisin nähdä

esimerkiksi kasvatustieteilijät ja filosofit nykyistä vahvemmin sanoittamassa näitä asioita yhteiskunnallisessa keskustelussa”, Hjelt sanoo.

Talous ja sivistys eivät ole vastavoimia

Ihmiset eivät tule ikinä olemaan kaikesta samaa mieltä. Ajatuskin on pelottava, moniäänisyyttä tarvitaan. Sivistys voi auttaa meitä selviytymään erimielisyyksien kanssa, mutta kokonaan sivistys ei tule niitä poistamaan, Severi Hämäri sanoo.

Suomalainen sivistyskeskustelu on Hämäriin mielestä varsin hyvällä tolalla, ja hän antaa Sivistys+-projektille kiitosta siitä, että sen ansiosta keskustelua käydään entistä enemmän sivistystermistöllä, sen sijaan, että keskustelu jäisi epämääräiseksi ja epäsuoraksi. Sivistyskeskustelussa jää hänen mukaansa silti helposti piiloon keskeisiä aiheita, koska ne näyttävät esimerkiksi taloudellisina, juridisina tai byrokraattisina kysymyksinä.

Hämäri viittaa Kriittisen korkeakoulun pitkäaikaiseen toiminnanjohtajaan, filosofi Eero Ojaseen, jonka mukaan sivistysvaltiossa pitäisi aina mitata, millaisia vaikutuksia päätöksillä on sivistykseen.

”Esimerkiksi keskusteluun työllisyydestä tai työttömien asemasta voi sisältyä sisällöllisiä ulottuvuuksia, joita ei tunnusteta. Kun sanotaan, että työnhakijalla ei ole oikeanlaista osaamista, pitäisi tarkastella, mitä se tarkoittaa sivistyksen kannalta, sen sijaan että asiaa tarkasteltaisiin vain kansantaloudellisena kysymyksenä.”

Välillä keskustelussa talous ja sivistys näyttävät toistensa vastavoimina. Niin yksinkertainen maailma ei kuitenkaan Hämäriin mukaan ole. Voidaan tehdä sellaista talouspolitiikkaa, joka huomioi sivistykselliset arvot, tai sellaista, joka ei huomioi. Taloudelliset mittarit vain helposti vievät kaiken huomion. Jos katsotaan vain bruttokansantuotteen tai vaihtotaseen muutosta

voidaan erehtyä ajattelemaan, että ne ovat yhtä kuin todellisuus – kuva siitä, miten asiat Suomessa ovat.

”Silloin on tehty valtava ajatteluvirhe. Talous on tärkeä työväline asioiden ymmärtämiseen ja mittaamiseen, mutta todellinen asia ei ole kansantaloudellinen malli, vaan ihmiset ja asiat ja prosessit, jotka oikeasti ovat olemassa ja tapahtuvat. Jos tuijotetaan ilmiön tarkastelun sijaan vain mittaria ja ajatellaan, että se on todellisuus, voidaan päätyä tosi pahasti eksyksiin”, Hämäri sanoo.

Siksi täytyisi käydä yhteiskunnallista keskustelua: rohkeasti, ennakkoluulottomasti ja avoimesti. Jos sivistystä katsotaan vain nykyhetken tai menneisyyden perspektiivistä, jää näkemättä, mitä se voisi tarkoittaa tulevaisuudessa. Silloin jää myös helposti huomaamatta, mikä kaikki pohjimmiltaan onkaan keskustelua sivistyksestä.

Järjestöt ovat löytämässä sivistyskeskustelun uudelleen

Keskustelua sivistyksestä ei kaivata ainoastaan julkisuudessa, kuten sanomalehtien palstoilla, keskusteluohjelmissa ja sosiaalisessa mediassa. Myös sivistystoimijoiden, kuten järjestöjen ja organisaatioiden, pitäisi käydä sitä itse. Monella järjestöllä on juuret jo 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, jolloin puhuttiin häpeilemättä kansanvalituksesta ja kansan sivistämisestä. Sitten sivistys on jäänyt ainakin käsitteenä monen toiminnassa sivuun. Näin ei kuitenkaan tarvitsisi olla.

Sivistys+-projektin aikana monissa järjestöissä on käyty keskustelua siitä, mitä sivistys niiden toiminnalle oikeastaan tarkoittaa. Asia on saattanut alkaa hahmottua,

kun sivistystä on katsottu arvojen ja arvokeskustelun kautta. Niissä järjestöt kokevat olevansa vahvoilla – ne eivät vain olleet yleensä yhdistäneet arvokeskustelua sivistyskeskusteluun, vaikka juuri arvoista sivistyksessä on kysymys. Tätä kautta on voinut löytyä myös oma rooli sivistyskeskustelijana.

Sama pätee oikeastaan kaikenlaiseen keskusteluun sivistyksestä. Sitä kyllä käydään kaikkialla, mutta keskustelijat eivät itse miellä keskustelevalansa nimenomaan sivistyksestä.

”Sivistyksestä keskustellaan koulun vanhempainillissa opettajan ja vanhempien kesken tai kun opettaja keskustelee lapsen kanssa hänen henkilökohtaisista tavoitteistaan. Tai kun luetaan sanomalehdestä opiskelijavalinnoista ja mietitään puolison kanssa, miten tämä vaikuttaa omiin lapsiin tai omaan kiinnostukseen kouluttautua uuteen ammattiin. Tämä on kaikki sivistyskeskustelua”, sanoo Kriittisen korkeakoulun puheenjohtaja Severi Hämäri.

Vaikka sivistyskeskustelua siis käydään paljon enemmän kuin voisi äkkiseltään ajatella, tärkeää on Hämärin mukaan myös keskustella nimenomaan sivistyksestä. Miten ihmiset voivat sivistyä, mitä kouluissa tapahtuu, mitä ihmiset tarvitsevat inhimillisessä kasvussaan läpi elämän? Sivistystä pitäisi Hämärin mielestä ajatella laajempuna asiana kuin kasvatuksena ja koulutuksena. Se on ihmisen toimintaa ohjaava käsite ja tapa ajatella.

”Vaikka emme ajattelisi sivistystä ja keskustelisi siitä, me muodostamme silti ohjaavia ideaaleja, jotka vievät meitä mihin suuntaan vievätkään. On täysin mahdollista, että vahvimpana ohjaavana ideaalina on nyt talouskasvu. Tämä ideaali ei välttämättä kuitenkaan johda ihmisen, yhteiskunnan ja ihmiskunnan kehittymiseen, vaan se voi muodostaa uhkan aidon globaalien sivistyksen toteutumiseksi”, Hämäri sanoo.

”Se, että sivistyksestä järjestetään keskustelua, on itsessään tärkeä asia.”

” Se, että sivistyksestä järjestetään keskustelua, on itsessään tärkeä asia.”

INDIVIDUALIST
EXTRACTIVE
ATTENTION
SURVEILLANCE
CAPITALISM

Uudenlaisen sivistystyön vahvistuminen

Sivistystyöllä on Suomessa pitkät perinteet, mutta monet perinteisetkin sivistystoimijat ovat vuosien mittaan unohtaneet tekevänsä juuri sivistystyötä. Nyt esimerkiksi museoissa ja järjestöissä on suunnattu katseet kestävään tulevaisuuteen, jonka rakentamiseen tarvitsemme sivistystä.

Antti Jauhiainen

”Uudenlainen sivistystyö on vasta syntymässä”

Kansalaisaktivisti Antti Jauhiainen näkee sivistystyön hitaana puurtamisena osana sukupolvien ketjua. Yksilö tai yksi sukupolvi ei pysty ratkaisemaan kaikkia maailman ongelmia.

”Olen edistyskriittinen: näen maailman enemmän etu- ja takapakkia ottavana sekasotkuna kuin tasaisesti etenevänä kehityksenä. Jossain asiassa edistytään, ja toisessa voi tulla takapakkia.

Vanhassa sivistysajattelussa oli paljon ongelmia. Se oli tiettyjen väestönsien kontrollissa ja kaanoniltaan hyvin valkoinen ja Eurooppa-keskeinen. Esimerkiksi empatia tai eri ihmisryhmien huomiointi ovat nykyisin paremmalla tolalla kuin ennen. Yleissivistykseksi koetaan, ettei oleta ihmisestä asioita tämän taustan perusteella.

Samaan aikaan näen, miten moni muu asia oli ennen paremmin. Esimerkiksi työväenluokan sivistysmateriaalit, joita hyvin matalasti koulutetut ihmiset käyttivät itsensä sivistämiseen viime vuosisadan alussa, ovat todella korkeatasoisia. Kun kirjoitimme Hyvinvointivaltion vastaisku -kirjaa (Otava 2017, yhdessä Joonas-Hermannin Mäkisen kanssa) viitisen vuotta sitten, katsoimme 1970-luvun ajankohtaisohjelmien keskusteluita. Ne olivat nykyisiin huuto-A-talkkeihin verrattuna huomattavan rauhallisia. Silloin uskallettiin käsitellä televisiossa todella monimutkaisiakin asioita parhaaseen lähe-tysaikaan.

Nykyajan ongelma on se, että maailmasta on tullut hyvin monimutkainen, mutta samalla ihmisten kyynisyys on lisääntynyt.

”Minun totuuteni” -ajattelu vahvistuu ja usko tiedon merkitykseen heikentyy. Ne ovat myrkyä sivistyneelle asioiden punnitsemiselle. Ihmisten on vaikea erottaa sitä, että oma näkökulma on aina vajavainen. Sivistyksen tarkoitus on luoda yhdessä sellainen pohja, josta ihminen voi oppia.

Teen itse työtä demokraattista ja ekologisesti kestävästä osallisuustaloudesta edistävän Parecon Finland -järjestön parissa. Suhtaudun kriittisesti vallitsevaan ajatusmalliin, jossa markkinatalous on otettu kyseenalaiseksi osaksi sivistystä ja ajateltu, että kaikki asiat paranevat väijäämättä sen puitteissa. Tämä on vanhaa sivistyskäsitystä, joka on perinteisesti ollut hyvin talous- ja edistysuskovaista. Se ei ole kyennyt käsittelemään asioita eri näkökulmista.

Edistysajattelu voi olla vaarallistakin, jos se yhdistetään hyvin yksilökeskeiseen kansalaisyhteiskuntaan, jossa jokainen on oikeutettu omaan voimakkaaseen tulkintaansa asioista ja jossa kaikki tulkinat kilpailevat keskenään. Silloin luovutaan ehkä ajatuksesta, että voisimme yhdessä ajan myötä rakentaa yhteisen totuuden ja todellisuuden – varmasti epätäydellisen, mutta jollakin tapaa yhdessä luodun.

Jos yhteistä totuutta ei ole, me kaikki olemme vain subjekteja ajatusten markkinaluokalla. Silloin on subjektin valta-asemasta

kiinni, mikä on totta. Kuka on voimakkain, kenellä on eniten seuraajia somessa tai eniten rahaa – kenellä on paras show. Tämä on ajatus, jota perinteinen valistusajattelu lähti kumoamaan. Että totuuden ei pitäisi määräytyä vain sen perusteella, mitä kuningas tai Raamattu on sanonut.

Ajattelen, että uudenlainen sivistystyö on vasta syntymässä, ja siinä pitäisi sitoutua johdonmukaisesti demokraattisiin arvoihin. Nykymaailmaa leimaa se, että kaikki kiihtyvät koko ajan, asiat tapahtuvat nopeassa tahdissa ja ihmiset ovat kärsimättömiä.

Kirjoitin Voima-lehteen jutun siitä, että kenen tahansa ilmastonmuutoksesta huolestuneen pitäisi muistella 1800-luvun fennomaaneja. On hurja ajatus, että suurin osa sen ajan toimijoista, aina Snellmanista lähtien, ei ikinä nähnyt itsenäistä Suomea. He tekivät koko ikänsä töitä itsenäisten instituutioiden ja suomen kielen puolesta

haaveillen siitä, että Suomi voisi olla itsenäisen valtion muiden joukossa.

Nykyajattelussa on hirveän myrkyllistä ja lamaannuttavaa, että kaikki tuntuu olevan yhden ihmisen vastuulla. Jokainen teko on valtava – minun käsissäni on koko universumin kohtalo. Se on valheellinen ja egoistinen tapa katsoa asioita.

Olen mukana erilaisissa kansalaisliikkeissä ja aktivismissa, viimeksi Elokäpänassa. Koen, että toiminnasta on kadonnut osa aiemmasta kärsimättömyydestä ja huolimattomuudesta. Tietty vakavuus siitä, miten tärkeiden asioiden kanssa olemme tekemisissä, on nostanut päätään. Ilmastonmuutoksen myötä on myös selvää, että talouksia ja yhteiskuntia joudutaan suunnittelemaan aiempaa enemmän.

Toivon, että tästä seuraa keskustelu, jossa suunnitteluun etsitään demokraattisia ratkaisuja. Osin toivon tätä arvopohjani takia; osin siksi, että demokraattiset ratkaisut ovat tehokkaampia, koska keskitetyllä suunnittelijalla ei voi millään olla riittävää kokonaiskuvaa. Olen jopa vähän yllätynyt siitä, miten markkinaintoileva näkökulma on vähentynyt.

Itse liputan sellaisen sivistyskäsityksen puolesta, että kukaan ei tiedä kaikkea ja me kaikki olemme ratkomassa asioita yhdessä. Ilmastonmuutos tulee olemaan valtava projekti, joka jatkuu kaikkien elossa olevien iän ajan, ja siivoustalkoot jatkuvat vielä sen jälkeen. Tämä on hyvä oivaltaa. Silloin katoaa uusliberalistinen kiire ja hössötys ja egoismi. Olemme vain osa sukupolvien ketjussa.”

Antti Jauhiainen on demokraattista ja ekologisesti kestävä osallisuustaloutta edistävän Parecon Finlandin puheenjohtaja, kirjailija ja aktivisti. Siviilityössä hän toimii luokanopettajana Kallion ala-asteen koulussa Helsingissä.

Mahtaako olla paikkaa, joka olisi ankkuroitunut menneisyyteen vahvemmin kuin museo? Siellä kappale menneisyyttä pyritään säilömään sellaisessa muodossa kuin se on alkujaan ollut, suojaamaan ajan hampaalta. Esineet vitriineissä, lasin taakse säilötyt maalaukset – ne kertovat nykypäivän ihmisille elämästä sellaisena kuin se on joskus ollut.

Entä jos museot kertoisivat menneen lisäksi myös tulevasta? Tälle ajatukselle perustuu Sivistys+-projektin rahoittama Dynamo-hanke. Hankkeessa kehitettiin dynaamisen museon konseptia, joka ei rakennu vain menneisyyden dokumentoinnille vaan myös mahdollisten tulevaisuuksien kuvittelulle. Dynaamisessa museossa päämääränä ei ole vain haalia kokoelmia, vaan vaikuttaa ihmisiin tässä ajassa. Konsepti, jonka päälle Dynamo-hanke on rakentanut, pohjaa Metsämuseo Luston kehittämisjohtajan Leena Paaskosken tutkimukselle ja on ollut jo aiemmin käytössä Lustossa. Luston lisäksi hankkeessa olivat mukana Itä-Suomen yliopisto ja Tulevaisuuden tutkimuskeskus.

Dynamo-hankkeen johtajan, Turun yliopiston Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen varajohtajan, dosentti Katriina Siivosen mukaan juuri museot ovat erinomaisia paikkoja pohtia tulevaisuutta, koska niiden toiminta perustuu valmiiksi ajassa tapahtuvan muutoksen ymmärtämiseen. Perinteisen kokoelmatyön merkitys ei siis pienene tulevaisuuden kuvittelun kustannuksella. Sen sijaan kokoelmat mahdollistavat ajassa liikkumisen. Kun ymmärretään menneisyyttä, voidaan vaikuttaa myös nykyhetkeen ja sitä kautta tulevaisuuteen.

”Museot ovat kaikille avoimia paikkoja, ja myös henkisesti avoimia: niissä ovat läsnä erilaiset ajattelutavat, tarinat ja moninaisuus. Museolla on ymmärrystä siitä, millä tavoin muutos on aikaisemmin tapahtunut ja miten ihmiset ovat aikaisemmin toimineet muutostilanteissa”, Siivonen sanoi haastattelussa Sitran verkkosivuilla maaliskuussa 2021.

Tulevaisuusperintöverstaassa hypitään aikakaudesta toiseen

Osana Dynamo-hanketta ja dynaamisen museon konseptia museoiden käyttöön on kehitetty uutta museopalvelua, tulevaisuusperintöverstaasta. Tulevaisuusperintöverstaassa on Katriina Siivosen kehittämä ajatus, jonka kehitystyötä Dynamo-hanke on jatkanut. Verstaaseen osallistuvat ihmiset hyppivät nykyisyydestä menneisyyteen, sieltä tulevaisuuteen ja palaavat lopuksi nykyhetkeen. Ideana on oivaltaa, että menneisyys on täynnä toteutumattomia tulevaisuuksia ja tulevaisuus täynnä mahdollisia tulevaisuuksia. Menneisydessä tehdyt valinnat näkyvät nykyhetkessä ja nykyhetkessä tehdyt valinnat tulevaisuudessa.

Verstaassa voidaan esimerkiksi miettiä uutisotsikoita vuodelta 2122, valita niistä tavoiteltavimmat ja palata sitten nykyaikaan miettimään, minkälaisia tulevaisuuksia tässä hetkessä tekemämme valinnat mahdollistavat ja mitä sulkevat pois. Lopuksi osallistujat – jotka voivat olla esimerkiksi omien alojensa ammattilaisia tai ihan tavallisia museovieraita – jakavat ajatuksensa kaikkien kesken: mitä ajatuksia on noussut mieleen, mikä niihin johti, ajattelemmeko tulevaisuudesta nyt eri tavalla kuin ennen verstaasta.

Kyse ei ole pelkästä ajatusleikistä ja keskustelutuokiosta. Verstaassa käyty keskustelu ja reflektointi luovat *tulevaisuusperintöä*. Se on yhdenlaista aineetonta kulttuuriperintöä – kuten tietoja, taitoja ja maailmankuvia – jonka avulla voi rakentaa nykyistä kestävämpää tulevaisuutta. Tulevaisuusperintöä voi olla esimerkiksi ihmisten suhde luontoon. Kulttuuriperintöä voi olla myös ajatus ihmisestä luonnon herrana tai naisesta miehen palvelijana. Tulevaisuusperinnöksi tällainenkin kulttuuriperintö voi kuitenkin muuttua, jos sen haitallisuus tunnustetaan ja sitä kautta pyritään rakentamaan parempaa maailmaa.

Museo voi tallentaa verstastyöskentelyn tuloksia esimerkiksi äänitteinä, valokuvina tai muistiinpanoina. Dynaaminen museo herättelee ihmisiä ajattelemaan ja palvelee siten myös kestävään tulevaisuuteen tähyävää sivistystä.

Dynamo-hankkeessa luodut dynaamisen museon ja tulevaisuusperintöverstaan konseptit ovat vapaasti kaikkien museoiden käytettävissä. Alustavasti näyttää siltä, että tulevaisuuteen katsovalla museolla voi olla valoisa tulevaisuus: Kun Museoviraston järjestämällä Museoalan teemapäivillä vuonna 2020 kysyttiin museoalan ammattilaisilta, voisiko heidän museonsa toimia dynaamisena museona, 61 prosenttia osallistujista vastasi kyllä, 27 prosenttia ehkä ja 12 prosenttia en tiedä. Kukaan ei vastannut kielteisesti. Vastaajia oli vain 25, mutta tämäkin kertoo mielenkiinnosta.

Sana *museo* juontaa juurensa kreikan kielestä, sanasta *mouseion*, jolla tarkoitettiin mietiskelyyn pyhitettyä paikkaa, ”muusien istuinta”. Dynaamisen museon voi siis katsoa tuovan museon sen etymologisille juurilleen.

Museoilta odotetaan rohkeutta

Dynamo-hanke on hyvä esimerkki uudenlaisesta sivistystyöstä, jota Sivistys+-projekti on pyrkinyt vahvistamaan. Se rakentaa vanhalle pohjalle mutta katsoo tulevaisuuteen ja etsii uudenlaisia yleisöjä ja yhteistyökumppaneita sekä uudenlaisia tapoja ajatella.

Tulevaisuusperintöverstasta pilotoitiin vuosina 2020 ja 2021 kymmenessä verstastapahtumassa, joita järjestettiin Suomen maatalousmuseo Sarkassa, Tekniikan museossa, Tiedekeskus Heurekassa, Suomen valokuvataiteen museossa, Designmuseon ja

Arkkitehtuurimuseon A&DO-hankkeessa, Varkauden museoissa ja Luonnontieteellisessä keskusmuseo Luomuksessa. Tulevaisuusperintöverstaiden teemat oli valittu kunkin museon omien aihepiirien mukaan, kaikki käsittelivät kestävyyskriisin ratkaisemista ja kestävää tulevaisuutta.

Tällainen työ ei oikeastaan ole mitään ekstraa, vaan tulevaisuudessa sitä myös odotetaan museoilta. Opetus- ja kulttuuriministeriön vuonna 2018 julkaisemassa museo- poliittisessa ohjelmassa linjataan museoalan tavoitteita vuodelle 2030. Ohjelmassa on muun muassa listattu museoalan arvot vuodelle 2030. Niitä ovat yhteisöllisyys ja vuorovaikutteisuus, luotettavuus ja jatkuvuus, moniäänisyys ja demokratia sekä rohkeus ja ennakkoluulottomuus:

”Museot ovat mahdollistajia. Museot elävät ajassa, ovat valmiita muutokseen ja auttavat ihmisiä rakentamaan hyvää tulevaisuutta. Museot ovat luovia, kokeilevia, riskejä ottavia ja uusille ajatuksille avoimia organisaatioita.”

Samaan suuntaan museoita ja muita kulttuurilaitoksia tulee ohjaamaan myös tekeillä oleva kulttuuriperintöstrategia, jonka taustatyössä myös Sivistys+ on ollut mukana. Strategian valmistelijat luovuttivat ehdotuksensa opetus- ja kulttuuriministeriölle toukokuussa 2022. Ehdotus tarkastelee kulttuuriperintöä otsikkonsa mukaisesti ”voimavarana kestäväälle tulevaisuudelle ja hyvälle elämälle”.

”Historia- ja kulttuuriperintötiedon avulla voidaan vahvistaa kykyä kuvitella sellaista, mitä ei vielä ole. Ajallinen perspektiivi yhteiskunnalliseen muutokseen osoittaa, että asiat olisivat voineet mennä myös toisin. Ymmärrys menneestä tukee ymmärrystä tulevaisuudesta mahdollisuuksien horisontina: uhkiin vastaamisen lisäksi voidaan löytää tavoiteltavia tulevaisuuksia. Mahdollisuuksien hyödyntämiseksi on tarpeen vahvistaa kulttuuriperintöön liittyvää tutkimusta ja kulttuuriperintötiedon käyttöä päätöksenteon tukena”, ehdotuksessa todetaan.

” *Museot elävät ajassa, ovat valmiita muutokseen ja auttavat ihmisiä rakentamaan hyvää tulevaisuutta.* ”

Taidemuseokin käyttää valtaa

Omaa museorooliaan on katsonut uudelleen myös Ateneumin taidemuseo. Se järjesti marras–joulukuussa 2021 Ajan ja vallan näkökulmia -keskustelutarjan osana Sivistys+-projektia. Mitkä ilmiöt ovat muokanneet 1900-luvun taidetta? Voiko taide auttaa siirtymään ihmiskeskeisestä ajasta luontokeskeiseen sivistykseen? Miten museo voi ottaa taidekokoelmillaan huomioon eri yleisöjen tarpeet aiempaa moniulotteisemmin? Muun muassa tällaisia kysymyksiä keskusteluissa käytiin läpi. Keskustelijoina oli eri alojen taiteilijoita, tutkijoita ja muita asiantuntijoita.

Ateneumin johtajan Marja Sakarin mukaan myös museoiden on oltava mukana miettimässä, millaiset hyvän elämän mahdollisuudet jätämme tuleville sukupolville. Museoilla on tässä erityinen rooli, sillä ne toimivat siltana menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välillä.

”Muistiorganisaation arvo perustuu siihen, että ylläpidämme jatkumoa ja ymmärrystä siitä, miksi olemme juuri tässä nyt”, Sakari sanoi haastattelussa Sitran verkkosivuilla tammikuussa 2022.

Theodor Höijerin suunnittelema Ateneumin rakennus valmistui vuonna 1887 ja avautui yleisölle vuonna 1888. Tuolloin Suomi vasta tavoitteli itsenäisyyttä. Sen kokoelmat ovat rakentuneet pitkälti tämän kansallisuutta korostavan narratiivin varaan. Monet Ateneumissa esillä olleet ja olevat

teokset ovat osa suomalaisen kulttuurin ydintä: Akseli Gallen-Kallelan Sammon taonta, Helene Schjerfbeckin omakuvat, Eero Järnefeltin Raatajat rahanalaiset ja niin edelleen. Ne eivät kuitenkaan kerro koko totuutta suomalaisesta taiteesta. Kaikkia teoksia museoihin ei ole hankittutai ainkaan ripustettu esille. Syytä on huomioida sekin, ketkä taidetta ovat ylipäänsä päässeet tekemään: suomalaisen taiteen kaanon on pitkälti miehinen.

”Kun nyt Suomi on hyvin monikulttuurinen, pitää miettiä, miten saadaan ihmiset kiinnostumaan Ateneumista ja miten he saavat tarttumapintoja vanhastakin taiteestamme. Museot eivät voi olla saarekkeita, jotka kertovat sovittuja, vakiintuneita historioita”, kertoi Ateneumin kokoelmista vastaava intendentti Timo Huusko haastattelussa Sitran verkkosivuilla tammikuussa 2022.

Ateneum suljettiin remontin takia maaliskuussa 2022, ja se avataan uudelleen alkuvuodesta 2023. Tuolloin esillä on kokonaan uudistettu kokoelmanäyttely, jonka teemat tulevat olemaan samoja kuin Ajan ja vallan näkökulmia -keskustelutarjassa. Esimerkiksi moniäänisyyteen liittyvät teemat tulevat nousemaan aiempaa suuremmin esiin vaikkapa taiteen ripustuksissa, teosten esittelyissä ja museon verkkosivuilla. Museokävijöille saatetaan kertoa, miten ulkomalaisia tai köyhiä on katsottu suomalaisessa taiteessa tai miten sääty-yhteiskunta on luonut vallan rakenteita. Tällä tavalla museo käyttää valtaansa sivistystoimijana, ja valtaa on myös taiteella.

”Taide voi antaa uusia näkökulmia ja nyrjäyttää valmiita käsityksiä. Itse taidekokemus saattaa tuottaa elämyksiä, jotka oikeasti muuttavat ihmisen ajattelumaailmaa”, Marja Sakari sanoi.

”Taide voi antaa uusia näkökulmia ja nyrjäyttää valmiita käsityksiä. Itse taidekokemus saattaa tuottaa elämyksiä, jotka oikeasti muuttavat ihmisen ajattelumaailmaa”

Solmukohtatoimijat jalkauttavat uudet ajatukset

Viheliäiset ongelmat ovat koko ihmiskunnan yhteisiä ongelmia. Järjestöissä ongelma on yleisesti ottaen tiedostettu paremmin ja pidempään kuin suuren yleisön piirissä, mutta uudenlainen ajattelu saattaa silti olla vasta alkutekijöissään. Tähän vaikuttavat esimerkiksi sivistystoimijoiden omat, arkiset reunaehdot, jotka rajaavat niiden toimintaa. Työnkuva, niukka rahoitus sekä jäsenten määrä ja ikäjakauma voivat pakottaa pitämään katseen niin tiukasti lähitulevaisuudessa, että uudet, transformatiiviset ajatukset jäävät näkökentän ulkopuolelle.

Sivistys+-projektissa on pyritty löytämään sivistyskentältä niin sanottuja asiantuntijatasoisten solmukohtatoimijoiden, jotka pystyvät edistämään ja ylläpitämään uudenlaista sivistystyötä ja laajentamaan sivistysnarratiivia. Solmukohtatoimijalla tarkoitetaan sellaista toimijaa, jolla on keskeinen tai potentiaalisesti tärkeä vaikuttajan rooli sivistystoimijoiden verkostossa. Ideana on, että solmukohtatoimijat ja niiden asiantuntijat omaksuvat ensin uusia ajatuksia ja toimintatapoja osaksi omaa toimintaansa. Sitten ne alkavat siirtää niitä eteenpäin muille sivistystoimijoille, jotka taas vaikuttavat suureen yleisöön eli meihin tavallisiin suomalaisiin. Yksi tällainen solmukohtatoimija on juuri Dynamo-hanke, joka on tavoittanut museokentän laajasti. Yksittäisillä museoilla taas on paras tuntuma omiin yleisöihinsä ja sidosryhmiinsä.

Toinen esimerkki solmukohtatoimijasta on suomalaisten kehitysjärjestöjen kattojär-

jestö Fingo ry. Sivistys+-projekti ja ulkoministeriö ovat rahoittaneet sen koordinoimaa Globaalin sivistyksen edelläkävijät -hanketta, joka on koostunut eri toimijoita yhteen vertaisoppimaan ja kehittämään keinoja edistää globaalisti kestävä ja oikeudenmukaista tulevaisuutta sivistyksen, kasvatuksen ja kansalaisvaikuttamisen keinoin. Osana hanketta on perustettu moniääninen globaalin sivistyksen verkosto, joka kerää toimijoita yhteen oppimaan ja jakamaan osaamistaan vielä hankkeen päätyttyäkin.

”Meillä on eri toimijoiden kanssa yhteisiä tavoitteita, mutta aina emme ole kohdanneet tai löytäneet toisiamme. Hanke on ollut merkittävä siinä, että olemme päässeet tekemään yhteistyötä. Myös tutkija-toimijayhteistyö on hankkeen aikana vahvistunut”, projektipäällikkö Anna Kivimäki-Pelluz kertoo.

Sitran rooli on ollut rahoittaa ja tukea solmukohtatoimijoina sekä toimia eräänlaisena megafonina: nostaa aiheita esiin, tarjota foorumeita ja tuoda eri alojen toimijoita yhteen. Sivistystoimijoita tuotiin yhteen myös keväällä 2021 Sivistyksen tulevaisuushautomo -hankkeessa, johon kutsuttiin sekä sivistyskentän konkareita että uudempia toimijoita. Kolmesta sessiosta koostuneessa vertaisprosessissa olivat mukana Vapaa Sivistystyö, KSL-opintokeskus, Eettisen kaupan puolesta, Seta, Talous ja nuoret TAT, ANTI-festivaali, Aktivistimurrot, Parecon Finland, Pääkaupunkiseudun Kierrätyskeskus, Kirkkonummen kunnan vapaa-aikapalvelut, Maata pitkin matkustavat, Suomen Partiolaiset, Uudenmaan Martat sekä Ajatuspaja Visio. Sessioissa käsiteltiin sivistyksen tulevaisuutta ja olemassa olevia vahvuuksia, tulevaisuuden kuvittelua sekä mahdollisuuksiin tarttumista.

Osallistujien kirjo oli tarkoituksella monimuotoinen, ja välttämättä esimerkiksi Marttoja tai kierrätyskeskuksia ei ole tavattu nähdä sivistystoimijoina alkuunkaan – osoitus uudenlaisen sivistysajattelun tarpeesta sekin. Kuitenkin sivistyskeskustelua käydään lähes kaikkialla, ja sitä tarvittaisiin lähes kaikkialla.

” Meillä on eri toimijoiden kanssa yhteisiä tavoitteita, mutta aina emme ole kohdanneet tai löytäneet toisiamme. Hanke on ollut merkittävä siinä, että olemme päässeet tekemään yhteistyötä.”

Sivistystyö voi olla jopa kehollista

Kukin toimija katsoo sivistystä omasta näkökulmastaan, joka voi olla jollekin toiselle uusi ja arvokas.

Moniäänisyyttä ja osallisuutta korostetaan esimerkiksi Kuopiossa vuosittain järjestettävässä ANTI-festivaalissa, jossa taiteilijat eri puolilta maailmaa ottavat haltuun julkisia tiloja ympäri kaupunkia ja jossa yleisö pääsee sekä kokemaan teoksia että osallistumaan niihin. ANTI-organisaatiolla on myös muuta toimintaa ympäri vuoden. Sitran verkkosivuille haastateltu ANTI-festivaalin toiminnanjohtaja ja johtava kuraattori Elisa Itkonen korosti myös tulevaisuushautomossa osallistavia menetelmiä, joiden avulla sivistysajattelua voidaan viedä käytäntöön.

”Itselläni on vahvana ajatus siitä, miten tärkeää sivistyksessä on monialaisuus ja moniäänisyys. On siirryttävä pois polarisovasta keskustelusta ja mietittävä, miten pystytään luomaan keskustelua erimielisten ihmisten kanssa. Tulevaisuushautomossa olimme monialainen joukko, mutta monella tapaa myös homogeeninen: valkoisia ja korkeasti koulutettuja. Haluaisin, että keskustelu koskettaa vielä laajempaa ja moninaisempaa joukkoa”, Itkonen sanoi.

Hän myös korosti, että sivistystä ei pidä ymmärtää vain älyllisenä kirjaviisautena. Yhtä lailla sivistys voi olla toimintaa ja osallistumista, samoin kuin taiteeseen voi osallistua vaikkei olisikaan taiteilija.

”Taiteessa sivistystyö voi olla jopa hyvin kehollista. Ihmiset voivat osallistua kaikilla aisteilla taide-elämykseen, joka käsittelee samalla laajempia yhteiskunnallisia ilmiöitä.”

Nykyhetkestä on helppo nähdä menneiden aikojen intressien ja ajattelutapojen vinoumat, mutta omassa ajassa tällaisten trendien tunnistaminen on vaikeampaa. Jotta näkisi kirkkaasti paikkansa nykyhetkessä, on pystyttävä katsomaan sekä menneisyyteen että tulevaisuuteen – kuten esimerkiksi dynaamisessa museossa tehdään.

Samalle ajatukselle perustuu myös kesäkuussa Helsingin Bulevardille avattava Sivistyksen ja oppimisen tiedekeskus Soppi. Sopessa sivistys ei ole kuitenkaan museoiden tapaan osa muuta toimintaa vaan kaiken ydin. Soppeen on tulossa näyttelyn lisäksi esimerkiksi erilaisia äänestyksiä ja gallupeja sekä tulevaisuustuoli, josta voi kirjoittaa kirjeitä menneisyyteen.

Soppea on valmisteltu vuodesta 2021 lähtien Sivistystila-nimellä kulkeneessa Kansanvalistusseuran eli Kvs-säätiön hankkeessa, Sivistys+:n rahoittamissa Sivistystilatyöpajoissa. Niissä koottiin yhteen koulutuksen, kulttuurin ja sivistystyön asiantuntijoita eri aloilta tuottamaan tietoa, näkemyksiä ja kysymyksiä Suomen sivistyksen tulevaisuuden rakentamiseksi. Työpajoissa tehty ajatustyö on pohjustanut Sopen näyttelykäsikirjoitusta, jonka pohjalta näyttelysuunnittelijat Juho Haavisto ja Paula Susitaival ovat marraskuussa 2021 käynnistäneet varsinaisen toteutuksen yhdessä Kvs-säätiön työryhmän kanssa. Käsikirjoituksessa on kolme näkökulmaa sivistykseen: globaali ja suomalainen sivistys ja niiden juuret, sivistyksen tasa-arvo sekä sivistys ja kestävä elämä. Sopen päämääränä on syventää ymmärrystä sivistyksen tilasta, merkityksestä ja tulevaisuudesta suomalaisessa yhteiskunnassa.

Työpajoja ei kuitenkaan järjestetty palvelemaan vain Soppeen fyysisesti tulevaa näyttelyä, vaan niissä on pohdittu sivistyksen roolia laajemminkin. Sopen tarkoitus on

”Nykyhetkestä on helppo nähdä menneiden aikojen intressien ja ajattelutapojen vinoumat, mutta omassa ajassa tällaisten trendien tunnistaminen on vaikeampaa.”

antaa kävijöille erilaisia näkökulmia sivistykseen ja käynnistää heissä omaa pohdintaa, ei kaataa ylhäältä päin tietoa ihmisten päähän. Sopen aihepiirit pitävät sisällään kaikenlaisen suomalaisessa yhteiskunnassa tehtävän sivistystyön: niin kirjastot, museot, aikuisopetuksen, elinikäisen oppimisen, koulutuksen kuin vapaan sivistystyön.

”Sivistystyötä on oikeastaan kaikkialla, missä pyritään yhdessä oppimaan ja toimimaan”, kertoo Sopen tuottaja, elinikäisen oppimisen asiantuntija Nina Hjelt Kvs-säätiöstä.

”Tarkoitus on, että ihmisessä käynnistyy ajatus siitä, että se, miten ajattelemme jostain asiasta, muokkaa todellisuutta. Ihmiskuva, filosofia, se, mitä ajattelemme sivistyksestä, voivat äkkiseltään vaikuttaa abstrakteilta asioilta. Tosiasia kuitenkin on, että niillä on konkreettisia seurauksia. Kun päätämme erilaisista painotuksista, teemme tulevaisuutta.”

Soppi on Nina Hjeltin mukaan herättänyt jo kansainvälistä kiinnostusta. Se on ensimmäinen yhteiskunnallisten ja humanististen tieteiden tiedekeskus Suomessa.

”Meidän on tarkoitus osoittaa yhteiskunnallisten ja humanististen tieteiden konkreettisuus ja arkisuus ja antaa jokaisen kävijän kouraan avaimet ymmärtää, että sivistys ja kasvatus kuuluvat kaikille ihan yhtä paljon kuin luonnontiedenäyttelyn havupuut tai Suomen järvikalat – yhtään väheksymättä meidän upeita luonnontieteellisiä tiedekeskuksiamme.”

Vaikka Sivistystilatyöpajoissa ja pian avattavassa tiedekeskus Sopessa halutaan suunnata katse tulevaan, Hjelt korostaa myös historian merkitystä. Sivistykseen kuuluu eteenpäin katsomisen lisäksi yhtä lailla omien juurien tunteminen. Nykypäivän sivistystoimijatkin voivat Hjeltin mukaan ammentaa historiasta.

”Hirveän vähän ikinä keksitään mitään aivan uutta. Ajatukset tulevat esiin uudestaan ja uudestaan ja ovat edelleen tarkastelun arvoisia.”

Vapaan sivistystyön tehtävä on muuttunut vuosien saatossa

Kansanvalistusseura perustettiin tekemään työtä kansansivistyksen eteen. Kansanvalistusseuran alkuaikoina 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa suomalaisen sivistystyön tavoite oli mahdollistaa sivistys kaikille sukupuoleen ja yhteiskuntaluokkaan katsomatta. Oppivelvollisuuslaki astui voimaan Suomessa vasta vuonna 1921. Vielä pitkään sen jälkeenkin maantiede ja perheiden varallisuus rajasivat monen pääsyä koulutielle. Kirje-, kansan- ja työväenopistot tarjosivat väljän koulutustautua monelle sellaiselle, jolle varsinainen koulutie oli omista opinhaluista huolimatta jäänyt kansakouluun tai vain muutama vuoteen kiertokoulua. Samalla kansanvalistuksella oli myös yhteiskunnallinen tehtävä: rakentaa itsenäinen ja yhtenäinen kansakunta.

Sittemmin kansansivistys on saanut muita yhteiskunnallisia tehtäviä. Sotien jälkeen sivistys valjastettiin palvelemaan hyvinvointivaltion rakentamista ja laajentamista, ja 1980-luvulta alkaen kilpailukykyä. Nyt ollaan taas tilanteessa, jossa sivistyksen yhteiskunnallinen tehtävä ja tapa ajatella sivistystä ovat Hjeltin mukaan muuttumassa. Talouskasvun korostamisen varjopuolet ovat käyneet esiin etenkin ilmastokriisin aiheuttajana ja ylläpitäjänä.

”Kestävä elämä näyttäytyy yhä enemmän välttämättömyytenä. Kysymys ei ole enää mielipiteestä.”

Kaikki eivät vieläkään jaa huolta ilmaston lämpenemisestä, luontokadosta tai ihmisten välisestä epätasa-arvosta. Tai jos jakavatkin, moni katsoo talouskasvun tai perinteisten arvojen ajavan niiden ohi. Tietyt asiat ovat Hjeltin mukaan kuitenkin ”luovuttamattomia sivistysteemoja”: esimerkiksi juuri kestävä elämä, ihmisoikeudet ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Niistä ei voi hänen mukaansa tinkiä, ja sivistyksessä on kyse myös tästä tinkimättömyydestä.

”Jo Immanuel Kant ja J.V. Snellman liittivät sivistykseen ajatuksen siitä, että ajatellaan itsenäisesti ja otetaan kantaa oman ajan polttaviin kysymyksiin. Sivistys ei ole vain sitä, että osaa luetella Mozartin sinfoniat, vaan siihen liittyy moraalinen toimijuus.”, Hjelt sanoo.

Kansansivistys on jo vanhahtava käsite, nykyään puhutaan vapaasta sivistystyöstä. Perusajatus on kuitenkin edelleen sama: edistää oppimisen tasa-arvoa, luoda vuoropuhelun mahdollisuuksia ja herätellä ajattelua. Oppi ja sivistys eivät nimittäin ikinä siirry automaattisesti ihmiseltä ja sukupolvelta toiselle, vaan työ pitää aloittaa aina alusta. Voisi ajatella, että nykyajassa olemme juuri tällaisessa tilanteessa. Olemme 1900-luvun jälkipuoliskolla ehtineet tottua elämäntapaan, jossa materiaalisen hyvinvoinnin oletetaan kasvavan jatkuvasti. Maapallo on kuitenkin joutanut jo liikaa, nyt olisi ihmisen vuoro – erityisesti varakkaiden länsimaalaisten. Se ei tietenkään tunnu helpolta ja houkuttelevalta. Siksi tarvitaan sivistystä.

”Ajattelen, että meitä tarvitaan tässä ajassa enemmän kuin koskaan. Epävarmassa maailmassa tarvitaan luotettavaa, turvallista keskustelua ja oppimista sekä yhdessä tekemisen kulttuuria”, Hjelt sanoo.

Tämä yhdessä tekemisen kulttuuri on ollut yhtenä kantavana ajatuksena myös Sivistystilatö-pajoissa. Sivistyksen edistämistä ei ole mietitty ainoastaan siitä näkökulmasta, miten ajatukset saataisiin välitettyä näyttelyvieraille, vaan myös niin, että oivallukset siirtyisivät osaksi mukana olleiden

” Jo Immanuel Kant ja J.V. Snellman liittivät sivistykseen ajatuksen siitä, että ajatellaan itsenäisesti ja otetaan kantaa oman ajan polttaviin kysymyksiin. Sivistys ei ole vain sitä, että osaa luetella Mozartin sinfoniat, vaan siihen liittyy moraalinen toimijuus.”

asiantuntijoiden ja niiden taustaorganisaatioiden toimintaa.

Kestävä kehitys nousi järjestöjen agendalle

Vaikka monissa järjestöissä ollaan jo valmiiksi perehtyneitä viheliäisiin ongelmiin ja on otettu ne vakavissaan, järjestöjen toimintatavat saattavat olla silti edelleen kiinni perinteisessä sivistyskäsitteessä. Kärjistäen voisi sanoa, että esimerkiksi ilmastokriisi näkyy koulutussisällöissä, ja näitä sisältöjä sitten pyritään kaatamaan yleisön päähän kuten ennenkin. Järjestetään esimerkiksi kasvisruokaan keskittyviä kokkikursseja tai koulutuksia energiatehokkaasta pientaloasumisesta.

Tällaista perinteistä tiedonsiirtoakin tarvitaan kipeästi, ja viime vuosina ajatus ekososiaalisesta sivistyksestä onkin kiitettävästi levinnyt läpi järjestökentän, kertoo toiminnanjohtaja Marita Salo Opintokeskus Siviksestä. Sivistys on valtakunnallinen aikuisoppilaitos, joka toteuttaa, tutkii, kehittää, ohjaa ja tukee yli 70 jäsenjärjestönsä koulutustoimintaa.

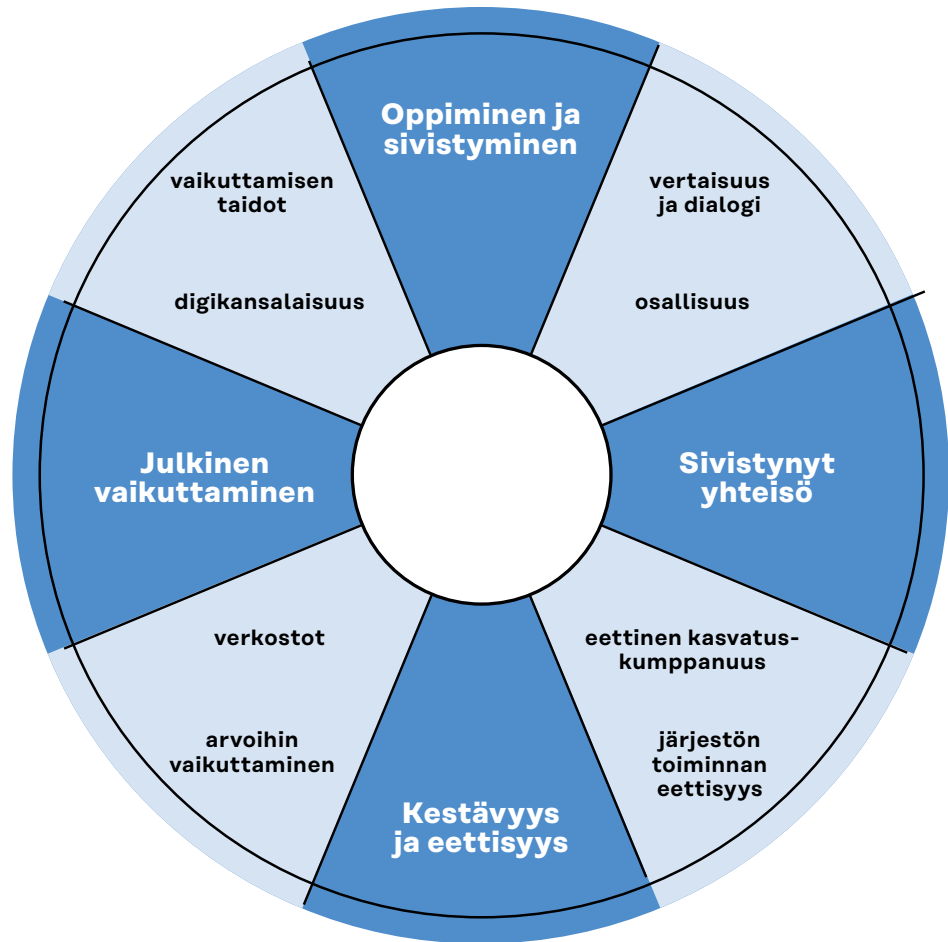
”Teemme kyselyitä järjestöille, ja vielä muutama vuosi sitten kestävä kehitys nähtiin vahvemmin ympäristö- ja luontojärjestöjen asiana. Tärkeänä asiana kyllä, mutta siihen kannustettiin nimenomaan ympäristöjärjestöjä. Pari vuotta sitten tilanne muuttui. Kestävä kehitys nostettiin kaikkien agendalle”, Salo kertoo.

Tästä huomiosta sai alkunsa Siviksen Kestävää sivistystä järjestöihin -hanke, jota Sivistys+-projekti rahoittaa. Hankkeessa kehitetään kestävään elämään liittyvän oppimisen ja koulutuksen laatua järjestöissä. Samalla on korostettu sitä, että sivistystoimijoita eivät ole vain kansalaisopistot ja kuntien sivistystoimet. Hankkeen aikana on nimittäin havaittu, että järjestöt eivät aina itsekään miellä itseään sivistystoimijoiksi.

Salon mukaan Opintokeskus Siviksen rooli on auttaa jäsenjärjestöjään huoma-

Kuva 7. Järjestöjen sivistysvisio.

Lähde: Mukailten Hannukainen (toim.): *Sivistys nousee yhteisöistä*,
Opintotoiminnan Keskusliitto / Opintokeskus Sivis 2022.

maan sivistystehtävänsä. Järjestöjen oma tehtävä on sitten tuoda sitä esiin. Hankkeen aikana on syntynyt käytännönläheinen työkalupakki oppimisen ja koulutuksen strategisen suunnittelun tukemiseen. Tässä työssä järjestöjä auttaa myös hankkeen aikana laadittu sivistysvisio, jossa järjestöjen sivistysroolia peilataan tulevaisuuden ilmiöihin.

”Sivistyskäsitteiden uudistaminen ja sivistyskeskustelun tuominen näkyväksi on edelleen merkittävä tehtävä sivistystyössä. Kysymys on paljon isommasta asiasta kuin maailman muuttamisesta toiminnalla, se vaatii myös reflektiota. Meillä on valtava työ ensin siinä, että määrittelemme uudestaan,

mikä on hyvä elämä ja kestävä elämäntapa”, Salo sanoo.

Järjestöissä on mahdollisuus syvälliseen oppimiseen

Jotta järjestöt pystyisivät onnistumaan sivistysroolinsa täyttämässä, kestävyys pitää Marita Salon mukaan rakentaa sisään järjestöjen toimintaan. Tämä edellyttää kuitenkin sitä, että oppimista katsotaan muutenkin kuin opetusmateriaalien kautta. Salo on huolissaan siitä, että oppiminen ja koulutaminen teknistyvät kaikkialla yhteiskun-

nassa, myös järjestöissä. Että asiat pitäisi omaksua entistä nopeammin ja tehokkaammin, vähän niin kuin kaikki nykymaailmassa.

”Sisällöt ovat vain yksi näkökulma. Ekososiaalisen elämän kysymykset yltävät arvoihin ja siihen, miten me olemme osa tätä maailmaa. Mikä elämäntapa sopii meille niin, että se on myös kestävä? Oppiminenkaan ei voi olla vain sitä, että ihmisiä täytetään lyhytkestoisesti tiedoilla ja taidoilla, vaan meidän pitäisi tukea syvempää reflektiota, että tieto voisi muuttua sivistykseksi.”

Tällaiseen rauhalliseen, syvälliseen reflektioon järjestöillä on Salon mukaan kuitenkin hyvät edellytykset. Järjestöt tavoittavat monenlaisia ihmisiä ja rakentuvat lähtökohtaisesti yhteisöllisyydelle ja vertaisuudelle. Näitä ominaisuuksia pitäisi hyödyntää myös oppimisessa. Ja kun oppimisprosessissa on tilaa myös tiedon omaksumiselle ja yhdessä puntaroimiselle, se muovaa helpommin ihmisten ajatusmaailmaa. Tällä tavalla kaikessa rauhassa sisäistetty tieto puolestaan johtaa hätäistä ja pinnallista oppimista todennäköisemmin myös toimintaan, konkreettisiin toimenpiteisiin. Silloin voi puhua transformatiivisesta, perustavanlaatuisia muutoksia aiheuttavasta oppimisesta.

Siitä sivistyksessä oikeastaan on kysymyskin, Salo ajattelee, vaikka välttämättä

järjestöissä ei aina käytettäisi tässä yhteydessä sanaa ’sivistys’. Järjestöt ovat yleensä syntyneet juuri siitä lähtökohdasta, että on nähty yhteiskunnassa epäkohta, jokin asia, joka halutaan muuttaa.

”On kyse sitten lasten tai vanhusten tai vammaisten ihmisten asiasta tai kestävästä elämän kysymyksistä, kaikki ovat vaatineet aikanaan havahtumista, että tämä on tärkeää. On ollut paljon asioita, joista on pitänyt oppia pois ja asioita, joista on pitänyt muuttaa käsitystä – se on transformatiivista oppimista. Sivistystyö on se, mitä kaiken tämän pohjalle vaaditaan”, Salo sanoo.

Nämä asiat pätevät hänen mukaansa edelleen. Arvoja tai käyttäytymistä ei muuteta sillä, että käsketään sormea heristäen käyttäytyä niin tai näin. Muutos vaatii syvempää ymmärrystä, sivistystä.

”Ehkä sivistys-sana on ollut vähän pölyttynyt, ja silloin puhe järjestöjen sivistysroolista on voinut viedä ajatuksen vähän syrjään, historiaan. Siinä mielessä Sivistys+:n tavoite päivittää sivistyskäsitteeseen tähän päivään on todella tarpeellinen. On valtava rikkaus, että meillä on sellainen käsite kuin sivistys, joka ei ole sama kuin oppiminen ja kouluttautuminen, ja että Suomessa on koettu, että sen pitää olla kaikkien ulottuvilla. Menettäisimme paljon, jos se käsite hukattaisiin.”

” On valtava rikkaus, että meillä on sellainen käsite kuin sivistys, joka ei ole sama kuin oppiminen ja kouluttautuminen, ja että Suomessa on koettu, että sen pitää olla kaikkien ulottuvilla. Menettäisimme paljon, jos se käsite hukattaisiin.”

Loppupäätelmiä

Suomalaiseen sivistysihanteeseen on jo 1800-luvulta asti liittynyt ajatus osallistumisesta yhteisön toimintaan, siihen, että sivistys kuuluu kaikille. ”Sivistyksen tulee olla kaikkien yhteisenä omana, joka virvoittaen elähdyttää kaikkia kansanluokkia ja elämäntiloja”, kirjoitettiin Kansanvalistusseuran ensimmäisessä ohjelmassa 1870-luvulla. Virkkeen sävy on julistava, mutta myös rohkaiseva. Sivistys nähtiin yhteisenä, virvoittavana, elähdyttävänä, ja siitä puhuttiin ääneen nimenomaan sivistys-sanaa käyttäen. Jotain tästä idealismista on viime vuosikymmenien aikana menetetty.

Suomesta on kehittynyt monella mittarilla yksi maailman menestyneimmistä, tasa-arvoisimmista ja onnellisimmista yhteiskunnista. Helposti tulee kuitenkin mieleen, ovatko parhaat päivämme jo takana. Väestö vanhenee, luonto köyhtyy, ilmasto lämpenee ja hyvinvointivaltio tuntuu natisovan liitoksissaan. Tätä kirjoitettaessa Euroopassa puhutaann ydinsodasta, Intiassa ja Pakistanissa näännytään ennätyskuumuuksessa, Kiinassa suljetaan miljoonia koronan takia koteihinsa ja Yhdysvalloissa pelätään demokratian romahtamista.

Mitä oikeastaan enää odotamme tulevaisuudelta? Eläkettä, jotta pääsisi ulos yhä useampia kuluttavasta työelämän oravanpyörästä? Paitsi että onko kukaan enää sitten maksamassa eläkkeitämme?

Sivistys+-projekti päättyi aikana, jolloin ilonaiheet tuntuvat olevan vähissä. Edellä luetellut viheliäiset ongelmat eivät kuitenkaan lopulta ole uusia. Ne kertovat haasteista, jotka sivistys meidän ajassamme kohtaa, ja juuri niiden takia projekti käynnistettiin – tukemaan sellaista sivistystä, jolla pystytään turvaamaan kestävä tulevaisuus ihmiskunnalle ja koko maapallolle.

Projektilla oli kolme tavoitetta: sivistysnarratiivin laajentuminen, uudenlaisen sivistystyön vahvistuminen ja yhteiskunnalli-

sen keskustelun voimistuminen. Kun tulevaisuuteen katsoo näiden tavoitteiden ja niiden eteen tehdyn työn läpi, kuva maailmasta muuttuu. Mahdollisia tulevaisuuksia alkaa hahmottua useita.

1800-luvulla sivistys nähtiin ennen kaikkea yksilön ja kansakunnan ominaisuutena. Ajattelussa korostui ihmis-, Eurooppa-, valtio- ja mieskeskeisyys. Moni asia on muuttunut sitten noiden päivien, mutta vanhat ajatusmallit näkyvät yhä meidänkin ajassamme. Tämä kertoo siitä, miten tiukassa kerran opitut arvot ja ihanteet ovat. Sivistys+-hankkeissa sivistysnarratiivia on laajennettu tuomalla keskusteluun erilaisia ajatuksia ja erilaisia ajattelijoita. Tarkoituksena ei ole ollut antaa valmiita vastauksia vaan ruokkia ajattelua ja herättää kysymyksiä.

Esimerkiksi Opintokeskus Siviksen Kestävää sivistystä järjestöihin -hankkeessa on autettu järjestöjä huomaamaan oma sivistysroolinsa ja luotu järjestöille sivistysvisio. Sivistysrooli on kulkenut järjestöissä koko ajan mukana, mutta saattanut painua hiljalleen johonkin pinnan alle. Ehkä siksi, että sivistys on sanana päässyt keskustelun puuttuessa jollain tapaa unohtumaan. Ehkä sana on niin iso, että sille ei riitä satunnainen ja pinnallinen käyttö, vaan se vaatii jatkuvaa pyörittelyä ja omien ajatusten ja toimien reflektointia. Sivistyksen kohtaamat haasteet ovat kaikkina aikoina erilaiset, ja siksi joka ajassa pitää etsiä paitsi uusia vastauksia myös uusia kysymyksiä.

”Ehkä sivistys-sana on ollut vähän pölyttynyt, ja silloin puhe järjestöjen sivistysroolista on voinut viedä ajatuksen vähän syrjään, historiaan. Siinä mielessä Sivistys+:n tavoite päivittää sivistyskäsitteitä tähän päivään on todella tarpeellinen”, Opintokeskus Siviksen toiminnanjohtaja Marjatta Salo kertoi.

Sivistys on käsitteenä niin laaja ja ajassa elävä, että siitä keskusteleminenkaan ei ole

aina yksinkertaista. Julkisessa keskustelussa sivistystä käytetään usein lyömäaseena. Silloinkin kun keskustelijat ovat periaatteessa samaa mieltä asioista, he eivät aina löydä toisiaan, koska yksi voi puhua luontosuhteesta, toinen ekososiaalisesta kasvatuksesta ja kolmas kestävästä tulevaisuudesta. Kaikissa näissä on kuitenkin kyse sivistyksestä, ja kun asioita jaksetaan pitää esillä ja etsiä yhdistäviä tekijöitä, yhteinen ymmärryskin voi löytyä.

Sivistys+-projektissa yhteiskunnallista keskustelua sivistyksestä on ruokittu nostamalla esiin erilaisia näkökulmia, tuomalla yhteen erilaisista taustoista tulevia sivistystoimijoita ja ylipäätään puhumalla sivistyksestä. Keskustelua tarvitaan, jotta vallitsevat sivistysihanteet päivittyisivät vastaamaan nykyajan viheliäisiin ongelmiin.

”Vaikka emme ajattelisi sivistystä ja keskustelisi siitä, me muodostamme silti ohjaavia ideaaleja, jotka vievät meitä mihin suuntaan vievätkään. On täysin mahdollista, että vahvimpana ohjaavana ideaalina on nyt talouskasvu. Tämä ideaali ei välttämättä kuitenkaan johda ihmisen, yhteiskunnan ja ihmiskunnan kehittymiseen, vaan se voi muodostaa uhkan aidon globaalin sivistyksen toteutumiselle. Se, että sivistyksestä järjestetään keskustelua, on itsessään tärkeä asia”, totesi Kriittisen korkeakoulun puheenjohtaja Severi Hämäri.

Kuten jo 1800-luvulla ymmärrettiin, sivistys ei ole kenenkään omaisuutta, vaan se kuuluu kaikille. Tämä korostuu meidän ajassamme vielä entistä voimakkaammin, koska moninaiset riippuvuussuhteet sekä yksilöiden että yhteiskuntien välillä sitovat meidät yhteen, tärkeimpänä esimerkkinä kenties yhteinen ilmastomme.

Viheliäisten ongelmien ratkaiseminen vaatii uudenlaista sivistystyötä, joka nojaa yhteistyöhön, osallistumiseen ja osallistamiseen. Sivistys+-projekti on saattanut yhteen paitsi perinteisiä sivistystoimijoita esimerkiksi museoista ja aikuiskasvatuksen piiristä, myös sellaisia toimijoita, jotka eivät ole välttämättä aiemmin mieltäneet itseään

sivistystoimijoiksi. Sivistyksen tulevaisuushautomo -hankkeessa sivistyksen tulevaisuutta oli pohtimassa asiantuntijoita esimerkiksi Suomen Partiolaisista, Uudenmaan Martoista ja Pääkaupunkiseudun Kierrätyskeskuksesta. Sivistys+ on mahdollistanut kohtaamisia, joita järjestöjen kiireisessä ja välillä taloudellisesti niukassa arjessa ei välttämättä muuten olisi syntynyt.

Vaikka kaikki toimijat eivät olleet tottuneet mieltämään toimintaansa sivistys-termin kautta, yhteinen sävel on löytynyt keskustelemalla. Usein yhdistäväksi tekijäksi on osoittautunut kestävä tulevaisuus. Sitä on pitkään pidetty tärkeänä, mutta lähinnä ympäristöjärjestöille kuuluvana tehtävänä. Viime vuosina kestävä tulevaisuus on kuitenkin noussut agendalle läpitoimijakentän.

Tällaiset viestit antavat toivoa. Järjestöjen sivistysvisiot tai kestävä kehitystä painottavat uudet strategiat eivät tule nousemaan uutisotsikoihin, mutta ne vaikuttavat vaivihkaa suuren ihmisjoukon arvoihin ja ihanteisiin. Tätä kautta kokonaisvaltainen muutos on mahdollinen. Hallituksen päätöksellä, elinkeinoelämän tai ammattiyhdistysliikkeen julkilausumalla tai tutkimustietoon vetoamalla ei muuteta ihmisten arvoja. Ylhäältä päin sanelu johtaa vain vaalitappioon, lakkoihin tai jäsenkattoon. Tärkeiden päätösten on demokratiassa kohdattava jollain tavalla ihmisten arvomaailman kanssa, muuten kansalaiset valitsevat uudet päättäjät.

Sitran Sivistys+-projektissa on pyritty katsomaan kauas tulevaisuuteen ja irrottautumaan vaihtoehdottomuuden harhasta, joka helposti vangitsee mielen, jos miettii vain sitä, mitä tapahtui eilen tai mitä tapahtuu huomenna. Näin lyhyellä perspektiivillä tulevaisuus voikin näyttää synkältä.

Tulevaisuuteen voi kuitenkin koukata myös menneisyyden kautta. Näin tehtiin Dynamo-hankkeessa, jossa jatkokehittiin dynaamisen museon konseptia. Siinä museot nähdään linkkinä menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden välissä. Historia auttaa meitä näkemään tulevaisuuteen ja oivaltaamaan, että nykytilanne ei ole normi, joka

sanelisi miten asioiden pitää olla. Emme ole päätyneet nykyiseen maailmantilanteeseen sattumalta, vaan siihen on vaikuttanut pitkä, toisiinsa limittyvien päätösten ketju. Samalla tavalla tässä hetkessä tekemämme päätökset vaikuttavat siihen, millaisessa maailmassa elämme 50 vuoden päästä.

Asiat voivat olla silloin toisinkin. Huonomminkin, ilman muuta, kuten Venäjän hyökkäys Ukrainaan helmikuussa 2022 opetti. Mutta myös paremmin.

Tulevaisuus, menneisyys ja sivistys ovat kaikki suuria asioita, ehkä liian suuria yhdelle ihmiselle. Mutta yhdessä niistä saattaa saada kiinni. Kun voi muiden ihmis-

ten seurassa ajatella ääneen, pohdiskella, esittää kysymyksiä. Miten estäisimme sodat? Mitä voimme tehdä luontokadon pysäyttämiseksi? Mitä on sivistys? Mikä on meidän paikkamme maailmassa? Mikä tekee meidät onnellisiksi?

Usein tuntuu siltä, että vastaukset ovat kovemmassa huudossa kuin kysymykset. Sivistys+-projektissa asetelma on ollut päinvastainen. Sivistys ei ole ikinä valmis tai täynnä, vaan se vaatii jatkuvaa kyseenalaistamista ja pohdintaa. Tätä työtä jatkavat nyt eri alojen sivistystoimijat, joita Sivistys+ on ollut kuluneiden kahden ja puolen vuoden aikana tukemassa.

” Järjestöjen sivistysvisiot tai kestäväää kehitystä painottavat uudet strategiat eivät tule nousemaan uutisotsikoihin, mutta ne vaikuttavat vaivihkaa suuren ihmisjoukon arvoihin ja ihanteisiin.”

Liite 1: Sivistys+-hankkeita ja muuta toimintaa

Sitran Sivistys+-projekti oli vuosina 2020–2022 mukana rahoittajana tai yhteistyökumppanina useissa hankkeissa, jotka vahvistivat uudenlaista sivistystyötä, voimistivat yhteiskunnallista keskustelua sivistyksestä ja laajensivat käsitystä sivistysihanteesta.

Ajan ja vallan näkökulmia

Ateneumin taidemuseon keskusteluserjassa pohdittiin, millaista valtaa museot käyttävät, millaista sivistystä ne edistävät ja miten Kansallisgallerian taidekokoelmaa voi tarkastella ilmastokriisin, identiteetin ja tasa-arvon näkökulmasta. Sarjaan kuului neljä keskustelua marras–joulukuussa 2021 ja yksi maaliskuussa 2022. Keskusteluserjan teemat ovat myös vuonna 2023 Ateneumissa avautuvan uuden kokoelmanäyttelyn teemoja. Keskustelut vaikuttavat siis myös tulevan näyttelyn sisältöihin.

Arvot, ideaalit & muutos – tulevaisuuden jälleenrakennuspalikoita etsimässä

Arvot, ideaalit & muutoshanke oli Sitran tilaama ja Allegra Lab Helsingin toteuttama. Hankkeessa selvitettiin, kuinka arvot, ideaalit ja niiden muutos kohtaavat yhteiskunnan kriisitilanteet. Mitä tapahtuu, kun vallitsevat olot muuttuvat arvoja ja ideoita nopeammin? Kuinka voidaan varmistaa, että arvot ja ideaalit ovat mukana päätöksenteossa ja lainsäädännössä? Työn lopputuloksena julkaistiin samanniminen raportti vuonna 2021. Raportti ottaa osaa keskusteluun siitä, kuinka yhteiskunnallinen muutos tapahtuu käytännön ja rakenteiden tason lisäksi myös ihanteiden tasolla.

Dynaaminen museo ja tulevaisuusperintöverstas ekologisen jälleenrakentamisen työkaluiksi DYNAMO

Turun yliopiston Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen koordinoimassa Dynamo-hankkeessa kehitettiin yhdessä Suomen metsämuseo Luston ja Itä-Suomen yliopiston kanssa dynaamisen museon konseptia ja museoille tarkoitettua tulevaisuusperintöverstas-palvelua. Hankkeessa valjastettiin museot toimimaan kestävämmän tulevaisuuden hyväksi omia kokoelmiaan hyödyntäen. Työn tulokset ovat kaikkien museoiden vapaasti käytettävissä ja ne on julkaistu Luston julkaisuserjan raportissa Dynaaminen museo ja tulevaisuusperintöverstas. Hanketta rahoitti Sitran ohella Museovirasto. Hankkeen kokeilukumppaneina toimivat Luonnontieteellinen keskusmuseo Luomus, Tekniikan museo, Suomen maatalousmuseo Sarka, Suomen valokuvataiteen museo, Varkauden museot, A&DO Arkkitehtuurin ja muotoilun oppimiskeskus (Arkkitehtuurimuseo ja Designmuseo) ja Tiedekeskus Heureka.

Globaalin sivistyksen edelläkävijät

Kehitysjärjestöjen kattojärjestön Fingon hanke kokosi moninaisia globaalien kestävyyskysymysten parissa työskenteleviä tahoja verkostoksi. Verkoston kautta järjestöt pystyvät jakamaan osaamistaan ja saavat äänensä paremmin kuuluviin. Hankkeessa on myös kehitetty keinoja, joilla edistää YK:n Agenda 2030 -ohjelmassa määriteltyä globaalia sivistystä. Kumppaneita hankkeessa olivat kansalaisjärjestöjen globaalikasvatusverkosto, Vapaa sivistystyö ry, monikulttuurijärjestöjen verkosto Moniheli ry, tutkimuskeskus AGORA, kokonaisvaltaisen ja systeemisen muutoksen verkosto Kudelma, OKKA-säätiö sekä Helsingin ja Oulun yliopistojen Pedagogy of Concrete Utopias -tutkimushanke.

Ihminen osana elonkirjoa

Joulukuussa 2021 julkaistu Sitran muistio käsitteli luontosuhteita, luontokäsityksiä ja sivistystä kestävyyskriisin aikakaudella. Useiden eri alojen asiantuntijoiden artikkeleista koostuvan muistion toimittivat Risto Haverinen, Kirsikka Mattila, Aleksi Neuvonen, Rinna Saramäki ja Otso Sillanauke. Julkaisun keskeinen päätelmä on se, että ihmisten käsitys luonnosta on muuttumassa ja luontosuhde murroksessa. Ihmisen ja luonnon erottaminen toisistaan on tullut tiensä päähän.

Kestävää sivistystä järjestöihin

Opintokeskus Siviksen hankkeessa pohdittiin järjestöjen sivistysroolia ja kehitettiin järjestökoulutusta. Tavoitteena oli edistää kestävä elämän oppimista ja parantaa koulutuksen ja oppimisen laatua järjestöissä. Järjestökoulutuksen ohella hankkeessa painotettiin kestävä elämää, vertaisoppimista ja järjestöjen roolia sivistäjinä. Järjestöjen käyttöön on luotu malleja ja työkaluja, joilla edistää tavoitteita. Osana hankkeen työtä julkaistiin toukokuussa 2022 järjestöjen sivistysvisio.

Sivistyksen tulevaisuushautomo

Sivistyksen tulevaisuushautomo oli keväällä 2021 järjestetty vertaisprosessi, jossa sivistyskentän konkarit ja muut muutoksentehtäjät käsitelivät sivistyksen tulevaisuutta ja olemassa olevia vahvuuksia, tulevaisuuden kuvittelua ja mahdollisuuksiin tarttumista. Mukana Sitran ja Demos Helsingin toteuttamassa hautomossa olivat Vapaa Sivistystyö, KSL-opintokeskus, Eettisen kaupan puolesta, Seta, Talous ja nuoret TAT, ANTI-festivaali, Aktivistimurmut, Parecon Finland, Pääkaupunkiseudun Kierrätyskeskus, Kirkkonummen kunnan vapaa-aikapalvelut, Maata pitkin matkustavat, Suomen Partiolaiset, Uudenmaan Martat sekä Ajatuspaja Visio. Tulevaisuushautomon kolme sessiota pidettiin keväällä 2021. Osa toimijoista kokoontui neljännekin kerran.

Sivistysihanteen jäljillä

Sivistysihanteen jäljillä on eurooppalaiseen filosofiaan, aatehistoriaan ja politiikkaan erikoistuneen akatemiatutkijan Timo Miettisen Sitralle kirjoittama muistio, joka tehtiin Sivistys+-projektin valmisteluvaiheessa 2020. Muistio käsittelee modernin sivistyskäsitteen historiaa ja keskeisiä murroskohtia ja avaa käsitteeseen liittyviä ihanteita, jännitteitä ja vastakkainasetteluja. Miettisen mukaan sivistyksellä on edelleen iteisarvo, mutta sen sisältöä ja mahdollisuuksia on pohdittava myös oman aikamme haasteita silmällä pitäen.

Sivistys muutoksessa -keskustelut

Keväällä 2022 Sitrassa järjestetyissä Sivistys muutoksessa -keskusteluissa pyrittiin ymmärtämään paremmin sivistyksen merkitystä muutosvoimana. Verkkokeskusteluissa koottiin yhteen toimijoita eri sektoreilta keskustelemaan ja luomaan tilannekuvaa nykyajan ilmiöiden kytkök-sistä arvoihin, ihanteisiin ja maailmankuviin – sivistykseen. Keskustelujen aiheina olivat arvot datataloudessa, tulevaisuuden demokraattiset ihanteet ja ekologinen jälleenrakennus.

Sivistyskeskustelu mediassa

Mediaseurantaan ja julkisuusanalyysiin erikoistunut Meedius Oy analysoi Sitran toimeksi-annosta sivistyskeskustelua toimituksellisessa ja sosiaalisessa mediassa. Kartoitukset tehtiin tammi–kesäkuussa 2019, tammi–maaliskuussa 2020 ja syyskuusta 2021 helmikuuhun 2022. Aineistona oli kymmeniätuhansia sosiaalisen median julkaisuja ja tuhansia toimituksellisen median artikkeleita. Kartointi loi kuvaa siitä, minkä aiheiden yhteydessä sivistyksestä keskus-tellaan, ketkä keskustelevat ja minkälaiseen sävyyn.

Sivistys+-aamukahvit

Sivistys+-aamukahvit oli sivistystoimijoille ja muille sivistyksestä kiinnostuneille suunnattu verkkokeskustelujen sarja. Aamukahveja järjestettiin koko projektin ajan ja niissä lähestyttiin sivistystä monesta ajankohtaisesta näkökulmasta. Aamukahvien aiheita ovat olleet esimerkiksi elinikäisen oppimisen ihanteet, median rooli kestävän tulevaisuuden rakentamisessa, merki-tyksellinen elämä ja mustan feminismiin näkökulmat oivalluksen lähteenä sivistyskeskuste-lussa. Keskusteluissa etsittiin sivistyksen suuntaa viheliäisten ongelmien ajassa ja inspiroiduttu uusista ajatuksista ja uudenlaisen sivistystyön esimerkeistä.

Suomalaisen sivistyksen tarina ja tulevaisuus – hanke Sivistystilan sisältöjen rakentamiseksi

Kvs-säätiön koordinoimissa sivistystilatyöpajoissa koulutuksen, kulttuurin ja sivistystyön asiantuntijat tuottivat tietoa, näkemyksiä ja kysymyksiä Suomen sivistyksen tulevaisuuden rakentamiseksi. Aiheina työpajoissa olivat eurooppalainen sivistyskeskustelu, koulutuksen ja sivistyksen tasa-arvo ja eriarvoisuus, sivistyksen tulevaisuus rajallisella planeetalla sekä koulu-tuksen ja sivistystyön monet motiivit ja kilpailevat intressit. Työpajojen työtä hyödynnetään kesällä 2022 avattavassa fyysisessä sivistystilassa, joka keväällä 2022 sai nimen Sivistyksen ja oppimisen tiedekeskus Soppi.

Liite 2: Haastateltavat

Tarja Halonen, presidentti

Nina Hjelt, elinikäisen oppimisen asiantuntija, Kvs-säätiö

Severi Hämäri, puheenjohtaja, Kriittinen Korkeakoulu

Antti Jauhiainen, puheenjohtaja, Parecon Finland

Anna Kivimäki-Pelluz, projektipäällikkö, Fingo

Vesa-Matti Lahti, johtava asiantuntija, Sitra

Pia Mero, asiantuntija, Sitra

Sanna Rekola, asiantuntija, Sitra

Minna Salami, kirjoittaja ja luennoija

Marita Salo, toiminnanjohtaja, Opintokeskus Sivis

Katri Vataja, ennakointi- ja strategiajohtaja, Sitra

Lähteet

Andersen, Lene Rachel & Tomas Björkman (2017). *The Nordic Secret: A European story of beauty and freedom.* Lidingö: Fri Tanke.

Blåfield, Ville (2019). *Hengenpimeyttä vastaan. Puheenvuoroja sivistyksestä.* Helsinki: Edita.

Cook, John ym. (2016). *Consensus on consensus: a synthesis of consensus estimates on human-caused global warming.* Environmental Research Letters 11:4.

Dufva, Mikko (2020). *Megatrendit 2020.* Helsinki: Sitra.

Encyclopedia Britannica. Museum.

Halme-Tuomisaari, Miia & Alina Rapin (2021). *Arvot, ideaalit ja muutos: Tulevaisuuden jälleenrakennuspalikoita etsimässä.* Allegra Lab Helsinki.

Hannukainen, Kristiina (toim.): *Sivistys nousee yhteisöistä,* Opintotoiminnan Keskusliitto / Opintokeskus Sivis 2022.

Hautamäki, Terhi (2021). *Kriisit muuttavat arvoja – ja muutos lähtee käytännön teoista.*

— (2021). *Luonto ei ole vain retkipaikka – sivistykseen kuuluu ymmärrys ihmisestä elonkirjon osana.*

— (2021). *Millaista sivistystä yliopistot edistävät?*

— (2021). *Oma tila sivistykselle.*

— (2021). *Sivistystyö saa uusia muotoja – museoista tulee tulevaisuuden rakentajia.*

— (2021). *Tiedosta etuoikeutesi ja muuta maailmantuska toiminnaksi.*

— (2021). *Tulevaisuuden sivistys on käytännön toimintaa ja muutosvoimaa.*

— (2022). *Elämä saa merkitystä yhteisöllisyydestä, ei suorittamisesta.*

— (2022). *Taidemuseo luo ymmärrystä siitä, miksi olemme tässä nyt.*

Haverinen, Risto, Kirsikka Mattila, Alekski Neuvonen, Rinna Saramäki & Otso Sillanaukea (toim.) (2021). *Ihminen osana elonkirjoa.* Luontosuhteet, luontokäsitykset ja sivistys kestävyyskriisin aikakaudella. Helsinki: Sitra.

Heinonen, Olli-Pekka (2021). *Eletään ihmisiksi. Yhteisöllistä viisautta etsimässä.* Helsinki: Tammi.

Helsingin Sanomat (2022). *”Lopulta kyse on elämästä ja kuolemasta”* – HS julkaisee Vladimir Putinin sodanjulistuspuheen sanasta sanaan (käänt. Marja-Leena Pengermä ja Anita Mitroshin).

International Commission on the Futures of Education (2021). *Reimagining Our Futures Together.* A new social contract for education.

IPCC (2022). *Climate Change 2022. Mitigation of Climate Change.*

Isomäki, Noora (2021). *Yhteiskehittämällä kohti kestävää tulevaisuutta.*

Joutsenvirta, Maria & Arto O. Salonen (2020). *Sivistys vaurautena. Radikaalisti, mutta lempeästi kohti kestävää yhteiskuntaa.* Helsinki: Basam Books.

Järvinen, Elina (koonnut)(2022). Yöllä säpsähdän hereille. Suomen Kuvalehti 13.4.2022.

Kansanvalistusseura. Historia.

Kinnari, Heikki (2020). Elinikäisestä kasvajasta kykypääomakoneeksi. Elinikäinen oppiminen yrittäjämäisen talouden aikakaudella. *Aikuiskasvatus* 40:4, 305-319.

Kohvakka, Rauli & Kaisa Saarenmaa (2021). Vihapuhe, nettikiusaaminen ja häirintä koskettaa erityisesti nuoria.

Koskenniemi, Matti (1952). *Sosiaalinen kasvatus koulussa.* Helsinki: Otava.

Lahti, Vesa-Matti (2019). Aukkoja sivistyskäsitksessä.

— (2022). Sota ja sivistys.

Laininen, Erkki. (2018). Transformatiivinen oppiminen ekososiaalisen sivistymisen mahdollistajana. Ammattikasvatuksen aikakauskirja 5/2018.

Lehtinen, Jade & Pyyry Kettunen (2019). Maailma venyy ja paukkuu kartalla. Tietoa Maasta 2/2019.

Malinen, Antti & Tuomo Tamminen (2022). Leikitäänkö? Lasten kaverisuhteet 1900-luvun Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.

Mattila, Mirva (2018). Mahdollisuuksia museo – Opetus- ja kulttuuriministeriön museopoliittinen ohjelma 2030.

Miettinen, Timo (2020). Sivistysihanteen jäljillä. Sivistys on aina elänyt ajassa ja ollut mukana muutoksessa. Sitra.

Miettinen, Reijo (2021). Kansallisfilosofi J. V. Snellmanin sivistyskäsite on yhä ajankohtainen.

Myllyniemi, Sami (toim.)(2016). Katse tulevaisuudessa. Nuorisobarometri 2016. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Mäki, Markus (2019). Suomalaiset syövät nyt enemmän lihaa kuin koskaan.

O'Brien, Karen ja Sygna, Linda (2013). Responding to climate change: The three spheres of transformation. Proceedings of Transformation in a Changing Climate, 19-21 June 2013, Oslo, Norway. University of Oslo.

Ojanen, Eero (2014). Valoa kansalle. 140 vuotta suomalaista sivistystä. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2022). Kulttuuriperintö voimavarana kestäväälle tulevaisuudelle ja hyvälle elämälle: Ehdotus kulttuuriperintöstrategiaksi 2022–2030.

Paaskoski, Leena ym. (2022). Dynaaminen museo ja tulevaisuusperintöverstas. Käsikirja museoiden ekososiaaliseen sivistystyöhön. Luston julkaisuja 6. Savonlinna: Suomen Metsämuseo Lusto.

Pesonen, Hannu (2021). Sadan vuoden ilmastojuhailu. Helsingin Sanomat 14.4.2021.

Rees, William E. & Mathis Wackernagel (2013). The Shoe Fits, but the Footprint is Larger than Earth. *PLOS Biology.*

Rekola, Sanna (2021). Koulutuksen sivistysihanteista tarvitaan avointa keskustelua.

— (2022). Sivistyksen heikkojen signaalien avulla voi avartaa ajattelua ja kysyä, mikä on meille tärkeää.

Rekola, Sanna & Pia Mero (2022). Miksi keskustella arvojen roolista muutoksessa?

Salmensaari, Sulo S. (1921). *Poikakysymys: kokemuksia ja poimintoja kasvatusalalta.* Porvoo: WSOY.

Sharma, Monica (2007). Personal to Planetary Transformation. *Kosmos. Journal for Global Transformation.*

Sitran verkkosivuilla julkaistut haastattelut. Katso kohdasta: Hautamäki, Terhi.

Suomen kestävän kehityksen toimikunta (2022). Kestävän kehityksen toimikunnan strategia 2022–2030. Luonnon kantokyvyn turvaava, hyvinvoiva ja globaalisti vastuullinen Suomi. Valtioneuvoston julkaisuja 2022:6.

Valtakunnallinen Työväentalomuseo. Museorakennus.

Ulkoministeriö. Agenda 2030 – kestävän kehityksen tavoitteet.

Kirjoittajasta

Tuomo Tamminen on vapaa tiedetoimittaja ja tietokirjailija.

SITRA

SITRAN SELVITYKSIÄ 216

Sitran selvityksiä -sarjassa julkaistaan Sitran tulevaisuustyön ja kokeilujen tuloksia.

ISBN 978-952-347-281-5 (PDF)
www.sitra.fi

SITRA.FI

Itämerenkatu 11–13
PL 160
00181 Helsinki
P. 0294 618 991
 @SitraFund